

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

Π.Μ.Σ: ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

**ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ: ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ &
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία:

«Η ειρήνη στο παιδικό ιχνογράφημα. Αναπαραστάσεις των παιδιών της προσχολικής ηλικίας για την ειρήνη, ως ηθική και ανθρωπιστική αξία»

Χαντζάρα Βασιλική

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Βαμβακίδου Ιφιγένεια, Καθηγήτρια ΠΤΝ/ΠΔΜ

Εξεταστές: Χριστοδούλου Αναστασία, Αν. Καθηγήτρια ΑΠΘ

Τσιούμης Κωνσταντίνος, Καθηγητής ΑΠΘ

ΦΛΩΡΙΝΑ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018

Copyright © Χαντζάρα Βασιλική, 2018.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Όνοματεπώνυμο: Χαντζάρα Βασιλική

A.E.M.: 756

Ηλεκτρονική διεύθυνση:

Έτος εισαγωγής: 2016

Κατεύθυνση: Πολιτισμικές Σπουδές: Σημειωτική και Επικοινωνία

Τίτλος διπλωματικής εργασίας: «Η ειρήνη στο παιδικό ιχνογράφημα. Αναπαραστάσεις των παιδιών της προσχολικής ηλικίας για την ειρήνη, ως ηθική και ανθρωπιστική αξία»

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, είναι προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας, η βιβλιογραφία και οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα με παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή. Επισημαίνεται πως η συγκεκριμένη επιλογή βοηθά στον περιορισμό της λογοκλοπής διασφαλίζοντας έτσι το/τη συγγραφέα.

Ημερομηνία: 30 - 12 - 2018

Η δηλούσα

Χαντζάρα Βασιλική

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ABSTRACT	7
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	8

ΜΕΡΟΣ Ι: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. ΕΙΡΗΝΗ	11
1.1 ΕΝΝΟΙΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	11
1.2 «ΕΙΡΗΝΙΣΤΕΣ» ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ.....	16
1.3 ΑΞΙΕΣ.....	18
1.4 ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ - Η ΕΙΡΗΝΗ ΩΣ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΑΞΙΑ.....	21
1.5 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ.....	24
2. ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ	27
3. ΠΑΙΔΙΚΟ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ	29
3.1 ΠΑΙΔΙΚΟ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ: Η ΚΡΥΦΗ ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ.....	29
3.2 ΣΤΑΔΙΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ.....	32
4. ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ	34
4.1 Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗΣ.....	34
4.2 ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗΣ.....	35
4.3 ΠΑΙΔΙΚΟ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ.....	36

ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ	38
1.1 ΑΛΛΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ.....	38
1.2 ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	44
1.3 ΕΠΙΛΟΓΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ.....	46

1.4	ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	47
1.5	ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ.....	48
2.	ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ.....	49
2.1	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ.....	49
2.2	ΑΝΑΛΥΣΗ ΟΠΤΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ.....	70
2.3	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	101
	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	118
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	122
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	131

«If we are to teach real peace in this world, and if we are to carry on real war against war, we shall have to begin with children»

Mahatma Gandhi

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πολυσήμαντη λέξη ειρήνη, επιδέχεται πολλούς ορισμούς προκειμένου να προσεγγιστεί ολιστικά η σημασία της. Η πλειονότητα των ανθρώπων προσδίδει στην ειρήνη θετικό αξιακό φορτίο. Η ηθική και ανθρωπιστική διάστασή της προάγει αξίες που συστήνουν έναν Πολιτισμό Ειρήνης όπως: η αγάπη, ο σεβασμός για την ανθρώπινη ζωή και τα ανθρώπινα δικαιώματα, η κοινωνική δικαιοσύνη, η αποδοχή στη διαφορετικότητα, η αλληλεγγύη, η ισότητα, η συνεργασία και η δημοκρατία. Σκοπός της εργασίας είναι να διερευνήσει τις αναπαραστάσεις των παιδιών της νηπιακής ηλικίας για την ειρήνη, ως ηθική και ανθρωπιστική αξία, όπως αυτές αναπαράγονται στη νηπιακή εικαστική δημιουργία. Επιχειρείται η σημειωτική ανάλυση παιδικών ιχνογραφημάτων βασιζόμενη στο μοντέλο της Γραμματικής του Οπτικού σχεδιασμού των Gunther Kress και Theo Van Leeuwen. Στην παρούσα εργασία το ιχνογράφημα με συγκεκριμένη θεματική, αναγνωρίζεται ως ένα είδος γλώσσας σε ένα πλαίσιο εικονογραφικής επικοινωνίας. Αξιοποιείται ως υλικό πληροφόρησης των αναπαραστάσεων των νηπίων και αντιμετωπίζεται ως πολιτισμικό προϊόν που αποκαλύπτει το επίπεδο επίδρασης του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου στη διαμόρφωση των αντιληπτικών δομών για την ειρήνη. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, τα νήπια προσεγγίζουν την ειρήνη κυρίως ως μια κατάσταση που προκαλεί θετικά συναισθήματα και δευτερευόντως αναφέρονται στην αξιακή της διάσταση, δίνοντας έμφαση στον ηθικό και στον ανθρωπιστικό χαρακτήρα της.

Λέξεις κλειδιά: ειρήνη, αξίες, παιδικό ιχνογράφημα, Σημειωτική

ABSTRACT

The meaningful word peace, is subject to many definitions in order to fully approach its meaning. The majority of people confers peace positive charge of values. Its moral and humanistic dimension promotes values that constitute a Peace Culture such as: love, respect for human life and human rights, social justice, acceptance of diversity, solidarity, equality, cooperation and democracy. The purpose of the study is to investigate the children's representations of early childhood for peace, as a moral and humanitarian value, as reproduced in early artistic creation. The semiotic analysis of children's sketches is based on Gunther Kress and Theo Van Leeuwen's Visual Grammar Model. In the present study the sketch of a specific subject is recognized as a kind of language in a context of pictorial communication. It is exploited as information material for infant representations and is treated as a cultural product that reveals the level of impact of the socio-cultural framework on the formation of perceptual structures for peace. According to the results of the survey, infants approach peace mainly as a situation that produces positive feelings and, secondly, they refer to its value dimension, emphasizing its moral and humanistic character.

Keywords: peace, values, children's sketches, Semiotic

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών (2015) για την βιώσιμη ανάπτυξη, παρουσιάστηκαν τα παγκόσμια προβλήματα που βιώνει η ανθρωπότητα και κρούουν το καμπανάκι του κινδύνου για το μέλλον του πλανήτη και την επιβίωση του ανθρώπινου γένους: ένοπλες συγκρούσεις, τρομοκρατία, φτώχεια, πείνα, κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες, φυσικές καταστροφές, κλιματική αλλαγή. Παράλληλα τέθηκαν οι στόχοι και συγκεκριμένα σχέδια δράσης για την προστασία του πλανήτη, την ευημερία των ανθρώπων και την επίτευξη της παγκόσμιας ειρήνης. Στην ατζέντα της Διακήρυξης, ο 16^{ος} στόχος αναφέρεται στη δημιουργία ειρηνικών κοινωνιών, ενώ η εκπαίδευση καλείται να παίζει σημαντικό ρόλο στην οικοδόμηση της ειρήνης (4^{ος} στόχος) (Nations, 2015).

Σημαντική είναι η αναφορά στο ρόλο της νέας γενιάς, αφού οι νέοι αποτελούν παράγοντες αλλαγής ώστε να γίνει ο κόσμος καλύτερος, συμβάλλοντας με ενεργή δράση και κινητοποίηση στην επίτευξη των στόχων. Διαφαίνεται η ανάγκη διοχέτευσης στους νέους, των αξιών που θα τους θωρακίσουν με ικανότητες και δεξιότητες για να δημιουργήσουν ένα βιώσιμο μέλλον για τους ανθρώπους και τις άλλες μορφές ζωής στον πλανήτη (UNESCO, 2009).

Αυτό καθιστά την ειρήνη μια βασική αξία στο αξιακό σύστημα της κοινωνίας των πολιτών του 21^{ου} αιώνα. Η εκπαίδευση αναλαμβάνει να τοποθετήσει την ειρήνη, ως την ύψιστη αξία του ανθρώπου, ενώ παράλληλα ενεργοποιείται ως μετασχηματιστικός μηχανισμός και μηχανισμός αλλαγής νοοτροπίας και στάσης των ατόμων σχετικά με την ειρήνη (Βαρβαρούσης, 1986, σ. 192). Η αγωγή για την ειρήνη, συμβάλλει στην «διαμόρφωση ενός νέου τύπου πολίτη, ικανού να λειτουργεί και να επικοινωνεί στη νέα περιβαλλοντική πραγματικότητα και στην πολυπολιτισμική κοινωνία του 21^{ου} αιώνα» (Βαμβακίδου, 2001).

Σύμφωνα με την Montessori, οφείλουμε να στρέψουμε το ενδιαφέρον μας στα παιδιά και να τα θεωρήσουμε τους αυριανούς «Μεσσίες», ως εμπνευσμένους ανθρώπους που θα αναγεννήσουν την ανθρώπινη φυλή και την κοινωνία (Montessori, 1971, p. 16).

Στο πεδίο των προβληματισμών σχετικά με το ρόλο της εκπαίδευσης στην καλλιέργεια ειρηνικής συνείδησης και νοοτροπίας, αναλύουμε και καταγράφουμε σημειωτικά τα παιδικά ιχνογραφήματα που αναπαριστούν ότι γνωρίζουν τα παιδιά για την ειρήνη. Αναζητούμε τα σημεινόμενα της ειρήνης, δηλαδή το ευρύ ή περιορισμένο πεδίο του

περιεχομένου των πολιτισμικών μονάδων που κατασκευάζει ένας πολιτισμός, στο πλαίσιο των κοινωνικών του αναγκών, που αντικατοπτρίζονται στη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα (5-6 ετών) στο σχολικό περιβάλλον του Νηπιαγωγείου. Ειδικότερα, η παρούσα εργασία έχει στόχο να διερευνήσει τις αναπαραστάσεις των νηπίων για την ειρήνη ως ηθική και ανθρωπιστική αξία. Το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στην ηθική και ανθρωπιστική διάσταση της ειρήνης, γιατί ο ηθικός προσανατολισμός της εκπαίδευσης και η καλλιέργεια ανθρωπιστικών αξιών αποτελούν προϋπόθεση για την ανάπτυξη εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για αυτή (Παπαδοπούλου, 1990, p. 41). Οι συγκεκριμένες δραστηριότητες αντανακλούν μια φιλοσοφία ζωής που υιοθετεί και υπερασπίζεται αξίες όπως η αγάπη, η συμπόνια, η ενσυναίσθηση, η αλληλεγγύη, ο σεβασμός για τον άνθρωπο και για όλα τα είδη ζωής πάνω στον πλανήτη (Harris, 2004, p. 9). Τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν, αφορούν στη διερεύνηση για την ύπαρξη αναπαραστάσεων των νηπίων σχετικών με την ειρήνη και στον καθορισμό του σημασιολογικού περιεχομένου τους. Το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στις σημασίες που αναφέρονται σε αξίες με ηθικό και ανθρωπιστικό περιεχόμενο. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δημόσια Νηπιαγωγεία των νομών Καστοριάς και Φλωρίνης, το πρώτο τετράμηνο του σχολικού έτους 2017-2018.

Η μελέτη και η έρευνα των τρόπων που τα παιδιά αντιλαμβάνονται την ειρήνη, είναι σημαντική γιατί εμπλουτίζει την υπάρχουσα γνώση και τα δεδομένα που αφορούν τον τρόπο αντίληψης των παιδιών για αυτή. Επιπλέον, το σύνολο των γνώσεων, των πληροφοριών, των αξιών, των στάσεων και των συμπεριφορών που υιοθετούν τα παιδιά στην παιδική και εφηβική ηλικία, επηρεάζει στην ενήλικη ζωή τους τον τρόπο δράσης (στάση και συμπεριφορά) σε θέματα ειρήνης και πολέμου (Ravin, Oppenheimer, & Bartal, 1999, p. 3).

Η γνώση για τις αναπαραστάσεις των παιδιών (πότε και πως αντιλαμβάνονται την ειρήνη), μπορεί να αποτελέσει τη βάση για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων και τον καθορισμό συγκεκριμένων στόχων (Walker, Myers-Bowman, & Myers-Walls, 2008, σ. 1). Αφετηρία για τον σχεδιασμό των παραπάνω εκπαιδευτικών προγραμμάτων, είναι η υπόθεση ότι η έννοια της ειρήνης μπορεί να διδαχτεί και ότι η εκπαίδευση μπορεί να συνεισφέρει στην ανάπτυξη ενός πολιτισμού που υποστηρίζει πολιτικές με σκοπό αυτή (Vriens, 2003, p. 56). Κάθε πρόγραμμα που σχετίζεται με την ειρήνη, οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα ερευνητικά δεδομένα, τις κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες του πλαισίου στο οποίο αναπτύσσεται (περιοχή, χώρα) και να προσαρμόζεται ανάλογα στην ηλικία και στο

επίπεδο της γνωστικής, ηθικής, κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών (Βαμβακίδου, 2001).

Αποδεχόμενοι τον ισχυρισμό του Arno Stern ότι *«όταν το παιδί ζωγραφίζει, ο κόσμος στενεύει και περιορίζεται σ' ένα φύλλο χαρτιού. Το φύλλο του χαρτιού ξεχειλίζει από το πλαίσιο του και γίνεται ο κόσμος. Δεν είναι μια άσπρη επιφάνεια, αλλά μια οθόνη όπου παίζεται μια περιπέτεια»*, το παιδικό σχέδιο θα αποτελέσει το ερευνητικό εργαλείο για την συλλογή των δεδομένων και την επίτευξη του στόχου της εργασίας (Στερν, 1992, σ. 73). Το παιδικό σχέδιο είναι το μέσο με το οποίο το παιδί αφηγείται μια ιστορία με εικόνες-σύμβολα και αποτελεί ένα υλικό πληροφόρησης για τον ερευνητή, για τον τρόπο αντίληψης και αναπαράστασης της πραγματικότητας (Μπέλλας, 2009, σ. 18). Η σημειωτική προσέγγιση των παιδικών ιχνογραφημάτων που παρουσιάζεται, στηρίζεται στο μοντέλο της Γραμματικής του οπτικού σχεδιασμού των Kress και Van Leeuwen.

Η εργασία διαρθρώνεται σε δυο μέρη. Το πρώτο αφορά στη θεωρητική προσέγγιση του θέματος, ενώ το δεύτερο στην ερευνητική. Ειδικότερα:

Στο πρώτο μέρος, επιχειρείται μια εκτενής προσέγγιση του εννοιολογικού περιεχομένου της ειρήνης. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι απόψεις των παιδαγωγών Dewey και Montessori, για το ρόλο της εκπαίδευσης στην οικοδόμηση της ειρήνης. Έπειτα αναδεικνύεται η έννοια και η σημασία των αξιών, ως βασικά συστατικά του πολιτισμού και προβάλλεται ο ηθικός και ανθρωπιστικός-αξιακός προσανατολισμός της ειρήνης στο πλαίσιο ενός πολιτισμού της ειρήνης. Παράλληλα παρουσιάζονται η σημασία και οι στόχοι της Εκπαίδευσης για την Ειρήνη. Γίνεται αναφορά στο ρόλο των αναπαραστάσεων στη διαδικασία παραγωγής και επικοινωνίας του νοήματος. Ακολουθεί η προσέγγιση του παιδικού ιχνογραφήματος ως ένα είδος εικαστικής «γλώσσας» των παιδιών και η παρουσίαση των σταδίων εξέλιξης του παιδικού σχεδίου. Στο τέλος, δίνεται μια θεωρητική προσέγγιση της επιστήμης της Σημειωτικής, των βασικών εννοιών της και επισημαίνεται η σχέση της με το παιδικό ιχνογράφημα.

Στο δεύτερο μέρος, παρουσιάζονται ο σκοπός και τα ερωτήματα της έρευνας, τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για την συλλογή των δεδομένων, οι μέθοδοι ανάλυσης, το υπό έρευνα οπτικό κείμενο και τα δεδομένα των αναλύσεων. Επιπλέον, το δεύτερο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει την παρουσίαση σχετικών ερευνών και ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα και τις απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν τα οποία συνάγονται βάσει των αναλύσεων των ερευνητικών δεδομένων.

ΜΕΡΟΣ Ι: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. ΕΙΡΗΝΗ

1.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Στην ενότητα που ακολουθεί θα προσεγγίσουμε τη σημασία της λέξης: ειρήνη. Η αναζήτηση του περιεχομένου της πραγματικότητας της ειρήνης και η εννοιολογική προσέγγισή της, αποτελεί ύψιστη ανθρώπινη ανάγκη σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Στον σύγχρονο κόσμο, το σημασιολογικό φορτίο της λέξης, ποικίλει από χώρα σε χώρα και μεταβάλλεται βάσει του διαφορετικού πολιτισμικού πλαισίου που υπάρχει σε κάθε μία ξεχωριστά (Harris & Lee Morrison, p. 12). Ο Grewal αναφέρει ότι η λέξη ειρήνη «κακομεταχειρίστηκε» σημασιολογικά, αφού στερείται ενός αποδεκτού σε όλους ορισμό και είναι δύσκολο για κάποιον να αντιληφθεί και να συλλάβει πλήρως την σημασία της (Grewal, 2003). Για τον Χ. Γιαλλουρίδη «Η ειρήνη είναι μια πολυσχιδής έννοια που αποτυπώνει την πραγματικότητα της ίδιας της ανθρώπινης ύπαρξης [...]» (Γιαλλουρίδης, 2017).

Στο λεξικό του Μπαμπινιώτη, η ειρήνη ορίζεται ως: «1) κατάσταση κατά την οποία δεν υπάρχουν εχθροπραξίες, συγκρούσεις ή αναταραχές μεταξύ κρατών ή στο εσωτερικό ενός κράτους, 2) ο τερματισμός των εχθροπραξιών, η ειρήνευση, 3) κάθε επίσημη συμφωνία που ερίζει τους όρους τερματισμού πολέμου, σύγκρουσης, 4) η εσωτερική κατάσταση γαλήνης και ηρεμίας, η απουσία παθών, εντάσεων και συγκρούσεων» (Μπαμπινιώτης, 2002).

Η ειρήνη είναι μία βασική αρχή στη ζωή των ανθρώπων, που καθορίζει τον τρόπο ζωής και σκέψης. Ως βασικό κριτήριο επιλογών, αποκλείει τη χρήση βίας σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, προάγει τον διάλογο και την επικοινωνία σε περιπτώσεις διενέξεων και επιτυγχάνει την ατομική και κοινωνική ευημερία. Είναι συστατικό μιας νέας ανθρώπινης κοινωνίας στην οποία κυριαρχεί η ισότητα και η δικαιοσύνη στις σχέσεις των ανθρώπων, η ισοτιμία των κρατών και η αναγνώριση της πολιτιστικής ποικιλίας (Βαρβαρούσης, 1986, σ. 13).

Η έννοιά της έχει δύο διαστάσεις: τη θετική και την αρνητική ειρήνη. Είναι δύο όροι που παρουσιάστηκαν από τον Νορβηγό ερευνητή της ειρήνης Johan Galtung το 1964. Ο

Galtung¹ παρομοιάζει τις δύο διαστάσεις της με τις δύο πλευρές ενός νομίσματος. Για να έχεις μια ολοκληρωτική εικόνα του νομίσματος οφείλεις να δεις και τις δυο πλευρές (Galtung, 1969, p. 183). Για τον Galtung η ειρήνη και η βία είναι όροι αλληλένδετοι και αλληλοσχετιζόμενοι. Γι' αυτό η ειρήνη θεωρείται μία κατάσταση κατά την οποία απουσιάζει η βία. Αυτή η θεώρηση υπήρξε η αφετηρία για να προσδιορίσει τις τρεις διαστάσεις της βίας. Ο ίδιος υποστήριξε ότι «είναι σπουδαιότερο να αναδείξουμε θεωρητικά τις σημαντικές διαστάσεις της βίας που θα μας οδηγήσουν στην σκέψη, στην έρευνα και ενδεχομένως στην δράση απέναντι σε πιο σοβαρά προβλήματα». Η επίτευξη της ειρήνης προϋποθέτει συγκεκριμένες δράσεις εναντίον κάθε μορφής βίας. Το τρίπτυχο της βίας² του Galtung αναφέρεται στην άμεση ή προσωπική, στην έμμεση/δομική ή διαρθρωτική και στην πολιτισμική βία (Galtung, 1969, p. 168).

Η θετική ειρήνη ορίζεται ως «η απουσία τόσο της άμεσης ή προσωπικής, όσο και της έμμεσης/δομικής βίας που είναι θεσμοποιημένη στις κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές δομές». Η αρνητική ειρήνη (negative peace), είναι η απουσία της άμεσης ή προσωπικής βίας. Η θετική ειρήνη προϋποθέτει τη συνεργασία, την κατανόηση, τη φιλία, την ομόνοια, την αλληλεγγύη και πραγματώνεται μέσω της διεθνούς συνεργασίας, του διακρατικού διαλόγου, της εκπαίδευσης για την ειρήνη, της επίλυσης των διενέξεων και της διαχείρισης των συγκρούσεων. Αποτελεί την καλύτερη άμυνα και πρόληψη απέναντι στη βία (Grewal, 2003).

Η Παπαδοπούλου αναφέρεται στην ευρύτερη έννοια της θετικής ειρήνης που «προχωρεί πέρα από την απουσία οργανωμένων ή βίαιων συγκρούσεων. Συνεπάγεται την εγκαθίδρυση μιας δίκαιης κοινωνίας στην οποία η δικαιοσύνη εξισώνεται με την ισότητα» (Παπαδοπούλου, 2004, p. 42). Προβάλλεται ο ορισμός της θετικής ειρήνης σε σχέση με την αρνητική (απουσία πολέμου), ως βασική σημασία αφού ειρήνη δεν μπορεί να

¹ Ο Johan Galtung, κοινωνιολόγος, μαθηματικός και πολιτικός επιστήμων. Ίδρυσε το 1959 το Διεθνές Ινστιτούτο Έρευνας για την Ειρήνη, στο Όσλο της Νορβηγίας και το επιστημονικό περιοδικό Journal of Peace Research.

² Η άμεση ή προσωπική βία είναι η πρόκληση φυσικής βλάβης, με την άσκηση σωματικής βίας εναντίον κάποιου προσώπου ή και ομάδων (Galtung, 1990, p. 293).

Η δομική βία ασκείται από οργανωμένες κοινωνικές δομές και πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά συστήματα (δράστες) σε ατομικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Σύμφωνα με την Τσέκου (2015, σ. 22), ως φαινόμενα δομικής βίας χαρακτηρίζονται ο υποσιτισμός, η φτώχεια, η έλλειψη πρόσβασης στην ιατρική περίθαλψη και στην εκπαίδευση, η μόλυνση του περιβάλλοντος, η παιδική κακοποίηση, οι φυλετικές διακρίσεις, οι κοινωνικές ανισότητες. Η πολιτισμική βία εισήχθη ως όρος το 1990 από τον Galtung και αναφέρεται στην θρησκεία, την ιδεολογία, την γλώσσα, την τέχνη και την επιστήμη, οι οποίες προβάλλουν αξίες, στάσεις, συμπεριφορές που προκαλούν την άμεση και έμμεση/δομική βία (Galtung, 1990, σ. 291).

υφίσταται όταν υπάρχουν φαινόμενα συστημικής και κρούσματα πολιτικής και κοινωνικής βίας (τρομοκρατία - εγκληματικότητα).

Για τον O'Connell, η θετική διάσταση της ειρήνης σχετίζεται με την ασφάλεια, την δικαιοσύνη και την ελευθερία. Οι άνθρωποι επιδιώκουν τους παραπάνω στόχους αφού ο καθένας ξεχωριστά εγγυάται την επιβίωση, τη συνεργασία, την ομόνοια και την αξιοπρέπεια της ανθρώπινης ύπαρξης. Η αρνητική ειρήνη ως απουσία κάθε είδους βίας (σωματική, ψυχολογική, ηθική), αποτελεί την προϋπόθεση για την ύπαρξη της θετικής ειρήνης, αφού προάγει τη συνεργασία και τη φιλία (Calleja & Perucca, 1999, p. 30).

Ο Harris ισχυρίζεται ότι η ειρήνη αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την ανθρώπινη επιβίωση. Είναι ένα ιδανικό για το οποίο οι άνθρωποι πρέπει να μοχθήσουν και να επιτύχουν χωρίς την άσκηση βίας. Η ειρήνη δεν είναι μόνο μια κατάσταση ηρεμίας και απουσίας πολέμου. Διαθέτει μία άλλη σημασιολογική διάσταση και αναφέρεται στον σεβασμό της ανθρώπινη ζωής, των ανθρωπίνων δικαιώματα και εναντιώνεται σε κάθε είδους διακρίσεις και προκαταλήψεις. Η θετική διάσταση της ειρήνης αφορά τη δικαιοσύνη, τη δημοκρατία και την οικολογική βιωσιμότητα (Harris & Lee Morrison, 2003, σ. 12). Η θετική ειρήνη είναι μία κατάσταση που εξαλείφει κάθε αιτία πρόκλησης βίας (Harris, 2004, p. 12).

Ο Matsuo προκειμένου να προσδιορίσει την πολυσύνθετη έννοια της ειρήνης, προσεγγίζει δύο στοιχεία που την ορίζουν σαν εννοιολογικό σύνολο: peace value - peace sphere. Ο πρώτος όρος αναφέρεται στο περιεχόμενο και στην ουσία της ειρήνης. Αποτελούν τα συστατικά στοιχεία της έννοιάς της. Κάθε πολιτισμός δημιουργεί μία σύνθεση από στοιχεία, δίνοντας έμφαση κάθε φορά στα στοιχεία εκείνα που χαρακτηρίζουν περισσότερο την κουλτούρα, το έθνος και την κοινωνία από την οποία προέρχεται (Matsuo, 2007, σσ. 13-17).

Ο δεύτερος όρος αναφέρεται στο περιβάλλον μέσα στο οποίο μπορεί να υπάρξει η ειρήνη. Πραγματώνεται σε τρία διαφορετικά επίπεδα: α) universal sphere (παγκόσμιο επίπεδο) β) ingroup/outgroup oriented (σε επίπεδο ομάδων με βάση οικονομικά, πολιτικά, ιδεολογικά και θρησκευτικά κριτήρια) γ) inward oriented (ατομικό επίπεδο) (Matsuo, 2007, σ. 20).

Στο κείμενο της διακήρυξης του Καταστατικού Χάρτη της Γης³, η ειρήνη ορίζεται ως «[...] η ολοκλήρωση που δημιουργείται μέσω σωστών σχέσεων με τον εαυτό μας, τους συνανθρώπους, τις άλλες κουλτούρες, άλλες μορφές ζωής, τη Γη και το σύμπαν στο οποίο ανήκουμε». Σύμφωνα με τον ΚΧΓ η οικοδόμηση μίας βιώσιμης και ειρηνικής παγκόσμιας κοινωνίας στον 21^ο αιώνα, βασίζεται σε ένα πλαίσιο ηθικών αξιών, το οποίο περιλαμβάνει την ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών και την ανάπτυξη ενός πολιτισμού της ειρήνης (Earth Charter).

Οι πέντε σφαίρες ή διαστάσεις της ειρήνης (προσωπική, κοινωνική, θεσμική, πολιτική και οικολογική), σύμφωνα με την Εθνική Ακαδημία Ειρήνης, καθορίζουν τις «σωστές» σχέσεις που οφείλει να έχει κάθε άτομο με τον εαυτό του και με τους άλλους. Επιπλέον καθορίζουν την στάση του ατόμου απέναντι στους θεσμούς, την πολιτεία και τη φύση (National Peace Academy).

Η διαπολιτισμική ειρήνη, όπως αναφέρουν οι Harris και Morrison, είναι η αρμονική συμβίωση διαφορετικών εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων. Η ειρηνική συμβίωση, σημαίνει αποδοχή της πολιτισμικής ετερότητας (Harris & Lee Morrison, 2003, σ. 13).

Οι χαρακτηρισμοί για την ειρήνη (κοινωνική, κοσμική, ψυχική, κοσμική, διακρατική), την προσδιορίζουν ως μία στατική κατάσταση, δηλαδή μία κατάσταση αταραξίας, ησυχίας, αρμονικής συνύπαρξης σε παγκόσμιο, συλλογικό και ατομικό επίπεδο. Αλλά και ως μία διαρκή δυναμική διαδικασία μετασχηματισμού της ανθρώπινης κοινωνίας, σε μια νέα κοινωνία ανθρώπων που ενστερνίζεται τις θεμελιώδεις αξίες της ισότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της αλληλεγγύης (Βαρβαρούσης, 1986, σσ. 13-14). Στη διαδικασία για την οικοδόμηση της ειρήνης, συμβάλλουν τα άτομα ως μονάδες, αλλά και οι κοινωνίες ως οργανωμένες συλλογικότητες. Για την επίτευξή της χρειάζεται τις περισσότερες φορές αποφασιστικότητα, δυναμισμός και κατάλληλες στρατηγικές για την καταστολή της αδικίας. Η φιλία, η γενναιοδωρία, η υπομονή, η δικαιοσύνη, η συμφιλίωση κ.α. είναι τα όπλα για την επίλυση των διαφορών. Η προάσπιση της ειρήνης δεν είναι εύκολη διαδικασία και εξαρτάται από την ιδιαιτερότητα της κατάστασης. Προϋποθέτει τον κατάλληλο συνδυασμό των παραπάνω όπλων και τη διάθεση των εμπλεκόμενων να έρθουν σε σύγκρουση με αντικρουόμενα συμφέροντα. Η επίτευξη της ειρήνης είναι μία

³ «Ο Καταστατικός Χάρτης της Γης είναι μια διακήρυξη θεμελιωδών ηθικών αρχών για την οικοδόμηση μιας δίκαιης, βιώσιμης και ειρηνικής παγκόσμιας κοινωνίας στον 21ο αιώνα. Αφορά στη μετάβαση προς βιώσιμους τρόπους ζωής και την αειφόρο ανθρώπινη ανάπτυξη. Παρέχει ένα νέο, περιεκτικό, ολοκληρωμένο ηθικό πλαίσιο που κατευθύνει τη μετάβαση σε ένα βιώσιμο μέλλον».

ατέρμονη διαδικασία συνεχούς προσπάθειας στη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας (Calleja & Perucca, 1999, σ. 31).

Για τον Χρ. Φράγκο, η ειρήνη και ο πόλεμος είναι δύο έννοιες που για να αποσαφηνιστούν πρέπει να τις τοποθετούμε κάθε φορά στο συγκεκριμένο πολιτικό και κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσονται. Είναι κοινωνικές καταστάσεις που πραγματώνονται σε ένα χρονικό και ιστορικό πλαίσιο. *«Ο πόλεμος αυτός καθαυτός και η ειρήνη αυτή καθαυτή κατανατούν συνθηματικοί όροι[...] αν δεν δεθούν με τις σχέσεις παραγωγής και κατανομής των αγαθών, σε συνάφεια με τους πραγματικούς σκοπούς που εξυπηρετούν και σε συνάρτηση με το τι επιδιώκουν να εξυπηρετήσουν στις διαδικασίες ανέλιξης ή στόμωσης των κοινωνικών δομών. Πολύ περισσότερο ο πόλεμος και η ειρήνη δεν είναι εννοιολογικές ή παράλληλες εκφράσεις της ανθρώπινης ή ζωικής επιθετικότητας ή ενστικτώδεις τάσεις που συναντώνται με διάφορες ποικιλίες στον ανθρώπινο και ζωολογικό κόσμο»* (Φράγκος, 1986, p. 179).

Ο Γ. Μπάτσιος αναφέρει ότι στην Κοινωνιολογία, ειρήνη είναι η επικράτηση σχέσεων αρμονίας, ομόνοιας, φιλίας, ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, της ομάδας και στο χώρο εργασίας, ενώ στην Ψυχολογία είναι η απουσία ψυχολογικών διαταραχών και αγχωτικών καταστάσεων που επιτρέπουν την ψυχική αρμονία και γαλήνη στον άνθρωπο. Η ειρήνη στο φυσικό περιβάλλον, παρουσιάζεται ως φυσική ισορροπία και αρμονική συνύπαρξη των όντων (Μπάτσιος, 1995, σ. 25). Ο ίδιος αναφερόμενος στη χριστιανική σημασία της ειρήνης, την ορίζει ως «εν Χριστώ ζωή», βασισμένη στην αγάπη που έχει ο άνθρωπος προς τον Θεό, τον εαυτό του και τον πλησίον (Μπάτσιος, 1995, σ. 57). Ενώ ο Γ. Τσανανάς, αναφέρει την υπαρξιακή και κοινωνική διάσταση της ειρήνης ως κεντρικό περιεχόμενο του Χριστιανισμού: *«Η ειρήνη είναι τρόπος ζωής και έκφρασης, μήνυμα και αγώνισμα, κήρυγμα και κραυγή και μάθημα μέγα, πολλές φορές με δάκρυα και αίμα. Η ειρήνη ανήκει στις ύψιστες και πανανθρώπινες αξίες και στα παντοτινά αιτήματα του ανθρώπου. Συνδέεται με την αξιοπρέπεια, την ελευθερία και την αγάπη, με την ισότητα και την δικαιοσύνη, με τη δημοκρατία και με όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα»* (Παπαδοπούλου, 1990, σ. 265).

Καταλήγοντας, αποδεχόμαστε τον ισχυρισμό του Galtung: κανείς δεν έχει το μονοπώλιο στην προσπάθεια ορισμού της έννοιας της ειρήνης. Η ειρήνη επιδέχεται πολλούς προσδιορισμούς, προκειμένου να υπάρξει μία ολιστική προσέγγιση της σημασίας της. Κανένας μεμονωμένος προσδιορισμός δεν θα μπορούσε να την προσδιορίσει επιτυχώς.

Κάθε ορισμός εμπεριέχει έναν «σπόρο», μια σημασία από την πολυσήμαντη έννοιά της. Στο σημειωτικό πεδίο αποτελεί μία μονάδα σημασίας που αναφέρεται σε ένα σύνολο σημασιολογικών/πολιτισμικών μονάδων με ένα ευρύ πεδίο συγκεκριμένων περιεχομένων το οποίο ορίζεται και επηρεάζεται κάθε φορά από ένα κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο.

1.2 ΕΙΡΗΝΙΣΤΕΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ

Η ανάγκη διαμόρφωσης μιας φιλειρηνικής νοοτροπίας μέσω της αγωγής και της εκπαίδευσης διαφαίνεται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Οι απόψεις των φιλειρηνιστών παιδαγωγών της εποχής, θέτουν την επιστημονική βάση για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης για την ειρήνη (Μπονίδης, 1998, σ. 28).

Ο 20^{ος} αιώνας είναι ο αιώνας των αλλαγών στον τομέα της εκπαίδευσης. Ασκείται κριτική στην δασκαλοκεντρική μέθοδο διδασκαλίας, στην παθητική στάση του μαθητή στην τάξη και στον γνωσιοκεντρικό χαρακτήρα του παραδοσιακού σχολείου. Κάνει την εμφάνισή του το μοντέλο της Νέας Αγωγής, το οποίο αντιπαράκειται στο παραδοσιακό μοντέλο της εκπαίδευσης. Στη Νέα Αγωγή το παιδί τίθεται στο κέντρο της παιδαγωγικής διαδικασίας. Για τον Dewey « [...] το παιδί γίνεται ο ήλιος γύρω από τον οποίο περιστρέφονται τα μέσα της εκπαίδευσης, το κέντρο γύρω από το οποίο οργανώνονται» (Ντιούι, 1982, σσ. 36-37). Παράλληλα δίνεται έμφαση στο άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία.

Στο παραπάνω πλαίσιο των μεταρρυθμιστικών αλλαγών στην παιδαγωγική σκέψη και αντίληψη, έδρασαν παιδαγωγοί που υποστήριξαν ότι η εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση της κοινωνίας, στη δημιουργία μιας ειρηνικής κοινωνίας με την καλλιέργεια πνεύματος συμφιλίωσης και παγκόσμιας κατανόησης. Παιδαγωγοί όπως η Montessori και ο Dewey, εργάστηκαν για ένα σχολείο προσανατολισμένο σε θεμελιώδεις αξίες: στη δημοκρατία, στην ισότητα, στην αδελφοσύνη, στο σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, στην παγκόσμια ειρήνη (Μπονίδης, 2014).

Η Montessori πρότεινε τη συγκρότηση μιας επιστήμης για την ειρήνη, γιατί θεωρούσε ότι η ύπαρξή της αποτελεί προϋπόθεση για την ύπαρξη της ανθρωπότητας και την πρόοδο του πολιτισμού. Για την Montessori η ειρήνη σημαίνει «τον θρίαμβο της δικαιοσύνης και της αγάπης ανάμεσα στους ανθρώπους και το χτίσιμο ενός καλύτερου κόσμου, όπου θα βασιλεύει η αρμονία» (Μοντεσσόρι, 1986, σσ. 12-13). Το παιδί αναλαμβάνει έναν μεσσιανικό ρόλο στην πορεία της ανθρωπότητας, για να εξελιχθεί μελλοντικά σε

δημιουργό μιας ειρηνικής ανθρωπότητας. Αυτό προϋποθέτει την αναγνώριση της σημαντικότητας του από τον κόσμο των ενηλίκων και τη διαβίωσή του σε έναν κόσμο όπου θα υπάρχει αγάπη, αρμονία και δικαιοσύνη. Απέναντι στον πόλεμο, η κοινωνία οφείλει να ορθώσει την Εκπαίδευση που θα αποτελέσει το «υπερόπλο» για την οικοδόμηση της ειρήνης. Η περίοδος των πολέμων ονομάζεται «ενήλικη περίοδος», ενώ η περίοδος κατά την οποία η κοινωνία θα «δημιουργήσει ένα περιβάλλον που θα ικανοποιήσει τις ζωτικές ανάγκες και θα βοηθήσει την πνευματική απελευθέρωση του παιδιού», είναι μια περίοδος ειρήνης και ονομάζεται «εποχή του παιδιού». Οποιαδήποτε δράση της κοινωνίας για την οικοδόμηση της ειρήνης σημαίνει δράση για το παιδί (Μοντεσσόρι, 1986, σσ. 36-37). Το σχολικό περιβάλλον οφείλει να δημιουργήσει εκείνες τις συνθήκες που θα επιτρέψουν στο παιδί να δημιουργήσει και να δράσει αυτόνομα και ανεξάρτητα. Το παιδί νιώθει την ανάγκη να έρθει σε επαφή με το περιβάλλον, για να ικανοποιήσει την περιέργειά του και τα ενδιαφέροντά του. Η δημιουργικότητα, η φαντασία και η κριτική σκέψη πηγάζουν από τον παραπάνω τρόπο δράσης. Η κριτική σκέψη είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη δημοκρατικού πνεύματος, ενώ η φαντασία και η δημιουργικότητα είναι εφόδια για τη λύση των παγκόσμιων προβλημάτων. Αξίες όπως η αποδοχή της διαφορετικότητας και στάσεις που συνδέονται με την προσωπική ευθύνη και την ειρηνική επίλυση των συγκρούσεων, είναι σημαντικές. Τα παραπάνω αποτελούν δεξιότητες και χαρακτηριστικά του παιδιού ως μελλοντικού πολίτη που εργάζεται για την οικοδόμηση της διαρκούς ειρήνης. (Duckworth, 2009).

Για τον Dewey, το σχολείο είναι ένα κύτταρο εμβρυικής κοινοτικής ζωής, «ενεργοποιημένης με ενασχολήσεις που θα ανακλούν τη ζωή της ευρύτερης κοινωνίας» (Ντιούι, 1982, σσ. 29-30). Η αντίληψη αυτή εκφράζει την σχέση αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης μεταξύ του σχολείου και της κοινωνίας, ενώ προβάλλει το σχολείο ως μικρογραφία της κοινωνίας (Τριαντάρη, 2012, σ. 10). Το σχολείο μέσω της επικοινωνίας και της ανταλλαγής κοινωνικών εμπειριών και γνώσεων, κινητοποιεί το προσωπικό ενδιαφέρον του μαθητή για την κοινωνία και αναπτύσσει τρόπους σκέψης και δράσεις που προκαλούν κοινωνικές αλλαγές, με στόχο την βελτίωσή της (Houssaye, 2000, σ. 162). Η εκπαίδευση ως μέσο κοινωνικής αναδόμησης μπορεί να παίξει δυναμικό ρόλο στη δημιουργία μιας ειρηνικής κοινωνίας και να εμπνεύσει τους μαθητές να δράσουν για την επίτευξη της ειρήνης (Howlett & Cohan, 2016, σ. 206). Για την επίτευξη της ειρήνης η εκπαίδευση οφείλει να επιδιώξει οι μαθητές να αποκτήσουν ηθική αυτοπειθαρχία και ανθρωπιστική αυτοολοκλήρωση.

Παράλληλα υπερασπίστηκε τη δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων που προάγουν τη φιλία, την ομόνοια, την καλή θέληση και τον σεβασμό στα άλλα έθνη και γενικότερα την παγκόσμια συνεργασία και ειρήνη (Howlett & Cohan, 2016, σ. 207). Πρότεινε τη μελέτη των κοινωνικών επιστημών και πιο συγκεκριμένα της Ιστορίας και της Γεωγραφίας, «ως δύο πόλους που εξετάζουν η μια τους φυσικούς συσχετισμούς και η άλλη τις ανθρώπινες συνέπειες (Τριαντάρη, 2012, σσ. 2-5). Σχετικά με το μάθημα της Γεωγραφίας πρότεινε να δοθεί έμφαση στη γνωριμία με τον πολιτισμό και τις τέχνες κάθε κοινωνίας και όχι στα γεωγραφικά στοιχεία των χωρών. Η Ιστορία είναι η γνώση του παρελθόντος, η οποία συνεισφέρει στην αντιμετώπιση μελλοντικών προβλημάτων καθώς μπορεί να αναδείξει τις κοινωνικές συνθήκες γέννησης των γεγονότων και τους τρόπους επίλυσης των προβλημάτων. Για τον Dewey, η εκπαίδευση για την ειρήνη ορίζεται από ένα μείγμα ανθρωπιστικών ιδεών και δημοκρατικών αξιών. Το σχολείο μπορεί να λειτουργήσει ως μία βάση δυναμικής αλλαγής, ως εργαλείο μεταρρύθμισης και ενδυνάμωσης των παραπάνω αξιών στους μαθητές, προκειμένου να ξαναφτιαχτεί η κοινωνία στο όνομα της ειρήνης (Bajaj, 2008, σσ. 26-28).

1.3 ΑΞΙΕΣ

Στην παρούσα μελέτη η προσέγγιση της ειρήνης έχει αξιακό προσανατολισμό. Γι' αυτό και κρίθηκε σκόπιμο να εξετάσουμε την έννοια των αξιών, προκειμένου να αναδείξουμε τη σημασία τους, ως συστατικά στοιχεία του πολιτισμού που κατευθύνουν την δραστηριότητα και συμπεριφορά του ατόμου και διαμορφώνουν την κουλτούρα μιας κοινωνίας. Η βιβλιογραφία αναφέρεται σε πληθώρα ορισμών για τον καθορισμό της έννοιας της αξίας. Η ποικιλία των ορισμών προκύπτει από διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις, οι οποίες αντανακλούν τις διαφορετικές αντιλήψεις της πραγματικότητας. Για την Α. Χριστοδούλου, η απόδοση ενός ορισμού για τον όρο της αξίας θα ήταν ουτοπικό εγχείρημα, αφού η ανάλυση των όρων γίνεται μέσω ποικίλων φίλτρων (ιδεολογικά, φιλοσοφικά, οικονομικά, επιστημονικά, φιλοσοφικά κ.ά.) (Χριστοδούλου, 2012).

Ο όρος αναφέρεται σε οτιδήποτε αναγνωρίζεται ή θεωρείται σημαντικό και ωφέλιμο από ένα άτομο ή μια κοινωνία. Η αξιολόγηση αφορά πράγματα, σχέσεις, σκέψεις και πράξεις. Οι αξίες καθορίζουν τον χαρακτήρα και την ποιότητα κάθε πολιτισμού (Παπαδόπουλος, 2005).

Για τον Ι. Πυργιωτάκη, «οι αξίες εκφράζουν γενικές και αφηρημένες έννοιες, σκιαγραφούν ιδεατές καταστάσεις και αποτελούν τον βασικό πυρήνα για τον σχηματισμό των προτύπων προς τα οποία θα ήταν επιθυμητό να προσανατολίζονται τα μέλη μιας κοινωνίας και η κοινωνία στο σύνολό της. Δεν υποδηλώνουν ιδιότητες πραγμάτων, προσώπων ή καταστάσεων, αλλά θεωρητικές κατηγορίες οι οποίες κατά κανόνα είναι ιστορικά διαμορφωμένες, γι' αυτό και έχουν την ιδιότητα να επιβιώνουν στο χρόνο και να εκτείνονται πέρα από τη γενιά και το χώρο που τις θέσπισε. Και ακριβώς επειδή αποτελούν συστατικό στοιχείο του πολιτισμού, καταβάλλεται σημαντική προσπάθεια να εγχαραχθούν στην προσωπικότητα των μελών κάθε κοινωνίας, προκειμένου να εξασφαλιστεί η συνοχή και η συνέχεια του πολιτισμού της» (Πυργιωτάκης, 2009, σ. 399).

Ο Schwartz, ορίζει τις αξίες ως επιθυμητούς στόχους που ποικίλουν ως προς την σημασία και την σπουδαιότητα που τους αποδίδει κάθε άτομο ξεχωριστά και αποτελούν τις καθοδηγητικές αρχές στη ζωή του. Οι αξίες λειτουργούν: ως αρχές ή πεποιθήσεις που πηγάζουν από το συναίσθημα, ως θεωρητικοί στόχοι που διαφέρουν από τις στάσεις τις συμπεριφορές και τις νόρμες και ως κριτήρια αξιολόγησης συμπεριφορών, ανθρώπων και γεγονότων (Schwartz, 2005). Επηρεάζουν ως ανώτερα πρότυπα κάθε πράξη και ανθρώπινη συμπεριφορά. Παράλληλα καθοδηγούν κάθε ενέργεια και δραστηριότητα του ανθρώπου και επηρεάζουν τα συναισθήματα και την συμπεριφορά του (Σιλιγάρης, 2001, σ. 56). Οι στάσεις ζωής και οι συμπεριφορές, είναι έκφραση του αξιακού συστήματος του ατόμου (Katz, 1960, σ. 173). «Είναι οι οδοδείκτες για το καλό και το κακό, το πρακτέο ή το φευκτέο» (Κομνηνού, 2001, σ. 3). «Οι αξίες διαμορφώνουν την ταυτότητα του ανθρώπου και καθορίζουν τη θέση του στην κοινωνία. [...] είναι αυτές που διασώζουν την ανθρωπιά του και καλλιεργούν τον εσωτερικό του κόσμο» (Γάκης, Παρτσαδάκης, & Τσελεπή, 2013, σ. 51).

Ο Αμερικανός κοινωνικός ψυχολόγος Rokeach, ταξινομήσε τις αξίες σε «αξίες βάσης ή συντελεστικές αξίες», που όταν υιοθετούνται συμβάλλουν στην επίτευξη στόχων και σκοπών και σε «αξίες σκοπού ή τερματικές αξίες» που σχετίζονται με το «εγώ» και τους ατομικούς στόχους. Οι τελευταίες, διακρίνονται σε προσωπικές και κοινωνικές. Από τη μία το άτομο δημιουργεί το ατομικό αξιακό σύστημα (προσωπικές αξίες) που καθορίζει προσωπικές συμπεριφορές και δράσεις, ενώ από την άλλη οι κοινωνικές αξίες οδηγούν σε θετικές κοινωνικές συμπεριφορές που αναπτύσσονται στα πλαίσια της ομάδας (αλτρουισμός, συνεργασία κ.α.) (Rokeach, 1973).

Υφίστανται σε μια διαδικασία μεταβολής στο πέρασμα του χρόνου. Αναγνωρίζουμε τις διαχρονικές και αιώνιες αξίες (δικαιοσύνη, παιδεία κ.α.), αλλά και τις παγκόσμιες αξίες που γεννήθηκαν από τις ανάγκες της μετανεωτερικής κοινωνίας όπως η ειρηνική συνύπαρξη και η καταπολέμηση της βίας.

Όπως αναφέρει ο Inglehart, η μεταβιομηχανική φάση ανάπτυξης επηρέασε το αξιακό σύστημα των δυτικών κοινωνιών. Απέκτησαν ιδιαίτερη σημασία οι «μετα-υλιστικές» αξίες σε σχέση με τις υλιστικές αξίες. Οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές της εποχής (βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, αύξηση του μορφωτικού επιπέδου, ανάπτυξη των μέσων μαζικής ενημέρωσης), προκάλεσαν αλλαγές στο σύστημα αξιών, δίνοντας έμφαση στις αξίες που σχετίζονται με την ποιότητα της ζωής (αγάπη, σεβασμός, κοινωνική ισότητα, αυτοπραγμάτωση) και λιγότερο στις αξίες που σχετίζονται με την υλική ευημερία (Inglehart, 2015).

Επειδή σχετίζονται με τις ανθρώπινες επιθυμίες, υπόκεινται σε διαδικασία αλλαγής σύμφωνα με τις νέες ιστορικές καταστάσεις, τις νέες ανακαλύψεις της επιστήμης, τις νέες θρησκείες, την πρόοδο της εκπαίδευσης κ.ά (Καραφύλλης, 2008, σ. 56). Η αναθεώρηση και ο μετασχηματισμός των αξιών στο πολιτισμικό γίνεσθαι αναδεικνύει την σχετικότητα τους μέσα στο χρόνο και στο χώρο. Η ρευστή «αξία των αξιών», είναι ένα κοινωνικό, ψυχολογικό και υποκειμενικό φαινόμενο (Βώρος, 1997, σ. 20). Μερικές από αυτές είναι κυρίαρχες και σημαντικές και άλλες έχουν λιγότερη σημασία, γεγονός που αποδεικνύει τον ιεραρχικό χαρακτήρα ως ένα δεύτερο χαρακτηριστικό των αξιών. Από την άλλη επενδύονται από συναισθηματική φόρτιση, κάτι που τους εξασφαλίζει δυναμική επιρροή στην εκτέλεση κάθε δραστηριότητας (Σακαλάκη, 1984, σ. 29).

Συνοψίζοντας, οι αξίες ανάγονται στα ιδεώδη μιας κοινωνίας που κατευθύνουν τις πράξεις και τις συμπεριφορές των μελών της. Καθορίζουν τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων σε διαπροσωπικό και κοινωνικό επίπεδο και προσδιορίζουν τον χαρακτήρα του πολιτισμού μέσα από τον οποίο αναδύονται.

1.4 ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΕΙΡΗΝΗΣ – Η ΕΙΡΗΝΗ ΩΣ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΑΞΙΑ

Μία από τις προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα είναι οι πολίτες να διαβιούν σε ειρηνικές κοινωνίες, υιοθετώντας τις αξίες και τις πρακτικές που συνιστούν έναν Πολιτισμό Ειρήνης. Αυτό προϋποθέτει οι πολίτες να ενστερνιστούν την αξία της ειρήνης και να την αναγάγουν σε παγκόσμια αξία. «[...] η αίσθηση που έχουν για αξιοπρέπεια και δικαιοσύνη, η ανεκτικότητα τους και η ανθρώπινη καλοσύνη τους, το ταλέντο τους και η θέλησή τους να ζήσουν ειρηνικά, αποτελούν τη μεγαλύτερή μας ελπίδα για μια δίκαιη, φιλειρηνική και δημιουργική κοινωνία» (Παπαδοπούλου, 1990, σ. 34).

Όπως αναφέρει ο Παπάς, για τον Helmut Klein η διαιώνιση της ανθρωπότητας εξαρτάται από την ύπαρξη ειρήνης «[...] και χαρακτηρίζεται ως: «Sine qua non». Αυτό αναδεικνύει την ειρήνη ως υπέρτατη ανθρώπινη αξία σε κάθε πολιτικό ή αξιακό σύστημα» (Παπάς, 2004, σ. 412).

Ανάμεσα στις θεμελιώδεις παιδαγωγικές αξίες που θεωρούνται υπεύθυνες για τον εξανθρωπισμό του ανθρώπου και συστήνουν μια κοσμοθεωρία που προάγει την δικαιοσύνη και την κοινωνική ευημερία, τον σεβασμό στη διαφορετικότητα, τη συνεργασία των λαών και την ενότητα του ανθρωπίνου γένους, είναι η ειρήνη (Τσούλιας, 2009). Οι θεμελιώδεις αξίες εκφράζουν κοινωνικές και κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις και αποτελούν το θεμέλιο άλλων αξιών, τη βάση για την συμβίωση των κοινωνιών, καθώς η ύπαρξή τους και η αποδοχή τους είναι προϋπόθεση για την ευτυχία των ανθρώπων (Ταβουλάρη, 2013, σ. 32).

Η ειρήνη είναι μία από τις αξίες που έχουν κάποιου είδους αντικειμενική ποιότητα, με την έννοια πως οι ανθρώπινες συμπεριφορές που σχετίζονται με αυτή, προωθούν περισσότερο την κοινωνική ευημερία, την επικοινωνία, την ανάδειξη σεβασμού προς τον εαυτό, τους άλλους και το περιβάλλον και χαρακτηρίζονται ως σωστές άσχετα με τις συγκυρίες (Γεωργόπουλος, 2006, p. 443). Αποτελεί βασική αξία του πολιτισμού, αφού υπερασπίζεται τη ζωή και διακηρύσσει την σπουδαιότητα της ανθρώπινης ύπαρξης. Η πλειονότητα των ανθρώπων την αποδέχεται ως θετική αξία (Βέικος, 1987, σ. 9).

Η θετική ειρήνη (positive peace) ως απουσία της άμεσης και έμμεσης βίας, προϋποθέτει έναν τρόπο ζωής και σκέψης των ανθρώπινων κοινωνιών, βασιζόμενο στην αλληλεγγύη και την ομόνοια. Η αλληλεγγύη αναδεικνύει το αίσθημα του «εμείς», όπου σε αυτή την

ενότητα υπάρχουν σχέσεις ισότητας, σεβασμού, αμοιβαίας βοήθειας, συνεργασίας και δικαιοσύνης. Για τον Lourenco, η ειρήνη έχει ηθική διάσταση. Οι αξίες της αλληλεγγύης, της δικαιοσύνης της συνεργασίας, του αλληλοσεβασμού, χαρακτηρίζουν τον ηθικό προσανατολισμό της. Οι ηθικές αξίες θεωρούνται ηθικοί κανόνες (moral injunctions). Η εφαρμογή τους δημιουργεί τις προϋποθέσεις για έναν ειρηνικό κόσμο. Η ηθική οριοθέτησή της αναδεικνύει τα βασικά στοιχεία για την προσέγγιση της θετικής ειρήνης (Ravin, Oppenheimer, & Bar-Tal, 1999, σσ. 93-96).

Στην Ευρώπη η έννοια της αλληλεγγύης σχετίζεται με την αλληλεγγύη του Κοινωνικού Κράτους. Οι πολίτες συνδέονται με δεσμούς ευθύνης, σύμπραξης και συμπαράταξης (fellow citizens) και ανταποκρίνονται θετικά σε περιπτώσεις κοινωνικής αδικίας και ανάγκης των συμπολιτών τους (Βαθάκου, 2014, σ. 18).

Για τον Έριχ Φρόμ, αφού η θετική ειρήνη είναι μια κατάσταση αδερφικής αρμονίας των ανθρώπων, η ύπαρξή της προϋποθέτει την ικανότητα του ανθρώπου να αγαπάει. Γι' αυτό και την χαρακτηρίζει, ως την ανώτερη βαθμίδα διανοητικής και ανθρωπιστικής εξέλιξης του ανθρώπου (Φρομ, 1990, σ. 179).

Ως ηθική αξία, σχετίζεται με τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου. Οριοθετεί τις ενέργειες και συμπεριφορές του προς τον εαυτό του και προς τους άλλους, ενώ καθορίζει τον τρόπο σκέψης και ζωής. Εμπεριέχει την αγάπη, τον σεβασμό, την δικαιοσύνη, την εντιμότητα, την ομόνοια, την αίσθηση του καλού και του κακού κ.α. Η ανάπτυξη ενός ηθικού χαρακτήρα περιλαμβάνει διαστάσεις όπως: την ενσυναίσθηση, την παροχή φροντίδας σε πληθυσμούς με ιδιαίτερες ανάγκες, την συνεργασία, την ικανότητα επίλυσης διαφορών, την ειλικρίνεια (Πλατσίδου, 2001).

Η ενσυναίσθηση είναι μια συναισθηματική κατάσταση η οποία λειτουργεί ως ηθικό κίνητρο για την ανάπτυξη θετικής συμπεριφοράς (παροχή βοήθειας, φροντίδας), αφού προϋποθέτει την επίγνωση της κατάστασης του άλλου. Έτσι, περιορίζονται εγωιστικές συμπεριφορές και τάσεις και επιτρέπει την ανάπτυξη αισθήματος συμπάθειας, κατανόησης και αποδοχής (Lewis, Haviland-Jones, & Feldman Barrett, 2008, pp. 440-441). Η καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, η μείωση του εγωκεντρισμού και η κατανόηση των άλλων, ενθαρρύνουν θετικές κοινωνικές συμπεριφορές (προκοινωνική συμπεριφορά). Στο πλαίσιο της κοινωνικοποίησης, τα παιδιά ως αυριανοί πολίτες σε έναν ειρηνικό κόσμο, είναι γενικά αποδεκτό ότι πρέπει να κατανοούν τις ηθικές αξίες και να αναπτύσσουν θετικές στάσεις και συμπεριφορές (Christie, 2012, p. 1058).

Για τον Πιαζέ, η κατανόηση των διεθνών προβλημάτων όπως η ύπαρξη συγκρούσεων και η ανάγκη ειρηνική συμβίωσης των κοινωνιών σε εθνικό και σε παγκόσμιο επίπεδο, προϋποθέτει την απελευθέρωση από τον συναισθηματικό και γνωστικό εγωκεντρισμό. Το πέρασμα από το «εγώ» στο «εμείς», απαιτεί ιδιαίτερη γνωστική και ηθική προσπάθεια. Η κατανόηση και η αποδοχή των άλλων σε διαπροσωπικό και διαπολιτισμικό επίπεδο είναι τα συστατικά για έναν ειρηνικό κόσμο (Piaget, 1972, p. 136).

Η ηθική ανάπτυξη και αγωγή, είναι ο τρόπος που ο άνθρωπος φθάνει στην ικανότητα να επιλύει τις αντιθέσεις ανάμεσα στις εγωκεντρικές ανάγκες και τάσεις του και στις υποχρεώσεις του να ενεργεί θετικά ως προς τις ανάγκες και τα δικαιώματα των άλλων (Κακαβούλης, 2009, σ. 7). Οι ηθικές αξίες συνιστούν έναν κώδικα δεοντολογίας για το ατομικό και συλλογικό πράττειν, αφού η παράβαση ή η παραβίασή τους, προκαλεί στην κοινωνία επί το μείζον αρρυθμία και διάλυση και επί το έλασσον αυταρχισμό και καταπίεση (Καραφύλλης, 2008, p. 110).

Ως ανθρωπιστική αξία δίνει έμφαση στον άνθρωπο, αναγνωρίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, προάγει την κοινωνική ευημερία και προωθεί αξίες όπως την δημοκρατία, την ισότητα, την αλληλεγγύη, τη συνεργασία, την δικαιοσύνη, τον διάλογο, τον υγιή εθνισμό και τον οικουμενισμό. «Ανθρωπισμός είναι μια έννοια έντονα ηθική. Η πιο βασική αρχή του ανθρωπισμού είναι ότι όλα τα ανθρώπινα όντα είναι ίσα σε ηθική αξία και αξιοπρέπεια» (Χλωπτσιούδης, 2010, σ. 4).

Την ηθική και ανθρωπιστική αξία της ειρήνης επισημαίνει και ο φιλόσοφος του διαφωτισμού Σπινόζα, αφού την αναφέρει ως αρετή που πηγάζει από την καρδιά και έγκειται στην ψυχική ενότητα και στην ομόνοια, ενώ την εξισώνει με την δικαιοσύνη και την εμπιστοσύνη (Σπινόζα, 2013). Η ειρήνη είναι ο θρίαμβος της δικαιοσύνης και της αγάπης μεταξύ των ανθρώπων (Montessori, 1971, σ. 7).

Ο δάσκαλος Κώστας Σωτηρίου, κατατάσσει την ειρήνη στους ανώτερους σκοπούς που εμπνέουν και κινητοποιούν τον άνθρωπο, να δράσει προς όφελος της κοινωνίας. Πηγάζει από τον «γνήσιο» ανθρωπισμό και τα κοινωνικά συναισθήματα όπως, αμοιβαία κατανόηση και αγάπη, αλληλεγγύη, αλληλοβοήθεια, συνεργασία (Σωτηρίου, 1957).

Στο κείμενο που συνέταξε η Έδρα της UNESCO του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Παπαδοπούλου, 2004, σ. 497), αναφέρεται μεταξύ των άλλων ότι τα αίτια για την ύπαρξη πολέμων, την αύξηση των πολεμικών εξοπλισμών, τον κίνδυνο μιας

πυρηνικής καταστροφής της ανθρωπότητας, είναι η απουσία ηθικών αρχών και ο ανθρώπινος εγωισμός. Προτείνει την ενθάρρυνση πνεύματος αγάπης και ειρηνικής συμβίωσης, δικαιοσύνης, ταπεινού φρονήματος και αληθινής ελευθερίας. Η έμφαση στον άνθρωπο και στις σχέσεις των ανθρώπων ορίζει ένα ανθρωπιστικό πλαίσιο αρχών και αξιών για την οικοδόμηση ενός πολιτισμού ειρήνης.

1.5 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ

Ένας από τους βασικούς άξονες της εκπαίδευσης του 21^{ου} αιώνα, είναι ο άξονας «μαθαίνω να ζω με τους άλλους». Αυτός αποτελεί το κλειδί της εκπαίδευσης για να ανοίξει τον δρόμο και να οικοδομήσει έναν πολιτισμό ειρήνης (Delors, 2013). Για τον Danesh, η εκπαίδευση για την Ειρήνη ασκεί μετασχηματιστική δύναμη και προκαλεί συνειδητές και ασυνείδητες αλλαγές στον τρόπο σκέψης και ζωής του ανθρώπου. Από μια οπτική προσανατολισμένη στον πόλεμο, σε μια οπτική προσανατολισμένη στην ειρήνη. Αυτό σημαίνει έναν ειρηνικό τρόπο σκέψης, προσανατολισμένο στην ενότητα των κοινωνιών σε έναν πολυπολιτισμικό κόσμο. Ο «ενωτικός» χαρακτήρας της εκπαίδευσης, είναι η βάση για παγκόσμιο πολιτισμό της ειρήνης (Danesh, 2011, p. 42). Είναι ιδιαίτερα μια ηθική και πολιτική υπόθεση, γιατί θεμελιώνεται στην αγάπη, τη δικαιοσύνη και την ισότητα (Μαρκαντώνης, 1977, σ. 34).

Για τον Harris, είναι φιλοσοφία ζωής, αφού διδάσκει και προβάλλει την αγάπη, τη συμπόνια, το σεβασμό για τη ζωή και την αρμονική συνύπαρξη. Είναι ταυτόχρονα και μια διαδικασία ανάπτυξης ικανοτήτων, δεξιοτήτων και συμπεριφορών, για την προάσπιση της ειρήνης και της ασφάλειας σε παγκόσμιο επίπεδο. Πρόκειται για μια διαδικασία εξανθρωπισμού, αφού καταστέλλει τις βίαιες τάσεις και συμβάλλει στην ατομική, κοινωνική και ηθική ανάπτυξη, προκαλώντας αλλαγές σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο. Στηρίζεται στο μοντέλο της συνεργατικής μάθησης, δημιουργώντας τις συνθήκες για την ανάπτυξη συνεργατικών και κοινωνικών δεξιοτήτων. Συμβάλλει στην ηθική ολοκλήρωση και καλλιεργεί την κριτική σκέψη και τον αυτοσεβασμό (Harris, 2004).

Η Δ. Παπαδοπούλου αναφέρει ότι *«Εκπαίδευση για την Ειρήνη σημαίνει πρώτα από όλα ευαισθητοποίηση του ανθρώπου στα σύγχρονα προβλήματα της ανθρωπότητας και συνειδητοποίηση της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης, έτσι ώστε ο καθένας να μπορεί να παίξει το ρόλο του στην αντιμετώπιση και επίλυση των προβλημάτων»*. Το κύριο χαρακτηριστικό της εκπαίδευσης είναι ο ηθικός προσανατολισμός της, αφού υιοθετεί τα ιδεώδη του Χάρτη

των Ηνωμένων Εθνών και βασίζεται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στις Διεθνείς Συμβάσεις για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και στην Ιδρυτική Πράξη της ΟΥΝΕΣΚΟ (Παπαδοπούλου, 1990, σσ. 25-27).

Η ευαισθητοποίηση στα παγκόσμια προβλήματα και η ανάγκη ενεργητικής συμμετοχής των πολιτών στην επίλυση, προσδίδουν μια προσωπική και δομική διάσταση στην εκπαίδευση για την ειρήνη. Η προσωπική διάσταση αφορά τις δεξιότητες και γνώσεις που αποκτούν οι πολίτες, ώστε να συμβάλλουν στην επίτευξή της και την ανάληψη της ευθύνης εξεύρεσης ειρηνικών λύσεων σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, ενώ η δομική διάσταση αφορά την κριτική στο πολιτικό σύστημα για πιθανές βίαιες ενέργειες και τον έλεγχο των πολιτικών αποφάσεων και δράσεων με στόχο την κοινωνική ευημερία. Η εναλλαγή των δύο επιπέδων είναι συνεχής. Η αναγνώριση της διαδικασίας περιορίζει τον κίνδυνο προς την μονομέρεια στα δυο επίπεδα (Vriens, 2003).

Η εκπαίδευση για την ειρήνη ικανοποιεί στόχους σε τρία επίπεδα: επίπεδο πληροφόρησης (διεπιστημονική προσέγγιση ζητημάτων που σχετίζονται με την ειρήνη), επίπεδο ερευνητικής αναλυτικής και κριτικής δεξιότητας (κριτική σκέψη και διαμόρφωση προσωπικών απόψεων) και επίπεδο διαμόρφωσης στάσεων (ενεργητική δράση και συμμετοχή σε οργανώσεις και σε τοπικές ομάδες, που καλλιεργούν τη συνεργασία, την υπευθυνότητα και το δημοκρατικό αίσθημα) (Βαμβακίδου, 2001, p. 5).

Η διδασκαλία της ειρήνης, όπως υποστηρίζει ο Klein, πρέπει να ξεκινά από το νηπιαγωγείο και να συνεχίζει έως τις ανώτερες βαθμίδες της εκπαίδευσης (Παπάς, 2004, p. 413). Για την I. Βαμβακίδου, αφετηρία της εκπαίδευσης για την ειρήνη είναι η προσχολική ηλικία: «ο ειρηνικός τρόπος ζωής, οργάνωσης, συμπεριφοράς, πρέπει να καταστεί προσβάσιμος σε όλους τους μαθητές του σχολείου από την προσχολική αγωγή» (Βαμβακίδου, 2001, p. 8). Η βάση της εκπαίδευσης είναι η πρώιμη παιδική ηλικία, προκειμένου τα παιδιά να υιοθετήσουν αξίες που σχετίζονται με την ειρήνη, όπως η εμπιστοσύνη, η συνεργασία, η αλληλεγγύη και να διαμορφώσουν ειρηνικές στάσεις ζωής και συμπεριφορές (Ravin, Oppenheimer, & Bar-Tal, 1999, p. 30).

Η θεματολογία των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων αφορά «ένα σύνολο από επίκαιρα ζητήματα ζωής ή ορθότερα ποιότητας ζωής» (Βαμβακίδου, 2001, p. 5). Ο Kester, αναφέρει δύο πλαίσια θεματικής ανάπτυξης: α) Learning to abolish War β) Flower-Petal model. Στο πρώτο πλαίσιο τα παιδιά ασχολούνται με το Διεθνές Δίκαιο, τους μηχανισμούς οικοδόμησης της ειρήνης και την διαμόρφωση τρόπων ζωής και συμπεριφορών που

προάγουν έναν πολιτισμό ειρήνης. Το δεύτερο πλαίσιο διαπραγματεύεται θέματα δικαιοσύνης, ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλληλεγγύης, περιβαλλοντικής και ψυχικής ειρήνης (Kester, 2010, p. 5).

Η εκπαίδευση για την ειρήνη αποτελεί την πηγή ενός αληθινού πολιτισμού και ένας αληθινός πολιτισμός δεν μπορεί παρά να χαρακτηριστεί ειρηνικός (Danesh, 2011, p. 18).

2. ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

Στην εκπαιδευτική και κοινωνική πραγματικότητα ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη των αναπαραστάσεων που σχηματίζουν τα κοινωνικά υποκείμενα (άτομα ή ομάδες), προκειμένου να κατανοήσουν τον κόσμο των ανθρώπων, των αντικειμένων και των γεγονότων. Για τον Moscovisi, ο άνθρωπος είναι μια σκεπτόμενη μηχανή. Έχει την ιδιότητα του «ερασιτέχνη επιστήμονα» που κατασκευάζει τις γνώσεις του, αφού επεξεργαστεί ένα πλήθος πληροφοριών από το περιβάλλον. Από μικρή ηλικία προσπαθεί να κατανοήσει την πραγματικότητα γύρω του και να αντιληφθεί μια πληθώρα ερεθισμάτων, αποδίδοντας νόημα σε πράγματα και πρόσωπα. Δεν περιορίζεται στη συλλογή εικόνων και απόψεων, αλλά διαθέτει τη φρεσκάδα της φαντασίας και την επιθυμία να δώσει ένα νόημα στην κοινωνία και το σύμπαν (Μάντογλου & Μελέτης, 2013, σσ. 21-38). Για να κατανοήσει και να απλοποιήσει το περιβάλλον, πρέπει να το ανοικοδομήσει και να το αναπαραστήσει με τον δικό του τρόπο, με τις δικές του αξίες και εμπειρίες (Rateau, Moliner, Guimelli, & Abric, 2012, σσ. 477-478).

Η αναπαράσταση αποτελεί ένα θεμελιώδες τμήμα στη διαδικασία παραγωγής και επικοινωνίας του νοήματος. Είναι η δημιουργία νοήματος μέσω της γλώσσας. Πρόκειται για μια σύνθετη διαδικασία, στην οποία εμπλέκονται δύο συστήματα. Από τη μια βρίσκεται το σύνολο των νοημάτων, το σύνολο των εννοιών ή νοητικών αναπαραστάσεων το οποίο μας επιτρέπει να αναφερόμαστε σε πράγματα που αντιλαμβανόμαστε φυσικά, ή σε έννοιες ασαφών και αφηρημένων πραγμάτων (ειρήνη, αγάπη, πόλεμος, φιλία, κ.α.). Περιλαμβάνει αρχές οργάνωσης, ταξινόμησης, ομαδοποίησης και τακτοποίησης εννοιών, καθώς και την ανάπτυξη σύνθετων σχέσεων μεταξύ τους. Δημιουργείται ένας εννοιακός χάρτης που παρά την εξατομίκευσή του, τα άτομα που ανήκουν στον ίδιο πολιτισμό ερμηνεύουν τον κόσμο προσεγγιστικά με παρόμοιο τρόπο. Από την άλλη υπάρχει ένα σύνολο σημείων, οργανωμένων σε μια «γλώσσα» που μπορεί να εκφράσει και να επικοινωνήσει τις έννοιες και τα νοήματα του πρώτου συστήματος.

Ο όρος «γλώσσα» έχει μία ευρεία σημασία, αφού περιλαμβάνει κάθε σημειωτικό σύστημα μέσω του οποίου μπορεί να εκφραστεί νόημα και να αναπαρασταθούν έννοιες. Η διαδικασία που συνδέει τα «πράγματα», τις έννοιες και τα σημεία, ορίζεται ως αναπαράσταση (Hall S. , 2017, σσ. 12-17).

Για τον Hall, η αναπαράσταση, παραγωγή νοήματος μέσω της «γλώσσας», έχει καταλάβει ένα νέο και σημαντικό χώρο στις πολιτισμικές σπουδές. Η αναπαράσταση

συνδέει το νόημα και τη γλώσσα με τον πολιτισμό. Μέσα στο πολιτισμικό πλαίσιο τίθενται οι κώδικες, η γνώση των οποίων επιτρέπει στα κοινωνικά υποκείμενα να επιλέγουν και να χρησιμοποιούν συγκεκριμένη γλώσσα (γραφή, ομιλία, οπτικοποίηση, χειρονομία) για την επικοινωνία των νοημάτων, αλλά και να ερμηνεύουν τις ιδέες και τα νοήματα που μεταφέρονται μέσω των συστημάτων αναπαράστασης (Hall S. , 2017, σσ. 20-22).

Η εξωτερίκευση των νοητικών αναπαραστάσεων περιγράφεται ως δρόμος προς τη δημιουργία και τη σύνθεση. Για τον Rudolf Arnheim, η ύπαρξη αναπαραστατικών ιδεών αποτελεί προϋπόθεση για την κατασκευή απεικονίσεων. «Οι αναπαραστατικές ιδέες βρίσκουν την εξωτερική τους εκδήλωση στο έργο του μολυβιού, του πινέλου [...], παρέχοντας το ισοδύναμο των οπτικών ιδεών που κάποιος επιθυμεί να απεικονίσει» (Arnheim R. , 1997, p. 190).

3. ΠΑΙΔΙΚΟ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ

3.1 ΠΑΙΔΙΚΟ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ: Η ΚΡΥΦΗ ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Το παιδικό ιχνογράφημα αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση εικαστικής αναπαράστασης (Κούβου, 2016, p. 215). Ορισμένοι ειδικοί το εξετάζουν ως ένα ιδιόμορφο εικαστικό φαινόμενο, ενώ η Ουρ. Κούβου αναφέρει ότι πρόκειται για «ιδιόμορφες αντισυμβατικές εικαστικές προσπάθειες των παιδιών» και προτείνει να δούμε το παιδικό σχέδιο «ως αποτύπωση ενός ίχνους της επαφής του δημιουργού του με τον κόσμο» (Κούβου, 2016, p. 14).

Γενικά το ιχνογράφημα είναι η απεικόνιση μορφών, σχημάτων και εικόνων, με τη χρήση γραφικών εργαλείων τα οποία αφήνουν ίχνη στο χαρτί. Ενέχει τη διαδικασία της παραγωγής (να δημιουργεί κάποιος τέχνη) και το σχεδιαστικό προϊόν (ολοκληρωμένη έκφραση τέχνης) (Malchiodi, 1998, p. 26). Το σχέδιο είναι μια από τις πρώτες προσπάθειες του ανθρώπου για έκφραση και επικοινωνία. Αποτελεί μια *a priori* γλώσσα με κοινούς και μη κοινούς συμβολισμούς (Μπέσσας, 1993, σ. 22). Προέρχεται από την ανθρώπινη επιθυμία να δηλώσει την ύπαρξή της, να κάνει απτή και χειροπιαστή την παρουσία της. Αυτό διαφαίνεται και στις παλαιολιθικές τοιχογραφίες των προϊστορικών ανθρώπων (Hope, 2008, pp. 3-5). Η ανακάλυψη εικόνων (βραχογραφίες ζώων στη Γαλλία, γεωμετρικά σύμβολα στους τοίχους των σπηλαίων) στις πρωιμότερες εποχές, αναδεικνύουν τη δημιουργικότητα των ανθρώπων της εποχής, ενώ λειτουργούν ως σημαινόμενα της θρησκείας και της φυλής τους, στο πλαίσιο της ανάγκης για έκφραση και επικοινωνία. Παράλληλα αποδεικνύουν τη διαχρονικότητα των εικόνων στον ανθρώπινο πολιτισμό (Χριστοδούλου, 2008, σ. 4). Η ζωγραφική στο πλαίσιο των πολιτισμών θεωρείται μια πρώτη μορφή «γραφής». Είναι εικόνες που αναπαριστούν τον λόγο, «αναπαραστάσεις μιας εκφώνησης των λόγων που λέει κάποιος», ένα είδος εικονογραφικής επικοινωνίας (Ong, 1997, σ. 117).

Η κατασκευή των εικόνων θεωρείται μια νοητική ανακάλυψη «εξειδικευμένα ανθρώπινη». Όπως αναφέρει ο Arnheim για τον φιλόσοφο Hans Jonas, είναι το πιο αποφασιστικό και μοναδικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπου. Προϋποθέτει την αναγνώριση από το παιδί ότι τα σχήματα και οι μορφές που σχεδιάζει στο χαρτί, μπορεί να αντιπροσωπεύουν άλλα αντικείμενα στον κόσμο με τα οποία σχετίζονται, όπως το «σημαίνον» και το «σημαινόμενο» (Arnheim R. , 2005, σ. 198). Για την Dyson, το σχέδιο

είναι ένα συμβολικό σύστημα, ένα είδος γραφικής «φωνής» των προθέσεων του παιδιού (Ring, 2001). Η ικανότητα των παιδιών να ζωγραφίζουν, θεωρείται από την Edwards «παγκόσμια» και ισοδύναμη σε σημασία με την ικανότητά τους να γράφουν (Edwards, 2012).

Πρόκειται για μια «φυσική» παρά για μια «μμητική» δραστηριότητα, στην οποία διακρίνονται στοιχεία που σχετίζονται με τη φύση της ύπαρξης και της σκέψης του ανθρώπου (Μπέσσας, 1993, σ. 220). Ζωγραφίζοντας το παιδί ανοίγει ένα παράθυρο στον εσωτερικό του κόσμο, αποκαλύπτει τον εαυτό του (προσωπικές εμπειρίες, σκέψεις, συναισθήματα, γνώσεις, δεξιότητες) και τη σχέση του με το κοινωνικό περιβάλλον (Anning & Ring, 2004). Το σχέδιο είναι μαρτυρία της προσωπικής αλήθειας του παιδιού (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 55).

Η σχεδιαστική δραστηριότητα του παιδιού είναι ένα σύνθετο φαινόμενο. Το παιδικό σχέδιο είναι μια «δεξαμενή» πολλαπλών αναπαραστατικών στρατηγικών. Το παιδί ενώ σχεδιάζει, δημιουργεί νόημα χρησιμοποιώντας ταυτόχρονα ένα σύνολο αναπαραστατικών «τρόπων»: χειρονομίες και γραμμές δράσης για να υποδείξει την κίνηση, ενώ δραματοποιεί την σκηνή που αναπαριστά με το σώμα και την λεκτική αφήγηση (Κούβου, 2016, σ. 181). Για τον Matthews, όταν το παιδί ζωγραφίζει ξεκινά ένα πνευματικό ταξίδι σε αισθητικό, γλωσσικό, νοητικό, μουσικό, μαθηματικό επίπεδο (Matthews, 2003, p. 13). Ο γραφικός χώρος είναι χώρος κησιακός και χώρος όπου συνεργάζονται όλα τα μέλη του σώματος προκειμένου να δημιουργήσουν ένα ίχνος. Παράλληλα ενεργούν και άλλοι χώροι: χώρος αφής, κιναισθησιακός χώρος, αναπαραστατικός ή γνωστικός χώρος, συναισθηματικός χώρος. Από χώρος-βίωμα και χώρος-δράση, εξελίσσεται σε χώρο αναπαράστασης (Ντε Μερντιέ, 1981, σ. 67).

Το ιχνογράφημα μεταφέρει ένα «μήνυμα» εγκλωβισμένο στο εικονικό περιεχόμενο (Μπέλλας, 2009, σ. 18). *«Κάθε σχέδιο είναι η έκφραση του δημιουργού του [...] Κάθε γραμμή δηλώνει κάτι [...] Όλες αυτές οι γραμμές μαζί συνθέτουν μια ιστορία: την ιστορία των επιθυμιών του παιδιού, των συναισθημάτων του, των φόβων του σε κάθε στάδιο της ανάπτυξης, τους βιολογικούς και ψυχολογικούς ρυθμούς του[...] Μ' αυτόν τον τρόπο ο δημιουργός του σχεδίου συνομιλεί με τον κόσμο των ενηλίκων»* (Κρότι & Μάνι, 2003, σ. 15). Το παιδί δημιουργεί ένα «εικαστικό αφήγημα» χρησιμοποιώντας συμβολικά μια σειρά από σημεία για να παρουσιάσει το περιεχόμενο των σκέψεών του (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 56). Το σχέδιο ενώ έχει την ίδια συμβολική δύναμη με το όνειρο, έχει την ίδια εκφραστική δύναμη με το παιχνίδι και τον λόγο και πολλές φορές

γίνεται υποκατάστατο του λόγου. Σε αυτό το πλαίσιο τις λέξεις αντικαθιστούν τα γραφικά μέσα (Farokhi & Hashemib, 2011, σ. 2221). Για την Soundy, οι αναπαραστάσεις των παιδιών αξίζουν όσο χίλιες λέξεις (Soundy, 2012).

Στο παιδικό ιχνογράφημα αποδίδονται τέσσερις λειτουργίες: το σχέδιο ως επικοινωνία, ως αντίληψη, ως ανακάλυψη και ως δράση. Όταν το παιδί ζωγραφίζει, χρησιμοποιεί έναν γραφικό κώδικα σημείων με τον οποίο μπορεί: α) να επικοινωνήσει και να μεταφέρει ιδέες, σκέψεις, συναισθήματα β) να αντιληφθεί και να ερμηνεύσει αισθήσεις και εμπειρίες από το εξωτερικό περιβάλλον γ) να αναπτύξει την δημιουργικότητά του και δ) να αποτυπώσει και να εφαρμόσει τις σκέψεις και τις ιδέες στο χαρτί (Hall E. , 2009, σ. 184). Το παιδικό σχέδιο αποτελεί την μαρτυρία της παρουσίας της οπτικής σκέψης και αντίληψης. Κάθε απεικόνιση είτε στοχεύει στην επικοινωνία, είτε εκπληρώνει μια από τις παραπάνω λειτουργίες και εναρμονίζεται με όσα το παιδί κατανόησε, ένιωσε και θέλει να διηγηθεί (Arnheim R. , 1997, pp. 334-340). Το ιχνογράφημα δίνει την δυνατότητα για διαπροσωπικούς και ενδοπροσωπικούς διαλόγους, προκειμένου να ανακαλύψουμε εμπειρίες, βιώματα, αντιλήψεις, στάσεις και ενδιαφέροντα των παιδιών (Brooks, 2005, σσ. 80-89). Πρόκειται για μια δυναμική διαδικασία κατά την οποία το παιδί μας παρουσιάζει ένα κομμάτι του εαυτού του: συναισθήματα, σκέψεις, εικόνες (Lowenfeld, 1964).

Μέσα από την ανάλυση των παιδικών σχεδίων ανακαλύπτουμε τις απόψεις των παιδιών για σοβαρά προβλήματα που απασχολούν τον σύγχρονο άνθρωπο (Farokhi & Hashemib, 2011, p. 2220). Η σχεδιαστική απεικόνιση, όπως και κάθε μορφή τέχνης, καθρεφτίζει ότι ξέρει ένα παιδί για τον κόσμο (Schirrmacher, 2008, σ. 54).

Για να ζωγραφίσει το παιδί χρειάζεται να διεγείρει το σύνολο των εμπειριών του, τη μνήμη, την φαντασία και την παρατηρητικότητά του. Η μορφοποίηση των οπτικών ιδεών και των νοητικών εικόνων, προϋποθέτει την αντίληψη του περιβάλλοντος κόσμου και ενεργοποιεί υψηλές νοητικές διεργασίες. Τα παιδικό σχέδιο αποτελεί ένα πολιτισμικό εργαλείο που μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στην γνωστική ανάπτυξη του παιδιού (Brooks, 2009, σσ. 5-6). Μέσα σ' αυτό και μέσα από αυτό, το παιδί ακούσια καταγράφει και μνημειοποιεί πρόσωπα, καταστάσεις και δυναμικές, τα οποία συνθέτουν τον εσω-εξωτερικό του κόσμο (Μπέσσας, 1993, σ. 220). Για ορισμένους ερευνητές το ιχνογράφημα αποτελεί μια διαδικασία έκφρασης και παραγωγής νοημάτων και ένα πεδίο αναπαραστάσης της σκέψης. Ο Matthews υποστηρίζει ότι ακόμη και τα πρώτα σχέδια των παιδιών (scribbles), μουντζουρογραφήματα έχουν σκοπό την έκφραση συναισθημάτων,

την αναπαράσταση σχημάτων και κινήσεων, καθώς και την ανακάλυψη μιας δυναμικής οπτικής δομής (Matthews, 1998, p. 12).

Η Τέχνη λειτουργεί σαν ένας δείκτης της σκέψης του παιδιού (Schirrmacher, 2008, p. 55), ενώ μπορούμε να δεχτούμε σύμφωνα με την Ι. Βαμβακίδου τον ορισμό της Τέχνης ως μυθοπλασία ανώτερης ή κατώτερης από την πραγματικότητα, στη διαδικασία της οποίας το υποκείμενο επιλέγει, οργανώνει, συνθέτει και δίνει νόημα στα πράγματα που αντλεί από την πραγματικότητα (Βαμβακίδου, Γκόλια, & Ζυγούρη, 2005, p. 303). Το παιδί δεν αντιγράφει την πραγματικότητα, αλλά χρησιμοποιεί στοιχεία της για να διηγηθεί «εικαστικά» την ιστορία που θέλει (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, p. 61). Ο Malreaux, αναφέρει ότι υπάρχει μια αληθινή Τέχνη που ανήκει στην πρώτη σχολική και προσχολική ηλικία. Η Τέχνη του παιδιού είναι δεμένη με την παιδικότητά του. Το παιδί εκφράζει μέσα από το έργο του τον εαυτό του και δεν έχει την ανάγκη να επιβληθεί στους άλλους σαν καλλιτέχνης (Gloton, 1976, σσ. 59-60). Σε αυτό το σημείο βρίσκεται η διαφορά ανάμεσα στο παιδικό σχέδιο και τις εικαστικές τέχνες. Το παιδί δεν έχει σκοπό να παράγει ζωγραφικές φόρμες αλλά τις χρησιμοποιεί για να «μιλήσει».

3.2 ΣΤΑΔΙΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Η ιχνογράφηση ως εξελικτική διεργασία, περιλαμβάνει μια σειρά σταδίων και διαγράφει μια πορεία εξέλιξης παράλληλη με την ψυχοκινητική ανάπτυξη του παιδιού (Ντε Μερεντιέ, 1981, σ. 36). Διάφοροι ερευνητές υποστηρίζουν ότι εξελίσσεται παράλληλα με τη γλώσσα και την γραφή (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 31). Άλλοι υποστηρίζουν την διαφορετική αναπτυξιακή πορεία που ακολουθεί η σχεδιαστική εξέλιξη με την γλωσσική εξέλιξη. Οι πορείες συγκλίνουν, όταν το παιδί φτάσει στην ηλικία των τεσσάρων-πέντε ετών και καταφέρει να αναπαραστήσει αναγνωρίσιμες μορφές τις οποίες συνδυάζει με λέξεις (Case & Dalley, 1990, p. 8). Η εξέλιξη της ιχνογραφικής ικανότητας του παιδιού εξαρτάται από ένα σύνολο παραγόντων (βιολογικοί, πολιτισμικοί, κοινωνικοί), οι οποίοι βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση. Οι βιολογικοί παράγοντες αφορούν την ηλικία, το φύλο, τη σύσταση της προσωπικότητας κ. α. Οι κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες εμφανίζονται υπό την μορφή πιέσεων, υποδείξεων, προτροπών από τον κόσμο των ενηλίκων στην ιχνογραφική δραστηριότητα των παιδιών (Μπέλλας, 2009, p. 20). Η Kellog, αποδίδει έναν παγκόσμιο χαρακτήρα στο πρότυπο ανάπτυξης των παιδικών σχεδίων, ενώ οι Derogowski και Alland, αναφέρουν ότι διαφορετικοί πολιτισμοί επιδρούν και επηρεάζουν τον τρόπο ανάπτυξης των σχεδίων των παιδιών, με αποτέλεσμα

την ύπαρξη διαφορών στον τρόπο σχεδίασης σε παιδιά διαφορετικών πολιτισμών (Τόμας & Σιλκ, 1997, σ. 60). Το πολιτιστικό περιβάλλον, η ιστορική συγκυρία αλλά και η γεωγραφική θέση είναι εξωγενείς παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο που το παιδί αναπαριστά τον κόσμο (Κούβου, 2016, σ. 48).

Πολλοί ερευνητές ασχολήθηκαν με τον προσδιορισμό των σταδίων εξέλιξης του παιδικού εικαστικού έργου. Τα παρακάτω στάδια έτυχαν μεγαλύτερης αποδοχής και αναφέρονται συχνότερα σε βιβλία και άρθρα που αφορούν το ιχνογράφημα. Ο Luquet καθορίζει τέσσερα στάδια: 1) Τυχαίος ρεαλισμός (2-3 ετών): μετά την περίοδο του μουτζουρώματος το παιδί αρχίζει να σχεδιάζει γραμμές και σημεία και αποδίδει σε αυτά ένα όνομα αφού ανακαλύπτει μια μορφική αναλογία ανάμεσα στο σημείο και σε ένα αντικείμενο 2) Αποτυχημένος ρεαλισμός (3-4 ετών): αφού έχει ανακαλύψει την ταυτότητα μορφής-αντικειμένου, προσπαθεί να αναπαραστήσει τη μορφή των αντικειμένων, αλλά δεν το πετυχαίνει πάντοτε. Βελτιώνει προοδευτικά το ιχνογράφημά του, προσθέτοντας λεπτομέρειες στα ήδη γραφικά στοιχεία της ιχνογράφησής του. Είναι μια φάση εκμάθησης άλλοτε με πισωγυρίσματα και άλλοτε με προοδευτικές σχεδιαστικές βελτιώσεις 3) Διανοητικός ρεαλισμός: (4-10 ετών περίπου): το παιδί ζωγραφίζει με βάση ένα εσωτερικό πρότυπο, αφού σχεδιάζει το αντικείμενο σύμφωνα με όσα ξέρει γι' αυτό και όχι σύμφωνα με τα στοιχεία που το χαρακτηρίζουν. Αυτό έχει σαν συνέπεια να μην παρατηρεί και να μην ενδιαφέρεται για αυτό που έχει μπροστά του. Σχεδιάζει τα αντικείμενα με δυο τρόπους: α) την επιπέδωση-αναπαράσταση σε κάτοψη ή την προβολή (τα αντικείμενα είναι σαν να τα βλέπουμε από ψηλά ή δεν απεικονίζονται προοπτικά αλλά γύρω από έναν άξονα) β) την διαφάνεια (απεικόνιση του αντικειμένου και του περιεχομένου του) 4) Οπτικός ρεαλισμός (10-12 έτη ή και νωρίτερα): ανακαλύπτει την προοπτική και επιχειρεί να αποδώσει τον τρισδιάστατο χώρο στο χαρτί. Πρόκειται για το τέλος του παιδικού σχεδίου αφού τα σχέδια αναζητούν στοιχεία των σχεδιαστικών παραγωγών των ενηλίκων. Δεν ζωγραφίζει πια με βάση το εσωτερικό πρότυπο (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 36) (Ντε Μερντιέ, 1981, σ. 39).

Η σειρά των εξελικτικών σταδίων δεν είναι απόλυτη, γι' αυτό και σε ένα ιχνογράφημα μπορούμε να παρατηρήσουμε στοιχεία από διαφορετικά εξελικτικά στάδια (Μπέλλας, 2009, σ. 37). Η προσωπικότητα του παιδιού, η νοητική ανάπτυξη και οι επιδράσεις του περιβάλλοντος επηρεάζουν το ρυθμό της καλλιτεχνικής ανάπτυξης και οδηγούν τα παιδιά να προσκολλούνται σε διαφορετικές φάσεις, να παραλείπουν άλλες και να συνδυάζουν άλλες με τρόπους προσωπικούς (Arnheim R., 2005, σσ. 204-205).

4. ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ

4.1 Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗΣ

Η σημειωτική ασχολείται με την μελέτη των σημείων και τα συστήματα σημασίας. Η σημασία βρίσκεται παντού και είναι συνδεδεμένη με τον ανθρώπινο πολιτισμό, αφού τα συστήματα σημασίας γεννιούνται μέσα σ' αυτόν. *Συστήματα σημασίας είναι η μυθολογία, η κοσμολογία, τα ήθη και τα έθιμα, οι θρησκευτικές τελετές, το ντύσιμο, η ποίηση, οι αφηγήσεις, η γλώσσα, οι χειρονομίες και οι εκφράσεις του προσώπου, οι στάσεις του σώματος, η τέχνη, η μουσική, το θέατρο, η οργάνωση του χώρου, η γλώσσα γραπτή ή προφορική* (Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, 1983). Η σημειωτική ανάλυση βοηθάει από τη μια να κατανοήσουμε και από την άλλη να απογυμνώσουμε τις ιδεολογικές αξίες και το μήνυμα που μεταφέρουν τα συστήματα σημασίας (Χριστοδούλου, 2007, σ. 19).

Ο Eco ορίζει τη σημειωτική ως «ο τομέας που μελετά οτιδήποτε μπορεί να χρησιμοποιηθεί με σκοπό το ψεύδος». Παράλληλα τη συνδέει με την επικοινωνία, αφού για κάθε επικοινωνιακή πράξη μεταξύ των ανθρώπων απαιτείται ένα σύστημα σημασίας. Κάθε πολιτισμική διαδικασία θεωρείται διαδικασία επικοινωνίας. Σε κάθε πράξη επικοινωνίας ο πομπός εκπέμπει ένα μήνυμα σε έναν δέκτη. Το μήνυμα είναι ένα σύνολο σημείων, ένας κώδικας στα πλαίσια ενός συστήματος σημασίας (Eco, 1994, σσ. 26-28).

Η επιστήμη της Σημειωτικής εξετάζει όλα τα συστήματα σημασίας, χωρίς διάκριση. Δεν κρίνει αλλά προσπαθεί να κατανοήσει οποιοδήποτε κείμενο ενώ μπορεί «να είναι ο τζόκερ της σημερινής γνώσης, όπως είναι το σημείο για τον κάθε λόγο» (Barthes R. , 1979, σ. 40). Παρέχει μια σειρά από μεθοδολογικά και θεωρητικά εργαλεία για την ανάλυση γραπτών και εικονικών κειμένων και αναδεικνύεται σε πολύτιμο οδηγό χρήσης, οδηγό πορείας και savoir-vivre στην πολυκωδική και πολυπολιτισμική κοινωνία (Πασχαλίδης, 1996, σ. 18). «Η σημειωτική θεωρία είναι ένα εργαλείο αποκάλυψης» (Eco, 1994, σ. 21). Δεν επιδιώκει να είναι μια υπέρ-επιστήμη, αλλά «ο τόπος μιας διεπιστημονικής απορητικής και σύνθεσης», που συνυπάρχει με όλες τις επιστήμες με σκοπό την ανάλυση και αποκάλυψη κάθε ανθρώπινης νοηματοδοτικής δραστηριότητας (Πασχαλίδης, 1996, σ. 19).

Εμφανίζεται ως επιστημονική θεωρία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ένας από τους θεμελιωτές της στην Ευρώπη υπήρξε ο Ελβετός γλωσσολόγος Ferdinand de Saussure. Στην παράδοση της Γαλλικής σημειωτικής ανήκουν οι Roland Barthes και Julien Greimas. Στις αρχές του '60, ο ιδρυτής της Σημειωτικής Σχολής του Παρισιού Greimas,

ανέπτυξε την συστηματικότερη θεωρία ανάλυσης κειμένων ή θεωρία της αφηγηματολογίας. Ο Barthes υπήρξε ένας από τους κορυφαίους διανοητές του 20^{ου} αιώνα. Επηρεάστηκε από την γλωσσολογία του Saussure και την δομική ανθρωπολογία. Μελέτησε την σύγχρονη κοινωνία και τα φαινόμενα της καθημερινότητας (μαζική κουλτούρα). Εφάρμοσε την σημειολογία σε συστήματα σημασίας όπως η φωτογραφία, η μόδα και σε διάφορα αντικείμενα της καθημερινότητας. Κατάφερε να τα προσεγγίσει και να αναδείξει το νόημα που έκρυβαν με την βοήθεια της σημειολογίας. Ιδιαίτερη έμφαση έδωσε στη σημειολογία της εικόνας.

4.2 ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗΣ

Για την σημειωτική, το σημείο είναι ο φορέας της σημασίας. Το σημείο μπορεί να έχει τη μορφή λέξεων, εικόνων, ήχων, ενεργειών ή αντικειμένων. Ως σημείο μπορεί να οριστεί οτιδήποτε, σύμφωνα με μια κοινωνική σύμβαση να θεωρηθεί ως κάτι που υποκαθιστά κάτι άλλο (Eco, 1994, σ. 39). Αποτελείται από δυο μέρη: το σημαίνον και το σημαινόμενο. Το σημαίνον είναι το «υλικό» μέρος του σημείου και έχει μια μορφή (form). Το σημαινόμενο είναι το πιο αφηρημένο. Είναι η έννοια, το νόημα, η ιδέα που αντιλαμβανόμαστε. Έχει και αυτό «ύλη», την οποία αποτελεί το φαινομενολογικό περιεχόμενό του, που προέρχεται από μια ατομική και κοινωνική εμπειρία (Boklund-Λαγοπούλου, 1980, σσ. 10-12). Το σημαινόμενο μπορεί να έχει κυριολεκτική σημασία (καταδήλωση), ή συνειρμική σημασία (συνδήλωση). Η κυριολεκτική είναι η καθημερινή σημασία, δηλαδή η απλή σημασία του σημείου, ενώ η συνειρμική είναι η μεταφορική σημασία. *«Το σημείο είναι διπρόσωπο τεμάχιο [...] Η σημασία μπορεί να εκληφθεί ως μια διαδικασία. Είναι η πράξη που ενώνει το σημαίνον με το σημαινόμενο, πράξη που το προϊόν της είναι το σημείο [...] το σημείο ισχύει επίσης και με τον περίγυρό του»* (Μπενβενίστ, Μπαρτ, Ντερνιτά, Πιρς, & Φουκώ, 1981). Το σημείο αποκτά νόημα σε σχέση με τα άλλα σημεία που υπάρχουν μαζί του σε ένα σύστημα σημασίας. Η σημασία του σημείου καθορίζεται από τις διαφορές του με τα άλλα σημεία του συστήματος. Για τον Saussure, η σχέση μεταξύ σημαίνοντος και σημαινομένου είναι αυθαίρετη, συμβατική, άνευ κινήτρου αφού δεν υπάρχει φυσική ή λογική αιτία που να δικαιολογεί τη σχέση μεταξύ τους (Λαγόπουλος & Boklund-Λαγοπούλου, 2016, σ. 46).

Τα δυο μέρη είναι αδιαχώριστα και αναπτύσσουν δύο ειδών σχέσεις: τις συνταγματικές και τις παραδειγματικές. Τα σημεία οργανώνονται σε έναν συνταγματικό άξονα. Όλοι οι όροι είναι παρόντες (in praesentia) και οι σχέσεις αφορούν τον συνδυασμό και την

σύνδεση των όρων μεταξύ τους. Αντίθετα στις παραδειγματικές σχέσεις ένα μόνο στοιχείο από το σύνταγμα είναι παρών. Μπορεί να αντικατασταθεί από κάποιο άλλο (in absentia), που βρίσκεται στον παραδειγματικό άξονα μέσω συνειρμικών και μνημονικών μηχανισμών. Οι δυο άξονες δημιουργούν ένα σύστημα σημείων. Δεν είναι δύο παράλληλοι άξονες αλλά περιπλέκονται μεταξύ τους και προσφέρουν ένα εργαλείο για την ανάλυση κάθε κειμένου (Λαγόπουλος & Boklund-Λαγοπούλου, 2016, σ. 57). Τα σημεία κάθε κειμένου συνθέτουν συστήματα σημασίας σύμφωνα με κάποιες συμβάσεις, οι οποίες ονομάζονται κώδικες. Αυτοί καθορίζουν το πλαίσιο στο οποίο τα σημεία αποκτούν νόημα (Chandler, σ. 3). Οι κώδικες καλύπτουν το σημασιολογικό περιεχόμενο του κειμένου.

4.3 ΠΑΙΔΙΚΟ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ

Το ιχνογράφημα ισοδυναμεί στην επικοινωνιακή και εκφραστική αξία με το καλλιτεχνικό έργο των ενηλίκων (Μπέλλας, 1975, σ. 5). Είναι το μέσο έκφρασης και επικοινωνίας των παιδιών με τον κόσμο των ενηλίκων. Για την σημειωτική γίνεται αντικείμενο μελέτης και προσεγγίζεται ως φορέας σημασίας και ως πολιτισμική διαδικασία, ως πράξη επικοινωνίας. Τα τελευταία χρόνια η σημειωτική ασχολείται με τις εικαστικές τέχνες ως εργαλείο ανάλυσης - ως σημειωτική της εικονογράφησης και ως γραμματική του οπτικού σχεδιασμού. Στο πεδίο των πολιτισμικών σπουδών, το παιδικό σχέδιο αποτελεί αντικείμενο σημειωτικής ανάλυσης «γιατί γραφικά σημεία επαναλαμβάνονται στα έργα των παιδιών, ενώ άλλα αποσιωπώνται» (Βαμβακίδου, Γκόλια, & Ζυγούρη, 2005, σ. 305). Επισημαίνεται η δυσκολία ανάλυσης των παιδικών έργων, λόγω της πολυσημίας που παρουσιάζουν. Αυτό όμως περιορίζεται με την ύπαρξη ενός αφηγηματικού κώδικα που συμβάλλει στην σημειολογική προσέγγιση (Ντε Μερεντιέ, 1981, σ. 34).

Στην παρούσα εργασία το ιχνογράφημα με συγκεκριμένη θεματική, αναγνωρίζεται ως ένα είδος «γλώσσας» σε ένα πλαίσιο εικονογραφικής επικοινωνίας. Ο Barthes, αναφέρει ότι η εικόνα γίνεται γραφή όταν μεταδίδει ένα μήνυμα, αποκτά σημασία «και όπως η γραφή, απαιτεί κι αυτή μια δυναμική κρίση» (Barthes R. , 1979, σ. 203). Το ζωγραφικό-εικαστικό έργο είναι ένα είδος κειμένου που ενσωματώνει νόημα και γνώση.

Ο λόγος και το σχέδιο είναι αγωγοί επικοινωνίας, ενώ «έχει επαληθευτεί ότι ο σημαντικός (semantique) ζωγραφικός χώρος είναι ένας χώρος που έχει τις ίδιες διαστάσεις με τον ρηματικό σημαντικό χώρο» (Μπέλλας, 1975, σ. 14). Για τους Thwaites,

Loyd και Mules, η Σημειωτική στο παιδικό ιχνογράφημα - ως σημείο που παράγει σημασίες - αναζητά την αναφορική λειτουργία, τους κώδικες, την κατεύθυνση, τη σχηματική λειτουργία, το κοινωνικό πλαίσιο των σημείων και τα συμφραζόμενα (Βαμβακίδου, et al., p. 4).

Τα παιδιά αντιμετωπίζονται ως «δημιουργοί σημείων» στη διάρκεια της ιχνογραφικής διαδικασίας. Σε κάθε σημεινόμενο (νόημα) επιλέγουν ένα σημαίνον (μορφή). Αν και τα δυο μέρη είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους, το παιδί-ιχνογράφος τα συνταιριάζει και δημιουργεί ένα καινούριο σημείο. Πρόκειται για ένα εμπρόθετο σημείο, «μια εμπρόθετη σύνδεση της μορφής, η οποία αναπαριστά καλύτερα αυτό που εννοείται» (Kress & van Leeuwen, 2010, σ. 52). Το «εμπρόθετο» στη δημιουργία των σημείων, χαρακτηρίζει τους ζωγράφους και τα παιδιά, αφού μορφοποιούν σημεία και εκφράζονται με κώδικες *suī generis*, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους κώδικες του δέκτη (Μπέσσας, 1993, σ. 222). Τα σημεία είναι παράγωγα μιας μεταφορικής διαδικασίας, στην οποία η αναλογία είναι βασική αρχή. Τα παιδιά εμπλέκονται περισσότερο στην κατασκευή μεταφορών, περιορίζονται λιγότερο από την κουλτούρα και τις υπάρχουσες μεταφορές στο πολιτισμικό πλαίσιο, αλλά επειδή βρίσκονται σε θέση ελάχιστης εξουσίας οι μεταφορές τους έχουν περιορισμένη χρονική διάρκεια (Kress & van Leeuwen, 2010, σ. 52).

Κάθε απεικόνιση με θέμα ένα αντικείμενο ή μια οντότητα, είναι μια διαδικασία στην οποία τα παιδιά ως «δημιουργοί» σημείων, αποδίδουν την ενδιαφέρουσα και σημαντική πλευρά του θέματος, που προκύπτει από τις πολιτισμικές, κοινωνικές, ψυχολογικές εμπειρίες και τα ερεθίσματα που έχουν. «Δεν είναι ποτέ το αντικείμενο ως ολότητα αλλά μόνο οι σημαντικές του πλευρές που απεικονίζονται» (Kress & van Leeuwen, 2010, σσ. 50-51). Το παιδί αντιλαμβάνεται τον εξωτερικό κόσμο, βιώνει μια πραγματικότητα και την ερμηνεύει μέσα στο πολιτισμικό πλαίσιο που ανήκει. Για τους Greimas και Courtes, η αντίληψη του κόσμου αναδύεται επεξεργασμένη από ένα πολιτισμικό μητρώο με σημασιολογικούς κώδικες, μέσα από τους οποίους το άτομο προσεγγίζει τον κόσμο (Κάρτσακα & Χριστοδούλου, 2010, σ. 200). Το παιδικό σχέδιο ως πολιτισμικό προϊόν, ως μαρτυρία αλήθειας ή ψεύδους φανερώνει την εξάρτηση ή όχι των παιδιών από το περιβάλλον (Δασκαλάκης & Βαμβακίδου, 2007).

ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

1.1 ΑΛΛΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Στην παρακάτω ενότητα, επιχειρείται η παρουσίαση ερευνών σχετικά με τις αντιλήψεις και τις αναπαραστάσεις των παιδιών για την ειρήνη, προκειμένου να εστιάσουμε την προσοχή μας στο σημασιολογικό περιεχόμενο της έννοιας, όπως προκύπτει και παρουσιάζεται από τα ερευνητικά δεδομένα στην ξένη και ελληνική βιβλιογραφία.

Ο κύριος όγκος των ερευνών ασχολείται με τις αντιλήψεις των παιδιών για την ειρήνη και τον πόλεμο, ενώ οι έρευνες που εστιάζουν το ενδιαφέρον τους αποκλειστικά στην σημασία που αποδίδουν τα παιδιά στην ειρήνη είναι περιορισμένες. Ένα μέρος των ερευνών βασίστηκε σε γνωστικές θεωρίες λαμβάνοντας υπόψη το γνωστικό στάδιο των παιδιών και την ηλικία τους. Άλλες έρευνες μελέτησαν την επίδραση που ασκεί το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο (οικογένεια, σχολείο, κοινωνία), στο σχηματισμό των παραπάνω εννοιών.

Η πλειοψηφία των ερευνών στις οποίες αναφερόμαστε, χρησιμοποιούν ως ερευνητικά εργαλεία τις ημιδομημένες συνεντεύξεις με ανοιχτού τύπου ερωτήσεις. Λίγες είναι οι έρευνες που χρησιμοποιούν το παιδικό σχέδιο ως εργαλείο διερεύνησης των αναπαραστάσεων για την έννοια της ειρήνης.

Σε έρευνα του Cooper (1965), στην οποία συμμετείχαν παιδιά ηλικίας 5-16 ετών από την Αγγλία και παιδιά ηλικίας 7-14 ετών από την Ιαπωνία, αναφέρεται ότι τα παιδιά ηλικίας 6 ετών μπορούν να περιγράψουν την έννοια της ειρήνης και του πολέμου, ενώ στην ηλικία των 7-8 ετών μπορούν να ερμηνεύσουν με μεγαλύτερη σαφήνεια τις παραπάνω έννοιες. Στην ηλικία των 11 ετών, τα παιδιά καταφέρνουν να κατανοήσουν τις πολιτικές και κοινωνικές πλευρές του πολέμου, να αναγνωρίσουν κίνητρα και να αποδώσουν πιθανά αίτια πολεμικών συγκρούσεων και τις συνέπειες αυτών. Η ειρήνη συσχετίστηκε με καταστάσεις αρμονίας, ησυχίας, εσωτερικής γαλήνης, με την φιλία και άλλες κοινωνικές δραστηριότητες (Raviv, Oppenheimer, & Bar-Tal, 1999, σσ. 35-36).

Η έρευνα των Hakvoort και Oppenheimer (1994), βασίστηκε στη θεωρία του Selman (θεωρία της διαπροσωπικής κατανόησης) και πρόβαλλε ως θεμελιώδη για την κατανόηση της ειρήνης και του πολέμου, την ικανότητα του παιδιού να αναγνωρίζει τα εσωτερικά ψυχικά χαρακτηριστικά και να κατανοεί τις διαφορετικές προοπτικές των ανθρώπων και

τον τρόπο που συντονίζονται μεταξύ τους. Το επίπεδο διαπροσωπικής κατανόησης και η ηλικία καθορίζει το εννοιολογικό περιεχόμενο της ειρήνης. Από τα δεδομένα της έρευνας προέκυψε ότι η ειρήνη θεωρείται από όλες τις ηλικίες (6-18), μια κατάσταση στην οποία απουσιάζει ο πόλεμος σε παγκόσμιο επίπεδο ενώ σε διαπροσωπικό επίπεδο η ειρήνη σχετίζεται με την ύπαρξη φιλικών σχέσεων χωρίς φιλονικίες και συγκρούσεις. Ο αφοπλισμός, η προστασία του περιβάλλοντος και τα θετικά συναισθήματα (ευγένεια, καλοσύνη) σε διαπροσωπικό και παγκόσμιο επίπεδο συνδέθηκαν εννοιολογικά με την ειρήνη. Στις μεγαλύτερες ηλικίες (12-18) η ειρήνη σχετίστηκε με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία.

Η Ilse Hakvoort (1996), πραγματοποίησε μακροχρόνια έρευνα με θέμα την εξέλιξη και διαφοροποίηση των αντιλήψεων των παιδιών (44 παιδιά ηλικίας 6 ετών) για την ειρήνη και τον πόλεμο και των απόψεών τους για τους τρόπους επίτευξης της ειρήνης σε διαπροσωπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Η ειρήνη συνδέθηκε με θετικά συναισθήματα (χαρά, ευτυχία) και χαρακτηρίστηκε ως μια περίοδος ηρεμίας και απουσίας διαπληκτισμών σε διαπροσωπικό επίπεδο και απουσίας πολέμου σε παγκόσμιο επίπεδο. Η έρευνα επιβεβαίωσε τα συμπεράσματα προηγούμενων ερευνών (Cooper 1965), όπως τη συσχέτιση της ειρήνης με κοινωνικές σχέσεις (φιλία) και κοινωνικές δραστηριότητες (παιχνίδι). Η έμφαση που δόθηκε από τα κορίτσια στη συσχέτιση της ειρήνης με την ύπαρξη αρμονικών διαπροσωπικών σχέσεων, θετικών συναισθημάτων και συμπεριφορών (αγάπη, συνεργασία, σεβασμός, κατανόηση), θεωρήθηκε ως νέο δεδομένο. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι τα αγόρια κατάφεραν να διαμορφώσουν την έννοια της ειρήνης νωρίτερα από τα κορίτσια σε αντίθεση με τα συμπεράσματα προγενέστερης έρευνας (Haakvoort και Orpenheimer 1994), στην οποία τα κορίτσια προηγούνταν των αγοριών (Hakvoort, 2009).

Στην έρευνα του Lourenko (1996), αναφέρεται ότι τα παιδιά (5-6 ετών) αποδίδουν με συγκεκριμένους όρους την ειρήνη (απουσία πολέμου, κατάσταση ηρεμίας, μια επιθυμητή κατάσταση) και τον πόλεμο ως ένα γεγονός με στρατιώτες, βόμβες, πυροβολισμούς και θανάτους. Στις μεγαλύτερες ηλικίες οι ορισμοί γίνονται πιο σύνθετοι και πολύπλοκοι (πόλεμος είναι όταν πολεμούν για πολιτικούς λόγους). Ο ερευνητής χαρακτηρίζει τον πόλεμο και την ειρήνη ως ασύμμετρες πραγματικότητες. Αν και η ειρήνη ορίζεται ως απουσία πολέμου, ο πόλεμος δεν ορίζεται ως απουσία της ειρήνης. Ο πόλεμος θεωρείται ανεπιθύμητο γεγονός από όλες τις ηλικίες, σε μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με το ποσοστό που εμφανίζει την ειρήνη ως μια επιθυμητή κατάσταση. Επίσης, θεωρείται μια

κατάσταση που έπεται του πολέμου (second-order phenomenon), ως απουσία του πολέμου (negative peace) και όχι σαν μια κυρίαρχη θετική κατάσταση βασισμένη στο διάλογο, στη δικαιοσύνη και στην ομόνοια. Πολλά παιδιά ηλικίας πέντε και έξι ετών, δεν όρισαν την ειρήνη ενώ απέδωσαν με ευκολία τη σημασία του πολέμου (Ravin, Oppenheimer, & Bar-Tal, 1999, σσ. 99-100). Ο Lourenco αναφέρει ότι στις Δυτικές κοινωνίες τα παιδιά ευαισθητοποιούνται περισσότερο σε θέματα που έχουν σχέση με τον πόλεμο (συνέπειες του πολέμου), παρά με την αναγωγή της ειρήνης σε υπέρμετρη αξία και τις θετικές συνέπειες ύπαρξης της ειρήνης σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο (Lourenco, 1996).

Οφείλουμε να επισημάνουμε ότι οι παραπάνω έρευνες αγνοούν το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο ως φορέα επίδρασης και διαμόρφωσης των αντιλήψεων και παρέχουν μόνο εξελικτικά δεδομένα ως προς τον τρόπο ανάπτυξης, οργάνωσης και κατανόησης των εννοιών του πολέμου και της ειρήνης. Παράλληλα δίνουν σημαντικές πληροφορίες ως προς τη διαφοροποίηση των εννοιών σε σχέση με την ηλικία. Άλλοι ερευνητές επισημαίνουν την επίδραση του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου στην κατανόηση και στην διαμόρφωση των εννοιών της ειρήνης και του πολέμου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η έρευνα των Walker, Myers-Bowman, Myers-Walls (2000). Οι ερευνητές χρησιμοποίησαν το παιδικό σχέδιο και τη συνέντευξη, προκειμένου να ανακαλύψουν τις αναπαραστάσεις των παιδιών για την ειρήνη και τον πόλεμο, καθώς και τον ρόλο του πλαισίου (οικογένεια, μέσα μαζικής ενημέρωσης) στη δημιουργία των δυο εννοιών. Η ειρήνη αναδύθηκε ως έννοια στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων και των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων (φιλικές σχέσεις, παιχνίδι), από το ευρύτερο περιβάλλον ανάπτυξης των παιδιών. Ορίστηκε με την αρνητική σημασία της, ως (απουσία πολέμου) απουσία συγκρούσεων, διαφωνιών και ως μια κατάσταση ηρεμίας, γαλήνης και ευτυχίας σε προσωπικό επίπεδο. Παράλληλα οι ερευνητές, βασιζόμενοι στη θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης, ισχυρίστηκαν ότι τα εννοιολογικά σχήματα της ειρήνης αντανακλούν τις εμπειρίες και τα νοήματα που απορρέουν από την επαφή τους με την οικογένεια, τα οποία περιορίζονται στις θετικές διαπροσωπικές σχέσεις στο οικογενειακό περιβάλλον. Παράλληλα διαπιστώθηκε ότι η ειρήνη και η σημασία της δεν αναδεικνύεται από άλλες πηγές (τηλεόραση, ταινίες, ιστορικά κείμενα, βιντεοπαιχνίδια), με αποτέλεσμα να περιορίζονται οι αντιλήψεις των παιδιών για τη σημασία της ειρήνης (Walker, Myers-Bowman, & Myers-Walls's, 2011).

Για τους Cynthia S. Sunal, Kelly και Dennis Sunal (2012), η ειρήνη αποτελεί βασικό θέμα του προγράμματος των Κοινωνικών Σπουδών. Η προκείμενη έρευνα ασχολήθηκε αποκλειστικά με τις αντιλήψεις των παιδιών για την ειρήνη, έτσι ώστε οι ερευνητές να αποκλείσουν τη σύγκριση ή τη συσχέτιση με την έννοια του πολέμου. Βασιζόμενοι στην θεωρία του Selman, πραγματοποίησαν έρευνα σε τάξεις Νηπιαγωγείων (41 παιδιά), τα οποία ανήκαν σε διαφορετικές περιοχές της Νοτιανατολικής Αμερικής. Οι ερευνητές φωτογράφησαν τα παιδιά όταν βρίσκονταν σε κατάσταση ηρεμίας και γαλήνης (personal peace). Έπειτα τα παιδιά ζωγράφησαν μια εικόνα σχετική με την ειρήνη και έδωσαν ένα τίτλο στο σχέδιό τους. Τα ερευνητικά δεδομένα συγκεντρώθηκαν και αξιολογήθηκαν σε δυο φάσεις, πριν και μετά τη διερεύνηση του θέματος, στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού προγράμματος. Στην πρώτη αξιολόγηση η ειρήνη ταυτίστηκε με επιθετικές και βίαιες συμπεριφορές και με αρνητικά συναισθήματα. Στη δεύτερη τα παιδιά συνέδεσαν την ειρήνη με ευχάριστες καθημερινές δραστηριότητες, με προκοινωνικές συμπεριφορές και με καταστάσεις ηρεμίας και γαλήνης.

Σύμφωνα με τα δεδομένα, τα νήπια βρίσκονται στο στάδιο 0 του Selman, αφού αναφέρονται σε προσωπικές ευχάριστες δραστηριότητες και συμπεριφορές, για να περιγράψουν την ειρήνη, δίνοντας έμφαση στην δική τους προοπτική αγνοώντας την προοπτική των άλλων (personal perspective) και στο στάδιο 1 αφού αναγνωρίζουν και τις απόψεις των άλλων για την ειρήνη που μπορεί να ταυτίζονται ή να διαφοροποιούνται από τις δικές τους (η ειρήνη παρουσιάζεται ως μια κατάσταση που ζουν με φίλους, μέλη της οικογένειας). Τα δεδομένα της πρώτης αξιολόγησης (η ειρήνη σχετίζεται με επιθετικές συμπεριφορές), ερμηνεύονται ως απόρροια της επίδρασης του κοινωνικού περιβάλλοντος. Τα παιδιά γεννήθηκαν μετά το ξέσπασμα των πολέμων στο Ιράκ και στο Αφγανιστάν. Αν και δεν βίωσαν καταστάσεις πολέμου, βίωσαν τον πόλεμο μέσω της τηλεόρασης, ενώ παράλληλα το οικογενειακό περιβάλλον και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δεν κατάφεραν να παρουσιάσουν τον πόλεμο και την ειρήνη ως διαφορετικές καταστάσεις. Έτσι, δυσκολεύτηκαν να τις αντιληφθούν ως διαφορετικές και ανεξάρτητες έννοιες (Szymanski Sunal, Kelley, & Sunal, 2012).

Στις έρευνες που διεξήχθησαν στο Ισραήλ (Amiram Raviv, Bar-Tal, Silvershat και Alona Raviv, 1986 και 1991), διερευνήθηκαν οι αντιλήψεις των παιδιών και των εφήβων για την ειρήνη και τον πόλεμο και πως αυτές αναπτύσσονται όταν τα παιδιά έχουν την εμπειρία ενός πραγματικού πολέμου ή όταν μεγαλώνουν σε ένα κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο ο πόλεμος, οι συγκρούσεις και η ειρήνη, είναι παράγοντες που

επηρεάζουν την ιστορία, τον τρόπο σκέψης ενός έθνους, το σύστημα αξιών και γενικά διαμορφώνουν μια συγκεκριμένη κουλτούρα. Σύμφωνα με τους ερευνητές, πριν από τον πόλεμο του Κόλπου, η επικρατούσα ιδεολογία χαρακτήριζε αμυντικούς τους πολέμους των Ισραηλινών εναντίον των Αράβων, αφού υπερασπίζονταν τη χώρα τους και την ελευθερία τους. Η ειρήνη ήταν επιθυμητή και μια κατάσταση ονειρική. Τα ερευνητικά αποτελέσματα την ανέδειξαν ως μια κατάσταση απουσίας του πολέμου και των συγκρούσεων, ως μια κατάσταση ασφάλειας των πολιτών και ως μια διαδικασία επίλυσης των συγκρούσεων. Στη δεύτερη έρευνα (1991), τα αποτελέσματα ανέδειξαν τη σημαντική επίδραση του πολέμου του Κόλπου στη διαμόρφωση της έννοιας της ειρήνης. Αυτή σχετίστηκε κυρίως με την ασφάλεια των πολιτών, την ηρεμία και την ησυχία στο εσωτερικό της χώρας και θεωρήθηκε μια κατάσταση ως αποτέλεσμα των θετικών διεθνών σχέσεων και συμφωνιών (Ravin, Oppenheimer, & Bar-Tal, 1999, σσ. 167-184).

Οι Mc Lernon και Cairn, διεξάγοντας δύο έρευνες (1994 και 2002), αναζήτησαν τις διαφορές στις αντιλήψεις των παιδιών στη Βόρεια Ιρλανδία για την ειρήνη και τον πόλεμο, πριν και μετά τη συμφωνία ειρήνης τον Απρίλιο του 1998 (Συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής). Σκοπός τους ήταν να ανακαλύψουν την επίδραση του κοινωνικού πλαισίου (συγκρούσεις, πολιτικές ταραχές), των διαφορετικών θρησκευτικών πεποιθήσεων και του φύλου στη διαμόρφωση των αντιλήψεων. Η ειρήνη ταυτίστηκε αρχικά με την αποδοχή, την ισότητα και τον αμοιβαίο σεβασμό, ενώ η σύνδεσή της με τη δημοκρατία, τη δικαιοσύνη και την ελευθερία, παρουσίασε μια σημαντική ποσοστιαία μείωση στη δεύτερη έρευνα. Τα κορίτσια καθολικού θρησκευόμενου συσχέτισαν την ειρήνη με τον σεβασμό και την ισότητα. Σε γενικότερο πλαίσιο για τα κορίτσια η ειρήνη συνδέθηκε με αρνητικά συναισθήματα, ενώ πραγματώνεται στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων. Για τα αγόρια και τα κορίτσια η αποκατάσταση της ειρήνης επιτυγχάνεται μέσω του αφοπλισμού (McLernon & Cairns, 2006, σσ. 273-278).

Η έρευνα των Πλιόγκου Β, Παπαθανασίου Μ. και Σακκά Δ. (1999-2000), αναζήτησε τις απόψεις των παιδιών (ηλικίας 3-12 ετών) για την ειρήνη και τον πόλεμο, μετά το τέλος του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία. Τα αποτελέσματα κατέδειξαν την δυσκολία των παιδιών ηλικίας κάτω των 7 ετών, να περιγράψουν την έννοια της ειρήνης. Γενικότερα, η ειρήνη ορίστηκε ως «αντίθετο» του πολέμου, συσχετίστηκε με θετικά συναισθήματα και αξίες, με την ύπαρξη θετικών διαπροσωπικών σχέσεων και συνδέθηκε με το φυσικό περιβάλλον. Επιπλέον, η έρευνα ανέδειξε τη διάσταση της αξιολόγησής της με θετικούς

χαρακτηρισμούς από τα παιδιά, ως έναν τρόπο κατανόησης του φαινομένου (Σακκά, Παπαθανασίου, & Πλιόγκου, 2005).

Διαπιστώνεται ότι η ερευνητική δραστηριότητα στην Ελλάδα σε θέματα που σχετίζονται με τις αναπαραστάσεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για την ειρήνη, είναι περιορισμένη, ενώ αναφέρεται στη βιβλιογραφία η ύπαρξη ερευνών σχετικά με τις αναπαραστάσεις και τις αντιλήψεις των εφήβων σχετικά με την ειρήνη και τη βία.

Από την επισκόπηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων η ειρήνη ορίζεται ως: απουσία πολέμου (negative peace), ενώ συνδέεται με κοινωνικές δραστηριότητες, με ευχάριστες καθημερινές δραστηριότητες και προκοινωνικές συμπεριφορές. Η ειρήνη ως απουσία πολέμου, συγκρούσεων και κάθε μορφής βίας συνδέεται με τον ορισμό του Galtung (αρνητική ειρήνη), ενώ ορίζεται ως απουσία των συνεπειών του πολέμου όπως σκοτωμοί, όπλα, θάνατος. Αρχικά, τα παιδιά προσδιορίζουν τι δεν είναι ειρήνη ενώ η πρωταρχική έννοια που της αποδίδουν είναι της αρνητικής ειρήνης. Αναφέρεται και η θετική διάστασή της η οποία αναδύεται στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων και σχετίζεται με θετικά συναισθήματα και συμπεριφορές όπου κυριαρχεί η φιλία, η αγάπη, η συνεργασία και η αλληλεγγύη. Όπως ισχυρίζεται η Hakvoort, τα παιδιά είναι ικανά να αναπτύξουν τη θετική έννοια της ειρήνης με την θετική συνδηλωτική σημασία (positive connotation) της, που είναι οι αρμονικές κοινωνικές σχέσεις στο άμεσο κοινωνικό περιβάλλον (Hakvoort, 2009, σ. 13). Οι ορισμοί διαφοροποιούνται με βάση την ηλικία των παιδιών. Οι ερευνητές επισημαίνουν ότι από την ηλικία των έξι και εφτά χρόνων τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν αντιλήψεις για την ειρήνη και τον πόλεμο, ενώ τα μικρότερα παρουσιάζουν μια δυσκολία να κατανοήσουν και να σημασιοδοτήσουν τις έννοιες και ιδιαίτερα την έννοια της ειρήνης. Τα μικρότερα παιδιά την σχετίζουν με την ύπαρξη φιλικών σχέσεων και θετικών συναισθημάτων, ενώ στις μεγαλύτερες ηλικίες σχετίζεται με την ύπαρξη σχέσεων συνεργασίας και συμφιλίωσης μεταξύ των κρατών, με τη δημοκρατία και με το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τα μεγαλύτερα παιδιά και οι έφηβοι αναφέρονται σε σύνθετους και αφηρημένους όρους. Αναγνωρίζουν τις πολιτικές διαστάσεις της ειρήνης και κάνουν λόγο για θεσμούς και πολιτικά όργανα. Γενικότερα, η εννοιολογική προσέγγιση του πολέμου προηγείται της ειρήνης, λόγω της ευκολίας των παιδιών να εκφραστούν και να απαντήσουν στις ερωτήσεις σχετικά με τον πόλεμο και της δυσκολίας να απαντήσουν για την ειρήνη. Η εμπειρία ενός πολέμου, η έκθεση σε πολιτικά γεγονότα, οι ιδεολογίες, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, οι κοινωνικές αξίες, η οικογένεια,

τα μέσα ενημέρωσης και γενικότερα το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο, αποτελούν παράγοντες διαμόρφωσης των αναπαραστάσεων για την ειρήνη και τον πόλεμο.

Καταλήγοντας, διαπιστώνουμε ότι τα παιδιά στην προσπάθειά τους να κατανοήσουν κοινωνικά φαινόμενα όπως η ειρήνη και ο πόλεμος, επηρεάζονται τόσο από κοινωνικούς όσο και από αναπτυξιακούς παράγοντες. Τα αποτελέσματα των παραπάνω ερευνών θα αποτελέσουν μια βάση σύγκρισης με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας.

1.2 ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η εικονογράφηση του θέματος «Πως καταλαβαίνεις την ειρήνη;», επιλέχθηκε στο πλαίσιο του προβληματισμού για το ρόλο της εκπαίδευσης ως μια από τις στρατηγικές εδραίωσης της ειρήνης μέσω της παιδείας (Βαρβαρούσης, 1986, σ. 192). Στον 21^ο αιώνα είναι επιτακτικό το αίτημα για ειρήνη, όπως και η ανάγκη για την αλλαγή τρόπου σκέψης των ανθρώπων για ειρηνική αντιμετώπιση των προβλημάτων σε τοπικό και διεθνές επίπεδο. Η Αγωγή για την Ειρήνη τίθεται στο επίκεντρο της μεταμοντέρνας παιδαγωγικής και απαιτείται λόγω των παγκόσμιων συνθηκών να τεθεί στην προμετωπίδα της σύγχρονης εκπαιδευτικής διαδικασίας (Μακρής, 2007). Ο ειρηνικός τρόπος ζωής και συμπεριφοράς, ως μια από τις βασικές αρχές της Αγωγής για την Ειρήνη, πρέπει να «καταστεί προσβάσιμος σε όλους τους μαθητές του σχολείου από την προσχολική ηλικία» (Μπάτσιος, 1995, σ. 44). Η εκπαιδευτική διαδικασία οφείλει να διαμορφώνει συνθήκες που να προάγουν την αξία της ειρήνης. Αυτό διαφαίνεται σε μια από τις γενικές εκπαιδευτικές αρχές του ΔΕΕΠΣ για «ευαισθητοποίηση σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παγκόσμιας ειρήνης και διασφάλισης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας» (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο).

Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται στο ΑΠΣ και ΔΕΠΠΣ, ο σχεδιασμός των προγραμμάτων στο Νηπιαγωγείο γίνεται λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη των παιδιών να υιοθετήσουν στάσεις, αξίες και συμπεριφορές, ώστε να ζήσουν δημιουργικά και ευτυχισμένα στον κόσμο. Η συνεργασία, η αποδοχή του άλλου, η ανάπτυξη συναισθημάτων αγάπης και αδελφοσύνης, είναι μερικές από τις ικανότητες που επιδιώκεται να αναπτυχθούν μέσω δραστηριοτήτων Μελέτης Περιβάλλοντος στο Νηπιαγωγείο (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο).

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει τις αναπαραστάσεις των νηπίων για την ειρήνη, όπως οργανώνονται και αναπαράγονται στο περιβάλλον του Νηπιαγωγείου.

Έτσι τίθεται το κύριο ερευνητικό ερώτημα: ποιες είναι οι αναπαραστάσεις των νηπίων για την ειρήνη ως ηθική και ανθρωπιστική αξία;

Ως επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα τίθενται τα παρακάτω:

- ποιες είναι εννοιολογικές διαστάσεις της ειρήνης στις οποίες αναφέρονται τα νήπια;
- πως αντιλαμβάνονται τα αγόρια και πως τα κορίτσια την ειρήνη;
- με ποιες ηθικές αξίες ταυτίζουν τα νήπια την ειρήνη;
- με ποιες ανθρωπιστικές αξίες ταυτίζουν τα νήπια την ειρήνη;

Η μελέτη της παραγωγής νοημάτων και διαμόρφωσης αναπαραστάσεων για την ειρήνη από τα παιδιά, μπορούν να βοηθήσουν όλες εκείνες τις δράσεις και διαδικασίες που έχουν σαν στόχο την οικοδόμησή της και την ανάπτυξη του πολιτισμού της. Τα δεδομένα εμπλουτίζουν την υπάρχουσα γνώση για τον τρόπο δημιουργίας και οργάνωσης των αναπαραστάσεων, ενώ παράλληλα λειτουργούν ως είδος εννοιολογικής χαρτογράφησης, μοντέλο καταγραφής των σημασιολογικών σχημάτων και των κοινωνικών γνώσεων που αφορούν την παραπάνω έννοια. Το περιεχόμενο των εννοιολογικών προσεγγίσεων και των κοινωνικών αναπαραστάσεων που δομεί το παιδί, αποτελεί τη βάση ανάπτυξης των μελλοντικών στάσεων και συμπεριφορών και συμβάλλει στη δημιουργία μιας κοσμοθεωρίας για την αξία της ειρήνης στην ενήλικη ζωή του (Raviv, Oppenheimer, & Bar-Tal, 1999, σσ. 2-3). Επομένως οι έρευνες συμβάλλουν στην ανίχνευση του «αναπαραστασιακού σύμπαντος» των παιδιών σχετικά με την ειρήνη. Αυτό το σύμπαν οργάνωνεται από το παιδί μέσα σε ένα περιβάλλον (με συγκεκριμένες ιδέες και αξίες) και είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο παιδί και το περιβάλλον (οικογενειακό, σχολικό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον). Το γραφικό δείγμα της παρούσας μελέτης αποτελεί μια δομική ολότητα και εντάσσεται σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο αναφοράς, στο πεδίο της δυτικής κουλτούρας της Φλόρινας και της Καστοριάς.

Στην εργασία τίθεται ο ρόλος του ως κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου, ως παράγοντα διαμόρφωσης αντιλήψεων και αξιακών συστημάτων που συνδέονται με την ειρήνη. Η ειρήνη θεωρείται κοινωνική έννοια και αποτελεί μέρος της κοινωνικής γνώσης και της κοινωνικής εμπειρίας που αποκτά ένα παιδί στο πλαίσιο των κοινωνικών δομών (οικογένεια, σχολείο) (Raviv, Oppenheimer, & Bar-Tal, 1999, σ. 5). Η κοινωνικοπολιτισμική προσέγγιση της γνώσης, αναδεικνύει τη σημασία του κοινωνικού

συγκεκριμένου στην οικοδόμηση της γνώσης. Με βάση τη θεωρία του κοινωνικού εποικοδομητισμού, το άτομο μαθαίνει μέσω της αλληλεπίδρασης του με το κοινωνικό περιβάλλον. Ως πλαίσιο δράσης των παιδιών έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο που περιλαμβάνει: υλικά, πρόσωπα, κανόνες, στάσεις, αξίες, συμπεριφορές. Η γνώση αποτελεί προϊόν της υποκειμενικής ανακατασκευής των μηνυμάτων, στο πλαίσιο της ενεργητικής αλληλεπίδρασης με τα στοιχεία του περιβάλλοντος. Το σχολείο ως κοινωνικός θεσμός αποτελεί ένα περιβάλλον παραγωγής και μετάδοσης γνώσεων, αξιών, στάσεων και συμπεριφορών. Οι εμπειρίες που αποκτούν τα παιδιά σε διαπροσωπικό και διομαδικό επίπεδο εντός του σχολικού περιβάλλοντος, επηρεάζουν το περιεχόμενο των αναπαραστάσεων σχετικών με την ειρήνη (Raviv, Oppenheimer, & Bar-Tal, 1999, σσ. 7-8).

1.3 ΕΠΙΛΟΓΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Στην έρευνα ο υπό μελέτη πληθυσμός είναι τα παιδιά ηλικίας 5-6 ετών που φοιτούν σε δημόσια νηπιαγωγεία των νομών Καστοριάς και Φλώρινας. Από τον παραπάνω πληθυσμό επιλέχθηκε ένα δείγμα 80 νηπίων. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε το πρώτο τρίμηνο του σχολικού έτους 2017-2018. Την περίοδο αυτή αναπτύσσονται δραστηριότητες σχετικά με την ειρήνη και τον πόλεμο στο νηπιαγωγείο, στο πλαίσιο του εορτασμού της 28^{ης} Οκτωβρίου. Η συγκεκριμένη περίοδος κρίθηκε κατάλληλη για τη διεξαγωγή της έρευνας, προκειμένου να διαπιστώσουμε πως προσεγγίζεται η ειρήνη στο νηπιαγωγείο και πως αντανακλάται στο ιχνογράφημα των νηπίων.

Ζητήθηκε από τα νήπια να ζωγραφίσουν και να απαντήσουν στην ερώτηση πως καταλαβαίνουν την ειρήνη. Η καταγραφή των απαντήσεων έγινε από τη νηπιαγωγό της τάξης, αφού τα νήπια δεν έχουν αναπτύξει τη δεξιότητα της γραφής. Για να εξασφαλιστούν όμοιες συνθήκες καλλιτεχνικής έκφρασης, δόθηκε στα παιδιά συγκεκριμένο φύλλο εργασίας (παρατίθεται στο Παράρτημα). Μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν μόνο ξυλομπογιές και δόθηκαν σε όλους τους μικρούς δημιουργούς συγκεκριμένα πακέτα των 24, σε μία ικανοποιητική γκάμα αποχρώσεων για τη χρωματική καλλιτεχνική έκφρασή τους. Για την εξασφάλιση του απόρρητου και της ανωνυμίας των συμμετεχόντων, καταγράφηκαν και καταχωρήθηκαν μόνο με τα αρχικά του ονοματεπώνυμού τους και συμπληρώθηκαν από τη νηπιαγωγό.

1.4 ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ως μέθοδος συλλογής των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το παιδικό ιχνογράφημα. Η επιλογή του ως ερευνητικό εργαλείο έγινε γιατί το ιχνογράφημα αποτελεί μια βασική μορφή έκφρασης των παιδιών της προσχολικής ηλικίας. Για τον Widlocher, το ιχνογράφημα υπερέχει σε εκφραστική άποψη από άλλους τρόπους έκφρασης του παιδιού (π.χ. το παιχνίδι) και γι' αυτό θεωρείται πολύτιμο εργαλείο στην ερευνητική διαδικασία (Μπέλλας, 2009, σ. 18). Παράλληλα η ζωγραφική θεωρείται ο πιο παραδοσιακός και ο πιο ισχυρός τρόπος επικοινωνίας στην προσχολική εκπαίδευση. Το παιδικό σχέδιο αφηγείται κάθε φορά μια ιστορία με εικόνες-σύμβολα και η εικονογραφημένη απόδοση αντικειμένων ή και προσώπων συναρτάται με τον τίτλο θέμα (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 19).

Ο Gardner, ισχυρίζεται ότι το παιδί της προσχολικής ηλικίας έχει την ικανότητα να διαχωρίζει την πραγματικότητα από τη ζωγραφική αναπαράστασή της, ενώ μπορεί να χειριστεί τα σύμβολα και να τα χρησιμοποιήσει στη δική του ιχνογραφική δραστηριότητα και έκφραση, ενώ το νοητικό και συναισθηματικό του σύστημα συγκινείται από τη συμβολική μορφή και τη σημασία της (Παπαντωνίου & Ράδου, σ. 174).

Στην έρευνά μας η δημιουργία των παιδικών σχεδίων δεν περιορίζεται στο πλαίσιο της καλλιτεχνικής δραστηριότητας. Το παιδικό ιχνογράφημα θεωρείται υλικό με γνωστικό περιεχόμενο που παράγεται από παιδιά και αξιοποιείται ως υλικό πληροφόρησης των αναπαραστάσεων που έχει οργανώσει για ένα σύνθετο κοινωνικό φαινόμενο, την ειρήνη.

Αναζητούμε στο ιχνογράφημα τις έννοιες, τις σημασίες που κατασκευάζουν ή αναπαράγουν τα νήπια για την ειρήνη. Ως πολιτισμικό προϊόν αποκαλύπτει τον βαθμό εξάρτησής τους ή όχι από το περιβάλλον, υλικό και κοινωνικό. Σε αυτή τη διάσταση ανιχνεύουμε τον τρόπο προσέγγισης της ειρήνης στο Νηπιαγωγείο, ως σύνολο αξιών, στάσεων, συμπεριφορών και δεξιοτήτων που έχουν ενστερνιστεί τα νήπια ή όχι. Τα στοιχεία του παιδικού ιχνογραφήματος (μορφή, χρώμα, σύνθεση, σύνολο σημείων), συνιστούν ένα εκφραστικό πεδίο για πολιτισμική-σημειωτική ανάλυση. Κάθε ιχνογράφημα αντιμετωπίζεται ως ένα σημειωτικό δυναμικό που ορίζεται από τους σημειωτικούς πόρους (σημεία) που είναι διαθέσιμοι σε ένα συγκεκριμένο άτομο, σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Η ερώτηση γνώμης (πως καταλαβαίνεις την ειρήνη;) που τέθηκε, είχε ένα διπλό ρόλο: από τη μια να ανιχνεύσει και να καταγράψει τις αντιλήψεις και τις γνώσεις των νηπίων

για την ειρήνη και από την άλλη να περιορίσει την πολυσημία του παιδικού ιχνογραφήματος για τον ερευνητή. Η πολυσημία της εικόνας δημιουργεί ένα ερωτηματικό για την έννοια και το νόημα. Το γλωσσικό μήνυμα είναι μια από τις τεχνικές που «ακινητοποιεί» την κυμαινόμενη αλυσίδα των σημαινομένων, προκειμένου να καταπολεμηθεί ο τρόμος των αβέβαιων σημείων (Barthes R. , 2007, σ. 47).

1.5 ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Το corpus ανάλυσης με σημειωτικά εργαλεία, αποτελούν τα (80) ιχνογραφήματα των νηπίων (οπτικό κείμενο). Για την ανάλυση και περιγραφή του οπτικού κειμένου ακολουθούμε το μοντέλο της «Γραμματικής του Οπτικού Σχεδιασμού» των Kress και Leewen.

Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση βασίζεται στην κοινωνική σημειωτική θεωρία, σύμφωνα με την οποία η αναπαράσταση είναι μια διαδικασία που «σημασιοδοτείται από τα πολιτισμικά, κοινωνικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά του ιστορικού πλαισίου μέσα στο οποίο παράγεται» (Ελευθερίου, 2009, σ. 160). Παρέχει μια μεταγλώσσα για την ανάλυση των δομικών στοιχείων και των σημασιολογικών σχέσεων, που αντανακλούν το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο της περίπτωσης, στο οποίο αναπτύσσονται τα οπτικά κείμενα. Η μέθοδος επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο τα απεικονιζόμενα στοιχεία συνδυάζονται σε νοηματοδοτούμενα σύνολα, με στόχο την επικοινωνία νοήματος. Η οργάνωση των στοιχείων σε οπτικές δομές συνιστούν οπτικές δηλώσεις που παραπέμπουν σε συγκεκριμένες ερμηνείες της εμπειρίας των παιδιών και μορφές κοινωνικής διάδρασης. Το οπτικό σημείο αποτελείται από το σημαίνον, τη μορφή (όπως το χρώμα, τη γραμμή, την προοπτική, κ.α.), τα οποία χρησιμοποιούνται με συγκεκριμένο τρόπο για να πραγματοποιούν τα νοήματα (σημαινόμενα). Στην κοινωνική σημειωτική, ο όρος σημείο αντικαθίσταται από τον όρο πόρος. Οι πόροι διαθέτουν ένα θεωρητικό δυναμικό που συνίσταται από τις προηγούμενες και ενδεχόμενες χρήσεις τους και ένα ενεργό δυναμικό που αποκαλύπτεται από τις χρήσεις που οι χρήστες των σημείων δημιουργούν, θέλοντας να καλύψουν τις εκφραστικές και επικοινωνιακές ανάγκες τους σε ένα σημειωτικό σύστημα (Kress & van Leeuwen, 2010, σ. 19). Τα παιδιά είναι οι δημιουργοί των σημείων που εκφράζουν ένα νόημα, ένα σημαινόμενο μέσω του ιχνογραφήματος και αναδεικνύουν κάθε φορά - χρησιμοποιώντας τις κατάλληλες μορφές - τις σημαντικές πλευρές του αντικειμένου ή της οντότητας που απεικονίζουν.

Υιοθετώντας τις λειτουργίες της γλώσσας του Halliday, οι Kress και Van Leeuwen υποστηρίζουν ότι σε κάθε οπτικό μέσο πραγματώνονται τρεις κύριες μεταλειτουργίες: α) η αναπαραστατική μεταλειτουργία που ενέχει τον προσδιορισμό/ταυτοποίηση/ιδιότητες/χαρακτηριστικά των αναπαριστώμενων συμμετεχόντων και τη φύση των γεγονότων (αναπαριστώμενες δράσεις/αντιδράσεις ή διαδικασίες), που πραγματώνονται στο πλαίσιο της αφηγηματικής οπτικής πρότασης β) η διαπροσωπική μεταλειτουργία που αφορά τις τεχνικές που οικοδομούν τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των θεατών και των αναπαριστώμενων συμμετεχόντων γ) η κειμενική μεταλειτουργία που φανερώνει τους τρόπους που τα οπτικά στοιχεία διευθετούνται ώστε να αποδώσουν μια δομική κειμενική οργάνωση και συνοχή (Kress & van Leeuwen, 2010, σσ. 98-99).

Η Σημειωτική δανείζεται από την θεωρία της επικοινωνίας το βασικό σχήμα επικοινωνίας (Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, 1983, σ. 6). Στην σχεδιαστική πράξη αλλά και στο αποτέλεσμα ως εικαστικό προϊόν και ως «εικονικό σημείο», εντοπίζουμε τον πομπό ζωγράφο και τον πομπό θέμα (Βαμβακίδου, Γκόλια, & Ζυγούρη, 2005, σ. 305). Στην περίπτωση που μελετούμε, περιγράφοντας το σχήμα επικοινωνίας στη σχεδιαστική πράξη, εντοπίζουμε πέντε παράγοντες: το παιδί και την ειρήνη ως πομπό (ζωγράφος και θέμα), τον ερευνητή ως αποδέκτη, το ζωγραφικό σημείο ως *διάλο*, το νόημα που προσλαμβάνει ο δέκτης-παιδί και ο δέκτης-ερευνητής ως *μήνυμα* και ο τρόπος οργάνωσης του μηνύματος από τον αποδέκτη-παιδί και τον αποδέκτη-ερευνητή ως *κώδικες*.

2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

2.1 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Παρατίθενται τα 80 ιχνογραφήματα με τα δημογραφικά στοιχεία των νηπίων και το γραπτό γλωσσικό κείμενο που τα συνοδεύει.

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 1</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
<p>Πως καταλαβαίνεις την ειρήνη;</p> 	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΜΒ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 1: «Ειρήνη είναι να αγαπιούνται όλοι οι άνθρωποι πάνω στη γη»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 2</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΕΠ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 2: «Τα παιδιά είναι χαρούμενα και παίζουν!»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 3</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΝΓ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 3: «Όταν έχουμε ειρήνη τα παιδιά έχουν φαγητό. Δεν υπάρχει πόλεμος»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 4</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΚΓ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 4: «Όλοι οι άνθρωποι είναι σαν αδέρφια»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 5</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΝΤ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 5: «Τα παιδάκια παίζουν μαζί και δεν τσακώνονται»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 6</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΒ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 6: «Ειρήνη είναι τα λουλούδια και το πράσινο χορτάρι»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 7</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΓΜ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 7: «Ειρήνη είναι η αγάπη και όταν μπορούμε να πάμε βόλτα»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 8</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΓΚ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 8: «Όλοι οι άνθρωποι είναι καλοί και χαρούμενοι»</p>

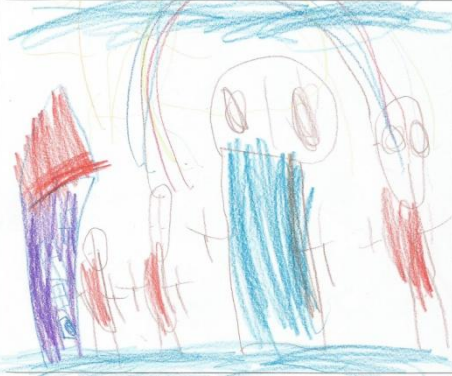

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 9</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΝΛ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 9: «Ειρήνη είναι όταν έχουμε σπίτι, πηγαίνουμε σχολείο, τα λουλούδια, ο ήλιος, τα πουλιά»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 10</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
<p><small>Πως καταλαβαίνεις την ειρήνη;</small></p> 	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΠΛ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 10: «Ειρήνη είναι όταν όλα είναι χαρούμενα»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 11</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΜΚ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 11: «Ειρήνη είναι δέντρα, φυτά, ουράνιο τόξο και τα παιδιά που παίζουν»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 12</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΠΜ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 12: «Ειρήνη, λουλούδια, ουράνιο τόξο, ήλιος, ουρανός, καρδούλες, αστέρι, λιμνούλες, χορταράκι»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 13</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΜΓ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 13: «Ειρήνη ήλιος, πουλιά, ουράνιο τόξο, χαρούμενα παιδιά, λουλούδια, η λίμνη»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 14</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΧΓ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 14: «Ειρήνη τα όμορφα λουλούδια και όταν κολυμπάμε στη θάλασσα»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 15</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΤ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 15: «Όταν έχουμε ειρήνη όλα τα σπίτια είναι όμορφα»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 16</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΣΜ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 16: «Ειρήνη είναι αγάπη»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 17</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΓΚ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 17: «Ειρήνη είναι φροντίδα»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 18</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΦΓ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 18: «Ειρήνη είναι ο ήλιος, παιδάκι που χαμογελάει, καρδιά, περιστέρι, σύννεφα»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 19</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΒΜ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 19: «Ειρήνη είναι αγάπη και φιλία και φροντίδα»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 20</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΠΖ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 20: «Ειρήνη είναι να ζούμε όλοι μαζί»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 21</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΠΚ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 21: «Ειρήνη είναι ουράνιο τόξο»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 22</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΖ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 22: «Ειρήνη είναι να μην κάνουμε πόλεμο, να μη χτυπάμε»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 23</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
<p><small>Πως καταλαβαίνεις την ειρήνη;</small></p> 	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΘΓ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 23: «Ειρήνη είναι τα λουλούδια και τα χαρούμενα παιδιά»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 24</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΝΤ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 24: «Τα παιδιά παίζουν με μπαλόνια-καρδιές»</p>

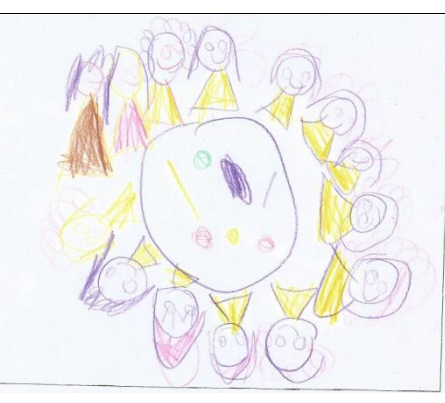
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 25</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΕΔ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 25: «Είμαστε στις κούνιες με τη μαμά μου και την αδερφή μου»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 26</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΒΤ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 26: «Τα παιδιά παίζουν στην παιδική χαρά»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 27</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΧΤ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 27: «Οι άνθρωποι είναι αγαπημένοι»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 28</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΤ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 28: «Δεν έχει πόλεμο και τα παιδιά είναι όλα χαρούμενα»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 29</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΒ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 29: «Η οικογένεια είναι χαρούμενη και πηγαίνει βόλτες»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 30</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΒΚ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 30: «Η οικογένεια κάνει διακοπές στη θάλασσα»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 31</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΝΖ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 31: «Όταν έχουμε ειρήνη οι άνθρωποι είναι χαμογελαστοί και αγαπημένοι»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 32</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΘΤ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 32: «Η ειρήνη είναι ένα χαρούμενο σουράνιο τόξο»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 33</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΘΓ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 33: «Ειρήνη είναι να κολυμπάμε στη θάλασσα»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 34</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΖΚ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 34: «Ειρήνη είναι οι άνθρωποι να αγαπιούνται»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 35</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
<p><small>πως καταλαβαίνεις την ειρήνη;</small></p> 	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΓΣ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 35: «Να περνάμε καλά με τους γονείς μας και με την αδελφή μας στη θάλασσα»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 36</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΤ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 36: «Παίζουμε όλοι μαζί στην αυλή»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 37</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΘΜ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 37: «Τα παιδιά πάνε στο σχολείο. Το ένα παιδί δίνει το παιχνίδι του στο άλλο»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 38</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΗΚ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 38: «Έχω φίλους. Μπορώ να πηγαίνω στην παιδική χαρά»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 39</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΒΚ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 39: «Μοιραζόμαστε και συζητάμε στο σπίτι»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 40</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΚΑ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 40: «Με την καρδούλα. Ότι αγαπάμε όλους τους ανθρώπους»</p>

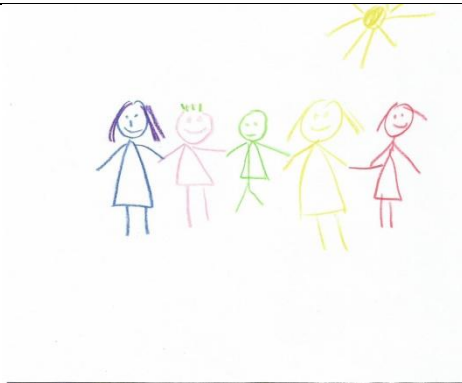

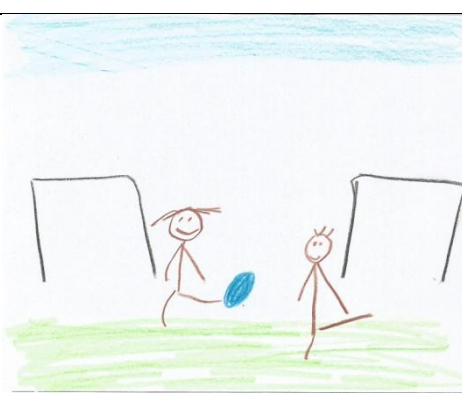
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 41</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΓΣ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 41: «Ειρήνη είναι η αγάπη»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 42</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΙΜ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 42: «Η ειρήνη είναι το σχολείο»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 43</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΕΦ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 43: «Η ειρήνη είναι αγάπη»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 44</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΓΡ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 44: «Η ειρήνη είναι ο μπαμπάς που δουλεύει»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 45</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΒΜ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 45: «Ειρήνη είναι αγάπη και φιλία»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 46</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΧΚ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 46: «Ειρήνη είναι η φίλια των ανθρώπων»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 47</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΣ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 47: «Ειρήνη είναι το ψωμί και το παιχνίδι»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 48</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΝ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 48: «Η ειρήνη είναι όλα τα παιδάκια της γης είναι χαρούμενα»</p>

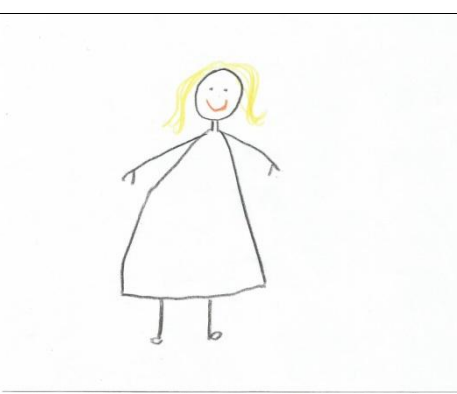
ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 49	ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΓΙ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 49: «Η ειρήνη είναι φρέσκα λουλούδια»</p>
ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 50	ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΦΜ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 50: «Η ειρήνη είναι λιβάδι»</p>
ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 51	ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΔΧ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 51: «Η ειρήνη είναι ανθισμένα λουλούδια»</p>
ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 52	ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΠΓ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 52: «Η ειρήνη είναι λουλούδια»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 53</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΘΚ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 53: «Η ειρήνη είναι λουλούδια»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 54</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΚ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Φλώρινας</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 54: «Η ειρήνη είναι πουλιά»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 55</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΒΠ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 55: «Το ένα παιδάκι βοηθάει το άλλο που έπεσε. Ειρήνη είναι να βοηθάμε»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 56</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΚΠ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 56: «Ελα να γίνουμε φίλοι»</p>

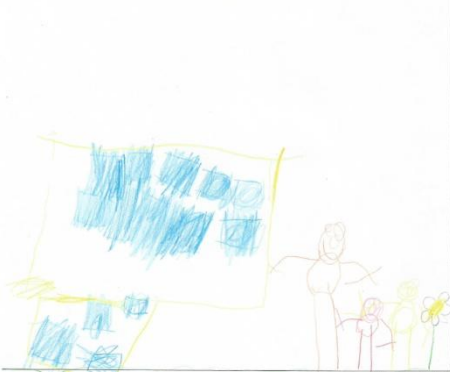

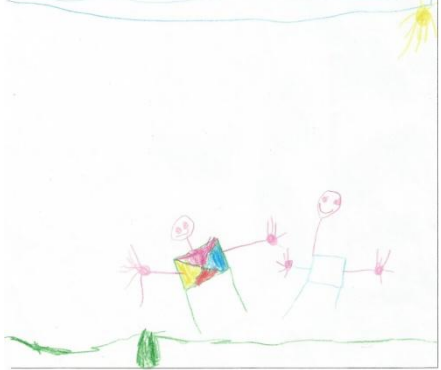
ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 57	ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΣ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 57: «Τα παιδιά στο σχολείο είναι όλα φίλοι»</p>
ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 58	ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΜΨ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 58: «Το παιδάκι έπεσε κάτω. Το κοριτσάκι το βοηθάει και το παρηγορεί»</p>
ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 59	ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΘΣ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 59: «Η οικογένεια είναι στον κήπο και φροντίζουν τα λουλούδια»</p>
ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 60	ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΠ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 60: «Η ειρήνη είναι φίλια και αγάπη»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 61</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΔΧ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 61: «Η ειρήνη είναι αγάπη και ένα κορίτσι γεμάτο καρδιές»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 62</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΚΑ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 62: «Ειρήνη είναι πολλά παιδάκια που χορεύουν το πρωί»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 63</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΙΚ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 63: «Ειρήνη είναι όταν στη γη δεν έχει πόλεμο»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 64</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΣΔ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 64: «Η ειρήνη είναι όταν παίζω μπάλα»</p>

<p>ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 65</p>	<p>ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΕΤ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 65: «Η ειρήνη είναι όταν τα παιδιά δεν πεινάνε. Έχουν φαγητό και είναι χαρούμενα»</p>
<p>ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 66</p>	<p>ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΠΑ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 66: «Ειρήνη είναι τα παιδάκια που παίζουν χαρούμενα την άνοιξη»</p>
<p>ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 67</p>	<p>ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΜΚ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 67: «Η ειρήνη είναι όταν όλα τα παιδάκια έχουν σπίτια»</p>
<p>ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 68</p>	<p>ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΙΧ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 68: «Η ειρήνη μοιάζει με πολλές καρδιές και ένα μεγάλο αστέρι»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 69</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΣ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 69: «Πάμε σχολείο και μαθαίνουμε γράμματα»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 70</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΜΔ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 70: «Είμαστε χαρούμενοι και παίζουμε»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 71</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΦΜ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 71: «Η ειρήνη είναι ένα κορίτσι στην εξοχή»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 72</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΒΚ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 72: «Η ειρήνη είναι ένα κοριτσάκι με άσπρο φουστανάκι που μας αγαπάει όλους»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 73</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΒΠ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 73: «Είναι καλή. Αγαπάει τους ανθρώπους»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 74</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΣΓ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 74: «Δεν έχουμε πόλεμο»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 75</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΒΓ ΦΥΛΟ: Αγόρι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 75: «Η ειρήνη μας κάνει χαρούμενους»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 76</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΣ ΦΥΛΟ: Κορίτσι ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 76: «Η ειρήνη είναι βασίλισσα γιατί είναι πιο καλή από όλους»</p>

<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 77</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΓΚ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 77: «Τα παιδιά πάνε στο σχολείο»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 78</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΑΜ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 78: «Τα παιδάκια παίζουν στην πισίνα»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 79</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΚΠ</p> <p>ΦΥΛΟ: Κορίτσι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 79: «Τα παιδιά είναι χαρούμενα και παίζουν»</p>
<p align="center">ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ 80</p>	<p align="center">ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΕΡΓΟΥ</p>
	<p>ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ: ΧΧ</p> <p>ΦΥΛΟ: Αγόρι</p> <p>ΝΟΜΟΣ: Καστοριάς</p> <p>ΚΕΙΜΕΝΟ 80: «Η ειρήνη είναι δύο παιδάκια που παίζουν»</p>

2.2 ΑΝΑΛΥΣΗ ΟΠΤΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Ιχνογράφημα 1

Βασικό στοιχείο της σύνθεσης είναι η πλαισίωση που πραγματώνεται στο σχήμα καρδιάς. Οι ανθρώπινες μορφές (συμμετέχοντες) απεικονίζονται σε ένα ομαδικό πορτραίτο. Στην πλειοψηφία τους είναι γυναικείες μορφές, όπως αποδεικνύεται από το τριγωνικό σώμα (Μπέλλας, 2009, σ. 46). Τα χέρια των συμμετεχόντων δημιουργούν ανύσματα, αποκαλύπτοντας την συνδεσιμότητα των μορφών. Η συνδεσιμότητα των στοιχείων σε μια χωρική σύνθεση, σημαίνει ότι τα στοιχεία ανήκουν μαζί και αποτελούν μια μονάδα πληροφορίας (Kress & van Leeuwen, 2010, σ. 314). Σε συνδηλωτικό επίπεδο σημαίνει την ενότητα και την ομόνοια των ανθρώπων. Οι μετωπικές στάσεις των μορφών δημιουργούν μια σχέση απαίτησης με τον θεατή. Οι μορφές είναι χαμογελαστές, καλώντας τον θεατή να συμμετάσχει στο συναίσθημα της χαράς. Ο ιχνογράφος συνδέει την ειρήνη με το συναίσθημα της χαράς. Η παράλειψη μελών του σώματος (χέρια-πόδια) που παρατηρείται, μπορεί να οφείλεται στην αρχή που στηρίζονται πολλά παιδικά μοτίβα και θα μπορούσε να οριστεί «στο καθένα ο δικός του χώρος» (Goodnow, 1988, σ. 25). Το κυρίαρχο χρώμα στη σύνθεση είναι το κόκκινο. Πρόκειται για ένα ζεστό χρώμα, που εγείρει συναισθήματα χαράς, θριάμβου, ενεργητικότητας και δραστηριότητας (Kandinsky, 1981, σ. 112). Διακρίνουμε ότι το χρώμα στην περίπτωση του συγκεκριμένου ιχνογραφήματος λειτουργεί διαπροσωπικά. Δεν εκφράζει μόνο όλα τα παραπάνω, αλλά χρησιμοποιείται για να στείλει το μήνυμα της χαράς, της δράσης, της ενεργοποίησης και να επηρεάσει τον θεατή. Το πλαίσιο-καρδιά με τις μικρές σε μέγεθος καρδιές που το δημιουργούν, αποκτά συμβολική ιδιότητα καθώς τοποθετείται στο κέντρο του ιχνογραφήματος και συνδέεται συμβατικά με συμβολικές αξίες όπως αγάπη, στοργή, τρυφερότητα. Οι ανθρώπινοι συμμετέχοντες είναι οι φορείς των αξιών. Η ειρήνη αποκτά το συμβολικό νόημα της αγάπης.

Ιχνογράφημα 2

Στο ιχνογράφημα απεικονίζονται τρεις ανθρώπινες φιγούρες και ένα πουλί. Δεν υπάρχει σκηνικό. Η χρήση του οριζόντιου άξονα και η τοποθέτηση των συμμετεχόντων στο αριστερό μέρος του σχεδίου παρουσιάζει τα συγκεκριμένα στοιχεία ως Δεδομένα. Όταν κάτι είναι Δεδομένο σημαίνει ότι ο θεατής το γνωρίζει, είναι οικείο γι' αυτόν και αποτελεί την αφετηρία του μηνύματος της εικόνας (Kress & van Leeuwen, 2010, σ. 285).

Παρατηρούμε ότι οι μορφές έχουν φυσική στάση στην οποία συμπαραδηλώνεται κίνηση και δράση καθώς δίνεται έμφαση στα άνω και κάτω άκρα των μορφών (γωνία πελμάτων και αριστερή κατεύθυνση των χεριών). Η παρατακτική διάταξη των μορφών στην κάτω πλευρά της γραφικής επιφάνειας, θεωρείται προσπάθεια οργάνωσης του αναπαραστατικού χώρου από το παιδί (Κούβου, 2016, σσ. 155-156). Η μετωπική στάση των μορφών συγκροτεί μια «απαίτηση» προς αναγνώριση του συναισθήματος χαράς και της δράσης που πραγματώνεται μέσω των ανυσμάτων που δημιουργούνται από τα χέρια των ατόμων προς το πουλί. Οι τρεις ανθρώπινοι συμμετέχοντες είναι οι Δρώντες και το πουλί ο Στόχος σε μια αναπαραστατική δομή που μπορεί να κωδικοποιηθεί ως εξής: τα παιδιά κατευθύνονται χαρούμενα προς το πουλί. Ο ιχνογράφος προσεγγίζει την ειρήνη αναπαριστώντας μια ευχάριστη δραστηριότητα των παιδιών, στο πλαίσιο του παιχνιδιού.

Ιχνογράφημα 3

Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Οι πέντε συμμετέχοντες (έμψυχοι) απεικονίζονται στην παραλία. Η γραμμή βάσης, μπλε και κίτρινη στο κάτω τμήμα του σχεδίου, είναι η θάλασσα και η αμμουδιά, ενώ η μπλε γραμμή στο πάνω τμήμα του σχεδίου είναι η «ταινία του ουρανού». Οι δυο γραμμές οργάνων τον αναπαραστατικό χώρο προκειμένου ο ιχνογράφος να διατάξει τα στοιχεία (Μπέλλας, 2009, σ. 79). Στα πρόσωπα των συμμετεχόντων καταδηλώνεται μια χαρούμενη διάθεση. Οι μετωπικές στάσεις των ατόμων διαμορφώνουν «απαίτηση» προς αναγνώριση της ευχάριστης διάθεσης. Πρόκειται για μια απεικονιστική πράξη με την οποία ο θεατής καλείται να έλθει σε μια σχέση συμπάθειας με τους συμμετέχοντες και να αναγνωρίσει τις στιγμές ξενοιασίας που περνούν δίπλα στη θάλασσα. Η πολυχρωμία δημιουργεί μια αίσθηση χαράς, γιορτής, πανηγυριού και λούνα-παρκ (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 132). Η χαρά και το παιχνίδι ως σημαινόμενα συγκροτούν τα νοήματα της ειρήνης στο ιχνογράφημα που μελετάμε.

Ιχνογράφημα 4

Παρατηρούμε στο κέντρο του έργου να απεικονίζεται η Γη, την οποία περιβάλλουν ανθρώπινοι συμμετέχοντες. Η σύνθεση δομείται κατά μήκος του κέντρου και του περιθωρίου. Η αξία της πληροφορίας αυτής στη σημασία της παιδικής σύνθεσης, σύμφωνα με τη Γραμματική του οπτικού σχεδιασμού στο επίπεδο της κειμενικής μεταλειτουργίας, επικεντρώνεται στο Κέντρο στο οποίο τονίζεται ο πυρήνας της πληροφορίας (Γη) και στα

στοιχεία γύρω από το Κέντρο, στα Περιθώρια (ανθρώπινοι συμμετέχοντες) τα οποία ερμηνεύονται ως βοηθητικά εξαρτώμενα στοιχεία (αποτελούν μέρος του κόσμου).

Παράλληλα αναγνωρίζουμε μια συμβολική προσδιοριστική διαδικασία, στην οποία η Γη είναι ένα στοιχείο με συμβολικές ιδιότητες. Το μεγάλο σχήμα της Γης, ταυτόχρονα με τη τοποθέτησή της στο κέντρο της αναπαράστασης, αναδεικνύουν την συμβολική της αξία, ως σπίτι όλων των ανθρώπων. Στην κυκλική διάταξη των συμμετεχόντων, διαπιστώνουμε αφηγηματικές διαδικασίες μετατροπής και σχέσεις συνδεσιμότητας, εξαιτίας των ανυσμάτων που δημιουργούνται από τα χέρια των ατόμων. Η διαδικασία μετατροπής εμφανίζεται στην ανθρώπινη διεπίδραση που πραγματώνεται μεταξύ των συμμετεχόντων, που υπάρχουν ως Δρώντες και Στόχοι ταυτόχρονα. Η συνδεσιμότητα και η διεπίδραση συνδηλώνει την αλληλεξάρτηση, την ενότητα, την ομόνοια και την αδελφοσύνη μεταξύ των ανθρώπων. Οι μετωπικές στάσεις των ατόμων συγκροτούν μια σχέση απαίτησης με τον θεατή, καλώντας τον να σχετιστεί μαζί τους και να αναγνωρίσει την χαρούμενη διάθεσή τους. Επιπλέον η κυκλική διάταξη γύρω από τη Γη, συνδηλώνει την οικουμενικότητα των παραπάνω αξιών. Η ακτινωτή περιστροφική προβολή των στοιχείων γύρω από ένα σημείο ή απεικόνιση «εξ απόπτου», είναι η προσπάθεια του παιδιού να απεικονίσει το χώρο και να κατακτήσει την προοπτική. Γι αυτό και απεικονίζει τα στοιχεία γύρω από ένα άξονα ολόκληρα και ξαπλωμένα στη γη (Ντε Μερεντιέ, 1981, σ. 72).

Ιχνογράφημα 5

Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Οι συμμετέχοντες (άνθρωποι, σύννεφα και ήλιος) απεικονίζονται σε μετωπική στάση και συγκροτούν μια απαίτηση προς τον θεατή, για αναγνώριση της χαρούμενης διάθεσης. Επίσης καλούμαστε να «εμπλακούμε» στο συναίσθημα της χαράς. Στο μεγαλύτερο μέρος της γραφικής επιφάνειας απεικονίζονται τα σύννεφα και ο ήλιος με ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά (μάτια και στόμα). Όπως αναφέρει ο Ζάχαρης για τον Klager, στο επίπεδο των σημασιολογικών αναλύσεων των παιδικών ιχνογραφημάτων, ο ανθρωπορφισμός ή «φυσιογνωμική θεώρηση των πραγμάτων», αποτελεί τάση του ιχνογράφου (παιδιού) προκειμένου να αποδώσει καλλιτεχνικά την «σημαντικότητα και εκφραστικότητα του περιβάλλοντος» (Ζάχαρης, 1997, σσ. 183-184). Η συμπαραδήλωση είναι συναισθηματική και συνεπάγεται υποκειμενική εμπειρία, αφού ο ιχνογράφος μεταδίδει τη γνώμη του για το θέμα του μηνύματος: ειρήνη σημαίνει χαρούμενοι άνθρωποι και χαρούμενη φύση.

Ιχνογράφημα 6

Αναπαρίσταται ένα φυσικό τοπίο. Κυριαρχούν τα πολύχρωμα λουλούδια, το πράσινο χορτάρι και ο γαλάζιος ουρανός. Η γραμμική παράταξη των λουλουδιών στη γραμμή εδάφους, θεωρείται προσπάθεια του ιχνογράφου να οργανώσει τον αναπαραστατικό χώρο (Κούβου, 2016, σ. 156). Η επανάληψη του σχεδίου αντανακλά την τάση του παιδιού να αναζητά την τάξη και την αρμονία στο σχέδιό του (Μπέλλας, 2009, σ. 78). Η πολυχρωμία των στοιχείων, συνδηλώνει μια χαρούμενη διάθεση και δημιουργεί μια αίσθηση γιορτής και πανηγυριού. Το πράσινο ως κυρίαρχο χρώμα θυμίζει την Άνοιξη και συμβολίζει την αναγέννηση της φύσης. Επιπλέον συμβολίζει τη χαρά και την αναγέννηση της ψυχής και του σώματος (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 137). Η ειρήνη σχετίζεται με ένα όμορφο ανοιξιάτικο φυσικό τοπίο.

Ιχνογράφημα 7

Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Οι δυο έμφυχοι συμμετέχοντες (αγόρι-κορίτσι), τοποθετούνται στο κέντρο της σύνθεσης, ως πυρήνας της πληροφορίας και του μηνύματος. Η πλαισίωση των μορφών από ένα ορθογώνιο κάδρο, συνδέει τους συμμετέχοντες δηλώνοντας ότι ανήκουν μαζί. Κάθε άτομο είναι Φορέας Κτητικών Ιδιοτήτων (χρώμα δέρματος, ενδυμασία) που δημιουργούν αντιλήψεις διαφορετικών εθνοτήτων. Η μετωπική στάση των ατόμων (λευκό και μαύρο παιδί), συγκροτεί μια απαίτηση προς αναγνώριση. Σε συμπαραδηλωτικό επίπεδο, η συνδεσιμότητα ερμηνεύεται ως σχέση αγάπης, φιλίας, συνύπαρξης, αποδοχής και ισότητας. Το κύριο μήνυμα είναι η αποδοχή, ενώ το δεύτερο μήνυμα είναι η ύπαρξη της διαφορετικότητας. Η διάσπαρτη παρουσία των συμβόλων της καρδιάς υποδηλώνει τα πρώτα αισθηματικά σκιρτήματα των παιδιών (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 151). Ως συμβατικό σύμβολο της αγάπης κατέχει Συμβολική Ιδιότητα στην αναπαράσταση και εδραιώνει το νόημα της αγάπης. Οι συμμετέχοντες ως Φορείς εκφράζουν τη συμβολική αξία της αγάπης. Ο ήλιος στο πάνω μέρος της σύνθεσης σαν ένα μεγάλο γρανάζι (ολόκληρος δίσκος με γραμμές για ακτίνες) και η μπλέ γραμμή (ταινία του ουρανού), παρουσιάζονται στα περισσότερα παιδικά σχέδια και συμπληρώνουν το χαρούμενο τοπίο ενός φυσιολογικού παιδιού (Μπέλλας, 2009, σ. 108). Η ειρήνη σχετίζεται με την αποδοχή της διαφορετικότητας και την ανεκτικότητα.

Ιχνογράφημα 8

Στο κέντρο της σύνθεσης αναπαρίσταται το σήμα της ειρήνης σε μεγάλο μέγεθος και με έντονο χρώμα. Το ενδιαφέρον στην καταδήλωση του σήματος της ειρήνης εστιάζεται στο μέγεθος, αφού συνδηλώνει το ενδιαφέρον του ιχνογράφου γι' αυτό. Για τον Μπέλλα, το παιδί δεν ζωγραφίζει τα αντικείμενα στις αναλογίες τους, αλλά κρατάει για τον εαυτό του το δικαίωμα να κάνει μεγαλύτερα από τα υπόλοιπα, εκείνα στα οποία το ίδιο επενδύει μεγαλύτερη συγκινησιακή αξία (Μπέλλας, 2009, σ. 80). Το μεγάλο μέγεθος και η χρωματική αντίθεση (με πορτοκαλί το σήμα της ειρήνης - με μαύρο οι ανθρώπινοι συμμετέχοντες), είναι παράγοντες που στοχεύουν στην προβολή του στοιχείου. Η προβολή ενός στοιχείου θέτει το «βάρος» των στοιχείων μέσα στη σύνθεση και δημιουργεί «μια ιεραρχία σπουδαιότητας ανάμεσα στα στοιχεία» (Kress & van Leeuwen, 2010, σσ. 310-311). Η τοποθέτηση του σήματος στο κέντρο, θέτει την ειρήνη ως πυρήνα της πληροφορίας και ως βασικό μήνυμα που θέλει να επικοινωνήσει ο ιχνογράφος. Οι ανθρώπινοι συμμετέχοντες λειτουργούν ως Περιθώρια και αποτελούν επικουρικά στοιχεία στην ανάδειξη του Κέντρου. Κρατούν το σήμα και το παρουσιάζουν στον θεατή, ενώ η μετωπική στάση τους διαμορφώνει «απαίτηση» προς αναγνώριση, καλώντας τον θεατή να εστιάσει την προσοχή του σε αυτό. Το κυρίαρχο χρώμα της σύνθεσης είναι το πορτοκαλί, το οποίο θεωρείται ζεστό, οικείο, σύμβολο του πνευματικού φωτός και της ιερότητας και προκαλεί μια υγιή αίσθηση (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 134). Η τοποθέτηση της υπογραφής στο άνω τμήμα του σχεδίου λειτουργεί ως «ιδεώδες» στη σύνθεση, δηλαδή το όνομα του ιχνογράφου ως προβολέα του μηνύματος. Στο κάτω τμήμα το Πραγματικό στοιχείο είναι το μήνυμα της ειρήνης.

Ιχνογράφημα 9

Το σχέδιο αποτελείται από λουλούδια, σπίτια, πουλιά, τον ουρανό, τον ήλιο και την «γραμμή εδάφους» (πράσινη πλατιά γραμμή). Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια, ενώ τα παραπάνω στοιχεία της σύνθεσης ανήκουν στο κλασσικό σχεδιαστικό ρεπερτόριο των παιδιών της ηλικίας που μελετάμε (Ντε Μερεντιέ, 1981, σ. 35). Τα στοιχεία αποδίδονται με ζεστά χρώματα που συνδηλώνουν χαρούμενη διάθεση. Στο αριστερό μέρος τοποθετούνται τα λουλούδια ως Δεδομένο και γενικότερα η φύση, ως κάτι που ο θεατής γνωρίζει και είναι οικείο. Στο δεξί μέρος της σύνθεσης παρατηρούμε δυο σπίτια ως Νέα, που σημαίνει ότι ο θεατής οφείλει να δώσει προσοχή γιατί είναι το μήνυμα και το «θέμα» της σύνθεσης. Το σπίτι συμβολίζει το καταφύγιο, την ασφάλεια, την

οικογενειακή θαλπωρή και συνοχή. Είναι ένας τόπος ευνοϊκός για τις συγκινησιακές επενδύσεις του (Μπέλλας, 2009, σ. 94). Ο ιχνογράφος παρουσιάζει την άποψή του, ταυτίζοντας την ειρήνη με την ύπαρξη της οικογένειας, τις αξίες της και με το φυσικό περιβάλλον.

Ιχνογράφημα 10

Κυρίαρχο θέμα στη σύνθεση είναι το σπίτι. Το ενδιαφέρον στην καταδήλωση του στοιχείου είναι το μεγάλο μέγεθος. Η προβολή του στοιχείου στο Κέντρο, λόγω μεγέθους καθορίζει το «βάρος» του μέσα στη σύνθεση. Η προβολή δημιουργεί μια ιεραρχία σπουδαιότητας ανάμεσα στα στοιχεία, επιλέγοντας στην περίπτωση μας το στοιχείο-σπίτι ως σημαντικό και άξιο προσοχής. Το σπίτι αναπαρίσταται σύμφωνα με το απλό και στερεότυπο πρότυπο: ένα τρίγωνο για σπίτι και ένα ορθογώνιο για το δώμα. Τα παράθυρα και η πόρτα συμπληρώνουν την πρόσοψη. Για τον Stern, το σπίτι έχει ανθρωπόμορφες αναλογίες: τα παράθυρα τοποθετούνται σαν μάτια, η πόρτα σαν στόμα και η τριγωνική στέγη σαν σκούφια. Η καπνοδόχος που καπνίζει φανερώνει την ύπαρξη ανθρώπων στο εσωτερικό του και παρέχει την ένδειξη της οικογενειακής συνοχής και θαλπωρής (Μπέλλας, 2009, σσ. 93-94). Η τοποθέτηση στο κέντρο, σύμφωνα με τη γραμματική του οπτικού σχεδιασμού καθιστά το στοιχείο ως βασική πληροφορία του ιχνογραφήματος. Ως κεντρικό στοιχείο της αναπαράστασης, αποκτά συμβολική ιδιότητα ως Φορέας σε μια συμβολική υποδηλωτική διαδικασία, απεικονίζοντας μια γενική αίσθηση ασφάλειας και σιγουριάς. Η σύνθεση συμπληρώνεται με χρωματιστές καρδιές που συνδηλώνουν την αγάπη, ενώ η πολυχρωμία δηλώνει μια χαρούμενη διάθεση.

Ιχνογράφημα 11

Στο ιχνογράφημα οι συμμετέχοντες είναι κατανεμημένοι σε όλο το χώρο. Στο Κέντρο αναπαρίσταται ένα παιδί-κορίτσι, ενώ τα υπόλοιπα στοιχεία το περιστοιχίζουν ως Περιθώρια (δέντρα, λουλούδια, ουράνιο τόξο, πουλί, ήλιος, μικρότερο σε μέγεθος παιδί). Στην συμπαραδηλωσή τους τα Περιθώρια σημαίνουν το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον. Τα ανοιχτά χέρια του παιδιού στο Κέντρο, δημιουργούν ανύσματα με τα στοιχεία που βρίσκονται δεξιά και αριστερά σε μια κίνηση αγγίγματος με την άλλη ανθρώπινη φιγούρα, το δέντρο και το ουράνιο τόξο. Το παιδί είναι ο Δρών από το οποίο ξεκινά το άνυσμα και καταλήγει στους υπόλοιπους συμμετέχοντες που είναι οι Στόχοι. Πρόκειται για μια μεταβατική διαδικασία στην οποία εξελίσσεται μια σχέση διεπίδρασης, σύνδεσης, ανάμεσα στο κεντρικό πρόσωπο και τα περιθωριακά στοιχεία. Οι δυο μορφές

σε μετωπική στάση διαμορφώνουν «απαίτηση» προς αναγνώριση της σχέσης τους και της χαρούμενης διάθεσης που έχουν. Ως θεατές αναγνωρίζουμε ότι η χαρούμενη διάθεση του παιδιού είναι αποτέλεσμα της επαφής με τον φίλο μέσα σε ένα όμορφο φυσικό τοπίο. Η πολυχρωμία, η ένταση και η καθαρότητα των χρωμάτων συνδηλώνει μια διάθεση χαράς και ευτυχίας. Διαπιστώνουμε την πρόθεση του ιχνογράφου να ταυτίσει την ειρήνη με συναισθήματα χαράς και ευτυχίας, που πηγάζουν από τη σχέση του με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Ιχνογράφημα 12

Ο ιχνογράφος αναπαριστά ένα φυσικό τοπίο. Η γραμμή του ουρανού και η γραμμή εδάφους οργανώνουν τον γραφικό χώρο. Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Η εικόνα είναι στατική. Δεν διαπιστώνεται δράση αλλά απλή παράθεση στοιχείων στον γραφικό χώρο. Ένα λουλούδι, ένα δέντρο, μια μικρή λίμνη, ο ήλιος, ένα πουλί είναι το φυσικό τοπίο. Στο κέντρο της σύνθεσης τοποθετούνται καρδιές, ένα ουράνιο τόξο, ένα αστέρι. Αυτά τα στοιχεία αποκτούν συμβολικές ιδιότητες αφού φαίνονται να είναι εκτός τόπου στο σύνολο. Η καρδιά συμβολίζει την αγάπη, το αστέρι την ελπίδα. Η πλαισίωση επιτυγχάνεται με τη γραμμή γύρω από το αστέρι. Η παρουσία της πλαισίωσης διαχωρίζει και αποσυνδέει το αστέρι από τα άλλα στοιχεία. Στη σύνθεση επιλέγονται θερμά και ψυχρά χρώματα. Ως κυρίαρχα χρώματα αναγνωρίζουμε το πράσινο και το κίτρινο.

Ιχνογράφημα 13

Το σχέδιο είναι νατουραλιστικό. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι πρόκειται για την αναπαράσταση του φυσικού τοπίου της πόλης στην οποία διαμένει ο ιχνογράφος (λίμνη της Καστοριάς). Στο κέντρο της σύνθεσης απεικονίζεται ένα δέντρο με καρπούς, πολύχρωμα λουλούδια και πουλιά. Ο ανθρώπινος συμμετέχων τοποθετείται στο δεξί τμήμα του σχεδίου ως Νέο. Αυτό σημαίνει ότι αποτελεί το μήνυμα, τη βασική πληροφορία της σύνθεσης και αξίζει προσοχής. Η μετωπική στάση των μορφών (ανθρώπου και πουλιών), συγκροτεί «απαίτηση» προς αναγνώριση. Ο θεατής συνδέεται με τους συμμετέχοντες. Στο πρόσωπο του ατόμου καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση. Το άνυσμα που δημιουργεί το άτομο-Δρών με το χέρι του κατευθύνεται στο φυσικό περιβάλλον. Η φύση λειτουργεί ως Στόχος. Ο Δρών προσελκύει την προσοχή μας στο όμορφο φυσικό τοπίο. Η καρδιά στο αριστερό τμήμα αποτελεί το Δεδομένο. Η αγάπη του ανθρώπου για τη φύση συνδέεται με την ειρήνη. Στο έργο επιλέγονται τα ψυχρά χρώματα

με κυρίαρχο το μπλε το οποίο συνδέεται με τον ουρανό και αναπτύσσει μια αίσθηση ηρεμίας (Kandinsky, 1981, σσ. 105-108).

Ιχνογράφημα 14

Μια γραμμή στο πάνω μέρος του σχεδίου χωρίζει σε δύο μέρη τη σύνθεση. Στο πάνω τμήμα τοποθετούνται σε παρατακτική διάταξη πολύχρωμα λουλούδια και παρουσιάζονται ως το Ιδεώδες. Η φύση αποτελεί τη γενικευμένη πληροφορία, το θέμα της σύνθεσης. Στο κάτω μέρος τα στοιχεία (ένας άνθρωπος κολυμπάει στη θάλασσα κάτω από έναν λαμπερό ήλιο) παρέχουν περισσότερες πληροφορίες για το τι μπορούμε να κάνουμε στη φύση και παρουσιάζονται ως το Πραγματικό. Η μετωπική στάση του ατόμου συγκροτεί «απαίτηση» προς αναγνώριση. Ως θεατές αναγνωρίζουμε τη χαρούμενη διάθεση και τις όμορφες στιγμές του συμμετέχοντα στη φύση. Η τοποθέτηση του σήματος της ειρήνης στο Κέντρο θέτει την ειρήνη ως το βασικό θέμα και τον πυρήνα της πληροφορίας που θέλει να προβάλλει ο ιχνογράφος. Το φυσικό περιβάλλον, ο άνθρωπος και η σκινη αναψυχής ως Περιθώρια εξαρτώνται από την ειρήνη. Η ύπαρξη της ειρήνης επιτρέπει την ύπαρξη των παραπάνω στοιχείων.

Ιχνογράφημα 15

Στο ιχνογράφημα απεικονίζονται τρία σπίτια σε παρατακτική διάταξη. Για τον Μπέλλα, η επανάληψη ενός μοτίβου προέρχεται από την τάση του παιδιού να αναζητεί την τάξη, την ισορροπία και την αρμονία μέσα στο σχέδιό του. Το πορτοκαλί αναδεικνύεται το κυρίαρχο χρώμα: είναι ζεστό, οικείο, ζωντανό και προκαλεί μια υγιή αίσθηση (Kandinsky, 1981, σ. 115). Ένα τοπίο με όμορφα σπίτια ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Το στοιχείο σπίτι είναι το κεντρικό θέμα της αναπαράστασης. Σε ένα πρώτο επίπεδο συνδήλωσης το σπίτι σημαίνει την οικογένεια και σε ένα δεύτερο επίπεδο η οικογένεια σημαίνει την ασφάλεια, τη θαλπωρή, τη συνοχή, το καταφύγιο, την ταυτότητα καταγωγής (Μπέλλας, 2009, σ. 94). Είναι σαφής η πρόθεση του ιχνογράφου να παρουσιάσει την ειρήνη ως απαραίτητη συνθήκη για την διασφάλιση του οικογενειακού περιβάλλοντος και την ικανοποίηση της ανάγκης για στέγη. Παράλληλα διαπιστώνουμε τη σύνδεση της ειρήνης με το «ωραίο», την τάξη και την αρμονία του περιβάλλοντος.

Ιχνογράφημα 16

Ο γραφικός χώρος οργανώνεται από την γραμμή εδάφους και την γραμμή του ουρανού. Οι γραμμές του ουράνιου τόξου λειτουργούν ως Πλαισίωση που συνδέει τους

συμμετέχοντες (καρδιές - ζευγάρι από ανθρώπινους συμμετέχοντες) σε ένα σύνολο. Παρουσιάζονται ότι ανήκουν μαζί και αποτελούν μια μονάδα πληροφορίας. Στο Κέντρο σε μετωπική γωνία και στο επίπεδο του ματιού, οι δύο ανθρώπινοι συμμετέχοντες στέκονται και δημιουργούν μια σχέση αλληλεπίδρασης καλώντας τον θεατή να εμπλακεί σε αυτό που κάνουν. Η μετωπική στάση των ατόμων διαμορφώνει «απαίτηση». Οι δυο φιγούρες παρουσιάζουν τα χαρούμενα συναισθήματα και την αγάπη που νιώθουν. Στους δυο συμμετέχοντες ο ένας έχει το ρόλο του Δρώντα και ο δεύτερος το ρόλο του Στόχου. Το άνυσμα που δημιουργούν τα χέρια του Δρώντα πραγματώνουν μια μεταβατική διαδικασία δράσης που μπορεί να μεταφραστεί: είμαι φίλος σου, σε αγαπώ, σε βοηθώ, σε φροντίζω. Οι καρδιές ως Περιθώρια είναι τα βοηθητικά στοιχεία που συνεπικουρούν στην ανάδειξη του θέματος και αποκτούν συμβολική σημασία, συμβολίζοντας την αγάπη, την τρυφερότητα και την στοργή μεταξύ των συμμετεχόντων. Η πολυχρωμία δημιουργεί μια αίσθηση χαράς και γιορτής (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 132). Ο ιχνογράφος ταυτίζει την ειρήνη με την αγάπη μεταξύ των ανθρώπων σε διαπροσωπικό επίπεδο.

Ιχνογράφημα 17

Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Σύμφωνα με τη Γραμματική του Οπτικού Σχεδιασμού, στο επίπεδο της κειμενικής μεταλειτουργίας επικεντρωνόμαστε στο αριστερό τμήμα της σύνθεσης, ως το Δεδομένο. Απεικονίζονται έξι συμμετέχοντες (ανθρώπινες φιγούρες). Στο δεξί τμήμα τοποθετείται μια καρδιά που λειτουργεί ως το Νέο. Οι συμμετέχοντες είναι Δρώντες σε μια μεταβατική διαδικασία με Στόχο την καρδιά. Η δράση πραγματώνεται με ανύσματα που δημιουργούν τα χέρια των συμμετεχόντων, που θα μπορούσε να κωδικοποιηθεί: παίζουμε και στοχεύουμε την καρδιά. Το παιχνίδι ως Δεδομένο είναι κάτι γνωστό και θεωρείται μια από τις αγαπημένες δραστηριότητες των παιδιών. Στα ανθρώπινα πρόσωπα καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση. Οι φιγούρες αιωρούνται στον αέρα γιατί ο ιχνογράφος δεν χρησιμοποιεί ως σημείο αναφοράς τη γραμμή εδάφους. Παρατηρούμε ότι έχουν μια φυσική στάση στην οποία συμπαραδηλώνεται μια κίνηση στο χώρο. Στη δράση η κίνηση καταδηλώνεται με την ύπαρξη γωνίας στα πέλματα της φιγούρας. Η καρδιά ως Νέο παρουσιάζεται ως κάτι που οφείλουμε να δώσουμε προσοχή. Η καρδιά έχει συμβολική Ιδιότητα αφού συνδέεται συμβατικά με τη συμβολική αξία της αγάπης. Η ειρήνη σχετίζεται με την αγάπη και με τη δυνατότητα των παιδιών να παίζουν και να είναι χαρούμενα.

Ιχνογράφημα 18

Η σύνθεση αποτελείται από έναν ανθρώπινο συμμετέχοντα, λουλούδια, καρδιές και ένα πουλί. Η ανθρώπινη φιγούρα στο Κέντρο της σύνθεσης είναι ο πυρήνας της πληροφορίας. Σε μετωπική στάση συγκροτεί «απαίτηση» προς αναγνώριση. Στο πρόσωπο καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση, ενώ παρατηρούμε μια κίνηση-δράση στο χώρο (σε γωνία τα πέλματα της φιγούρας). Με τα ανύσματα που δημιουργούν τα χέρια του ατόμου (Δρών), πραγματώνεται η δράση να ακουμπήσει τους Στόχους (λουλούδια). Το πουλί θεωρείται σύμβολο υγείας, ψυχικής υγείας και αυτοπεποίθησης των παιδιών για το μέλλον (Μπέλλας, 2009, σ. 103). Οι απαλές αποχρώσεις και τα ζεστά χρώματα κυριαρχούν. Οι καρδιές, το πουλί και τα λουλούδια στο αριστερό τμήμα λειτουργούν ως Δεδομένο. Το πρώτο στοιχείο δηλώνει την αγάπη, ενώ τα υπόλοιπα περιγράφουν το φυσικό περιβάλλον. Είναι στοιχεία γνωστά στον θεατή. Για τον ανθρώπινο συμμετέχοντα είναι αυτά που τον κάνουν χαρούμενο για αυτό τα αναζητά και κινείται προς αυτά.

Ιχνογράφημα 19

Ο γραφικός χώρος οργανώνεται από τη γραμμή εδάφους και τη γραμμή του ουρανού. Τρεις γραμμές διακοσμημένες από μικρές χρωματιστές καρδιές πλαισιώνουν μια καρδιά. Η πλαισίωση παρουσιάζει την καρδιά ως χωριστή μονάδα πληροφορίας. Η προβολή του στοιχείου λόγω μεγέθους αποδίδει τη σημασία και τη σπουδαιότητά του, ενώ η τοποθέτησή στο Κέντρο σημαίνει ότι η καρδιά αποτελεί τον πυρήνα της πληροφορίας, το κεντρικό μήνυμα που θέλει να μεταδώσει ο ιχνογράφος. Η μετωπική γωνία και στο επίπεδο του ματιού εμπλέκει τον θεατή στο θέμα. Η καρδιά στο πλαίσιο μιας Συμβολικής Υποδηλωτικής Διαδικασίας, είναι ο Φορέας που εκφράζει την αγάπη, τη στοργή, την τρυφερότητα, την ζεστασιά. Η πολύχρωμη απόδοση της καρδιάς δημιουργεί χαρούμενα συναισθήματα. Η καρδιά λειτουργεί ως σημαίνον με σημαινόμενο την αγάπη την οποία ο ιχνογράφος συσχετίζει ή ταυτίζει με την ειρήνη.

Ιχνογράφημα 20

Στο ιχνογράφημα διακρίνουμε τρεις συμμετέχοντες: ένα ουράνιο τόξο, καρδιές και μια ανθρώπινη φιγούρα. Ο ανθρώπινος συμμετέχων τοποθετείται στο Κέντρο. Η μετωπική στάση του ατόμου διαμορφώσει «απαίτηση» προς αναγνώριση. Στο πρόσωπο καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση. Τα ανύσματα που δημιουργούν τα χέρια της φιγούρας, μπορεί να μεταφραστεί ως μια κίνηση να ακουμπήσει το ουράνιο τόξο και τις

καρδιές. Το ουράνιο τόξο αποδίδεται με λεπτομέρεια, ενώ οι καρδιές σε έντονο κόκκινο χρώμα (συμβολίζουν την αγάπη) επαναλαμβάνονται στερεότυπα, δημιουργώντας μια γραμμή και παρουσιάζονται ως το Δεδομένο στη σύνθεση. Η αγάπη ως Δεδομένο, θεωρείται γνωστό στοιχείο στον θεατή, ως ένα οικείο και συμφωνημένο σημείο αφετηρίας για το μήνυμα της ειρήνης. Η πολυχρωμία δημιουργεί αίσθηση χαράς και γιορτής. Η ειρήνη σχετίζεται με την αγάπη και με χαρούμενα συναισθήματα.

Ιχνογράφημα 21

Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Στο άνω τμήμα της σύνθεσης απεικονίζεται ένα ουράνιο τόξο που καταλαμβάνει σχεδόν το μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειας. Παρουσιάζεται ως το Ιδεώδες της σύνθεσης, δηλαδή το θέμα που κεντρίζει το ενδιαφέρον του ιχνογράφου και αποτελεί την εξιδανικευμένη πληροφορία. Στο κάτω μέρος τοποθετούνται οι ανθρώπινοι συμμετέχοντες, ως το Πραγματικό της σύνθεσης. Η μετωπική στάση τους συγκροτεί «απαίτηση» προς αναγνώριση. Οι συμμετέχοντες σε παρατακτική διάταξη είναι μέρος της πραγματικότητας του ιχνογράφου. Η μετωπική γωνία στο επίπεδο του ματιού καλεί τον θεατή να γίνει μέρος αυτού του κόσμου, να εμπλακεί. Οι άνθρωποι αποτελούν κομμάτι του φυσικού περιβάλλοντος. Η ειρήνη ταυτίζεται με τη φύση.

Ιχνογράφημα 22

Στο Κέντρο του ιχνογραφήματος τοποθετείται ένας ανθρώπινος συμμετέχων. Στο αριστερό και δεξί τμήμα της σύνθεσης σε τρίπτυχο, απεικονίζονται λουλούδια. Στην περίπτωση μας επειδή είναι παρόμοια δεν θα γίνει διαχωρισμός σε Δεδομένο και Νέο. Ο βασικός πυρήνας της πληροφορίας είναι ο ανθρώπινος συμμετέχων. Η μετωπική στάση διαμορφώνει «απαίτηση» προς αναγνώριση. Στο πρόσωπο καταδηλώνεται θυμός και επιθετικότητα. Η ανθρώπινη φιγούρα είναι η προσωποποίηση του πολέμου, ενώ τα άσχημα χαρακτηριστικά επιδεικνύουν την ασχήμια του πολέμου. Τα λουλούδια συνδηλώνουν το φυσικό περιβάλλον. Ως Περιθώρια είναι εξαρτώμενα στοιχεία. Το φυσικό περιβάλλον επηρεάζεται κάθε φορά από την ύπαρξη πολέμου ή ειρήνης σε μια περιοχή.

Ιχνογράφημα 23

Μια ευδιάκριτη διαχωριστική γραμμή χωρίζει την σύνθεση σε δυο μέρη. Στο άνω τμήμα απεικονίζονται σε παρατακτική διάταξη λουλούδια. Είναι το Ιδεώδες της σύνθεσης. Σε συμπαραδηλωτικό επίπεδο αντιπροσωπεύουν το φυσικό περιβάλλον, την ομορφιά και την

αρμονία της φύσης. Η ειρήνη συνδέεται με τη φύση. Στο κάτω τμήμα της σύνθεσης διακρίνουμε έναν ανθρώπινο συμμετέχοντα, λουλούδια και το σύμβολο της ειρήνης. Τα στοιχεία αποτελούν το Πραγματικό. Η μετωπική στάση του ατόμου είναι μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Στο πρόσωπο καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση την οποία ο θεατής καλείται να την αναγνωρίσει. Η ύπαρξη της ειρήνης προκαλεί τη χαρά στους ανθρώπους. Τα ανύσματα που δημιουργούνται από τα χέρια του ατόμου (Δρών), έχουν Στόχο το Ιδεώδες, τη φύση. Η δράση του ατόμου θα μπορούσε να ερμηνευτεί: σας δείχνω τη φύση, ειρήνη είναι η φύση.

Ιχνογράφημα 24

Κεντρικό θέμα στη σύνθεση είναι ένα κορίτσι και μια καρδιά. Οι δυο συμμετέχοντες παρουσιάζονται σε μεγάλο μέγεθος. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το υπερβολικά μεγάλο μέγεθος της καρδιάς και το έντονο χρώμα της. Η Προβολή του στοιχείου φανερώνει τη σπουδαιότητά του. Αναδεικνύεται σημαντικότερο των άλλων στοιχείων της σύνθεσης. Ταυτόχρονα η καρδιά αποκτά συμβολική ιδιότητα και συνδέεται με συμβολικές αξίες: αγάπη, στοργή, ζεστασιά, τρυφερότητα. Το κορίτσι αναπτύσσει μια δράση η οποία πραγματώνεται με το άνυσμα των χεριών της. Η κίνηση να ακουμπήσει την καρδιά μπορεί να ερμηνευτεί ως δράση που προσπαθεί να προσελκύσει την προσοχή του θεατή στην καρδιά. Η μετωπική στάση της φιγούρας συγκροτεί απαίτηση. Στο πρόσωπο καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση. Ιδιαίτερα τονισμένα χρωματικά είναι τα χαρακτηριστικά του προσώπου, ενώ ξεχωρίζει η κόμη (πολύ μακριά ξανθά μαλλιά). Για τους Κρότι-Μάνι, εκφράζουν ζωτικότητα και δύναμη. Το δέντρο στέκει δίπλα της μικρό, ενώ ένας ακτινωτός ήλιος τοποθετείται στο δεξί τμήμα του σχεδίου. Το λαμπερό κίτρινο διεγείρει και κεντρίζει τον θεατή και επενεργεί στο θυμικό του προκλητικά και φορτικά (Kandinsky, 1981, σ. 104). Η καρδιά και η συμβολική σημασία συνδέεται με την ειρήνη: ειρήνη σημαίνει αγάπη.

Ιχνογράφημα 25

Στο ιχνογράφημα απεικονίζεται μια κούνια σε μια παιδική χαρά. Οι τρεις συμμετέχοντες είναι η μητέρα με τα δυο παιδιά. Η μητέρα απεικονίζεται στο κέντρο. Τα ανύσματα που δημιουργούν τα χέρια των ατόμων πραγματώνουν δράση που ερμηνεύεται: η μαμά κουνάει τα παιδιά στις κούνιες. Τα άτομα έχουν φυσική στάση στην οποία συμπαραδηλώνεται κίνηση. Η κίνηση παρατηρείται στους δυο συμμετέχοντες, καθώς δίνεται έμφαση στα άνω και κάτω άκρα. Όλες οι μορφές είναι μετωπικές και δημιουργούν

μια σχέση απαίτησης. Η χαρούμενη διάθεση καταδηλώνεται στα πρόσωπα. Κυρίαρχο χρώμα στη σύνθεση είναι το γαλάζιο με το οποίο χρωματίζεται το φόντο. Αντιπροσωπεύει την ηρεμία και την ευφορία. Η αισθητική του εντύπωση είναι η γλυκύτητα και η τρυφερότητα (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 136). Η ειρήνη σχετίζεται με το παιχνίδι και τη διασκέδαση.

Ιχνογράφημα 26

Στο ιχνογράφημα απεικονίζεται ένα τοπίο: σπίτια, δρόμοι, δέντρα, άνθρωποι και μια παιδική χαρά. Το στοιχείο σπίτι αναπαρίσταται με το απλό και στερεότυπο πρότυπο. Σε συνδηλωτικό επίπεδο σημαίνει την οικογένεια και την ασφάλεια, την αγάπη, την ηρεμία. Τα σπίτια τοποθετούνται σε μια εύλογη απόσταση συμπεριλαμβάνοντας το χώρο γύρω τους, ενώ τα πρόσωπα των συμμετεχόντων δεν διακρίνονται. Η πλάγια στάση τους ερμηνεύεται ως «παροχή». Είναι τα παιδιά που παίζουν στην παιδική χαρά και τίθενται στο βλέμμα του θεατή σαν να ήταν εκθέματα σε βιτρίνα. Το τοπίο τίθεται σε μακρινή απόσταση. Μας επιτρέπει να το δούμε συνολικά, να παρατηρήσουμε τα στοιχεία της σύνθεσης. Η ειρήνη σχετίζεται με τη φύση, την οικογένεια και το παιχνίδι στην παιδική χαρά. Κυρίαρχο χρώμα θεωρείται το πράσινο το οποίο αντιπροσωπεύει τη φύση, θυμίζει την άνοιξη, τη βλάστηση και τη φυσική αναγέννηση της φύσης (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 137).

Ιχνογράφημα 27

Σε γαλάζιο φόντο και στο κεντρικό τμήμα της σύνθεσης απεικονίζεται μια μεγάλη καρδιά. Η Προβολή της καρδιάς πραγματώνεται από παράγοντες όπως το μέγεθος και η χρωματική αντίθεση (ανάμεσα στο έντονο κορεσμένο κόκκινο και το γαλάζιο του φόντου). Με αυτό τον τρόπο αναγνωρίζεται η σπουδαιότητα της καρδιάς ως βασικό θέμα της σύνθεσης και αναδεικνύεται το στοιχείο με Συμβολική Ιδιότητα. Η συμβολική της αξία είναι το βασικό μήνυμα του ιχνογραφήματος: αγάπη. Οι δυο άνθρωποι συμμετέχοντες σε μετωπική στάση συγκροτούν «απαίτηση». Τα ανύσματα των χεριών τους δημιουργούν μια δράση-κίνηση για να συνδεθούν οι δυο Δρώντες σε μια μεταβατική διαδικασία αμφίδρομη και να ερμηνευθεί ως μια κίνηση αγάπης και φιλίας. Το κόκκινο χρώμα είναι το κυρίαρχο, μαρτυρώντας ένταση, δύναμη, ζεστασιά και ζωντάνια (Kandinsky, 1981, σ. 112).

Ιχνογράφημα 28

Στο ιχνογράφημα απεικονίζονται δέκα ανθρώπινοι συμμετέχοντες. Η απουσία φόντου κάνει τους συμμετέχοντες να μη συνδέονται με ένα συγκεκριμένο τόπο και μια χρονική στιγμή. Τοποθετούνται σε κυκλική διάταξη. Το κέντρο του κύκλου είναι κενό. Υπάρχει, in absentia, ως ο αόρατος άξονας γύρω από τον οποίο περιστρέφονται οι συμμετέχοντες. Ο κύκλος αντιπροσωπεύει την ενότητα, την αλληλεξάρτηση, την αδελφοσύνη. Τα ανύσματα των χεριών καταδεικνύουν μια αλυσίδα μεταβατικών διαδικασιών μεταξύ των συμμετεχόντων. Δημιουργείται μια σχέση ανθρώπινης διεπίδρασης. Για τους Kress και Van Leeuwen, πρόκειται για μια διαδικασία μετατροπής στην οποία οι συμμετέχοντες είναι Σκυταλοδρόμοι (κάθε συμμετέχων είναι και Δρών και Στόχος ταυτόχρονα) (Kress & van Leeuwen, 2010, σ. 132). Με αλυσιδωτή διαδικασία μεταφέρεται το νόημα της επικοινωνίας, της ενότητας, της ομόνοιας, της ομαδικότητας. Οι μετωπικές στάσεις των ατόμων διαμορφώνουν «απαίτηση» προς αναγνώριση. Τα απρόσωπα καταδηλώνουν χαρούμενη διάθεση. Παρατηρείται η ύπαρξη κλίμακας διαφοροποίησης στα χρώματα. Η πολυχρωμία δημιουργεί μια αίσθηση χαράς γιορτής και πανηγυριού.

Ιχνογράφημα 29

Ο γραφικός χώρος οργανώνεται με την χάραξη της γραμμής του ουρανού και της γραμμής εδάφους. Το στοιχείο σπίτι στο αριστερό τμήμα είναι το Δεδομένο της σύνθεσης. Συνδηλώνει την οικογένεια και σε δεύτερο επίπεδο την ασφάλεια, τη ζεστασιά, την ηρεμία, τη θαλπωρή. Ως δεδομένο αποτελεί το σημείο αφετηρίας του μηνύματος της σύνθεσης. Τρεις ανθρώπινοι συμμετέχοντες (οικογένεια) σε παρατακτική διάταξη απεικονίζονται στο δεξί τμήμα του σχεδίου. Αποτελούν το Νέο στοιχείο στο οποίο ο θεατής οφείλει να δώσει την προσοχή του. Η μετωπική στάση των ατόμων συγκροτεί «απαίτηση» προς αναγνώριση. Η ύπαρξη της οικογένειας είναι σημαντική για τον ιχνογράφο και ως θεατές καλούμαστε να αναγνωρίσουμε τη σημασία που της αποδίδει. Η ειρήνη σχετίζεται με την οικογένεια και τα σημαινόμενά της.

Ιχνογράφημα 30

Η γραμμή της θάλασσας είναι η γραμμή βάσης στην οποία απεικονίζονται σε παρατακτική διάταξη τέσσερις ανθρώπινοι συμμετέχοντες και ένα σπίτι. Ένα ουράνιο τόξο, η γραμμή του ουρανού και ένας ήλιος συμπληρώνουν τη σύνθεση. Το σπίτι είναι το Δεδομένο και οι ανθρώπινοι συμμετέχοντες είναι το Νέο. Το σπίτι συμβολίζει και σ' αυτό

το έργο την οικογένεια, ενώ οι τέσσερις φιγούρες-ζωγραφισμένες πανομοιότυπα-εκτός από το μέγεθος (πατέρας, μητέρα, παιδιά), είναι τα μέλη μιας οικογένειας και το σημαντικό μήνυμα της σύνθεσης. Η μετωπική στάση των μορφών διαμορφώνει «απαίτηση» προς αναγνώριση της οικογενειακής σχέσης. Η μετωπική γωνία αποδεικνύει ότι ο ιχνογράφος «εμπλέκεται» με τους συμμετέχοντες και αποτελεί ο ίδιος κομμάτι της οικογένειας. Ο θεατής καλείται να κατανοήσει ότι η ύπαρξη της οικογένειας είναι σημαντική για τον ιχνογράφο. Το γαλάζιο χρώμα κυριαρχεί ως χρώμα που εκφράζει την ηρεμία και την ευφορία (Kandinsky, 1981, σ. 136).

Ιχνογράφημα 31

Κεντρικό στοιχείο της σύνθεσης είναι μια μεγάλη καρδιά. Δίπλα στην καρδιά στο δεξί τμήμα του σχεδίου τοποθετείται ένας ανθρώπινος συμμετέχων, ενώ ένας κίτρινος ήλιος απεικονίζεται στην πάνω δεξιά γωνία του σχεδίου. Η ύπαρξη γραμμής εδάφους και γραμμής ουρανού είναι η προσπάθεια του ιχνογράφου να οργανώσει τα στοιχεία στο γραφικό χώρο. Το ουράνιο τόξο έχει διακοσμητικό χαρακτήρα. Η κεντρικότητα της καρδιάς και η Προβολή του στοιχείου (μεγάλο μέγεθος), είναι παράγοντες που την αναδεικνύουν ως το κεντρικό θέμα της σύνθεσης. Παράλληλα έχει ως αντικείμενο Συμβολική Ιδιότητα. Ο ανθρώπινος συμμετέχων είναι ο Φορέας της Συμβολικής αξίας της καρδιάς. Είναι ο εκφραστής της αγάπης, της ζεστασιάς, της στοργής. Η μετωπική στάση της μορφής διαμορφώνει «απαίτηση» προς αναγνώριση των αξιών που πρεσβεύει. Το άνυσμα των χεριών δημιουργεί μια δράση σε μια μεταβατική διαδικασία με Στόχο την καρδιά που μπορεί να ερμηνευτεί ως μια κίνηση ανάδειξης του στοιχείου στον θεατή.

Ιχνογράφημα 32

Στο κέντρο του ιχνογραφήματος απεικονίζεται ένας ανθρώπινος συμμετέχων. Περιβάλλεται από γραμμές rainbow. Με τις γραμμές επιτυγχάνεται έντονη πλαισίωση, αποδεικνύοντας την μοναδικότητα του στοιχείου. Η τοποθέτηση στο κέντρο αναδεικνύει το στοιχείο ως το βασικό μήνυμα της σύνθεσης. Η μετωπική στάση της μορφής συγκροτεί «απαίτηση» προς αναγνώριση της χαρούμενης διάθεσής της. Ως κυρίαρχο χρώμα της σύνθεσης θεωρείται το πορτοκαλί. Είναι ένα ζεστό και οικείο χρώμα, ενώ δηλώνει συναισθηματισμό και προβολή του Εγώ (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σσ. 134-135). Η ειρήνη συνδέεται με θετικά συναισθήματα.

Ιχνογράφημα 33

Στο άνω τμήμα της σύνθεσης απεικονίζεται το σήμα της ειρήνης ως το Ιδεώδες, ενώ στο κάτω τμήμα παρατηρούμε τρεις ανθρώπινους συμμετέχοντες ως το Πραγματικό. Η ιδέα της ειρήνης αποτελεί το βασικό θέμα της σύνθεσης. Η στάση των μορφών αναδεικνύει μια κίνηση-δράση που μπορεί να ερμηνευθεί: κολυμπάμε στη θάλασσα. Πρόκειται για μια αγαπημένη δραστηριότητα των παιδιών. Το Πραγματικό δίνει πληροφορίες και ενημερώνει τον θεατή για τη έννοια της ειρήνης, η οποία ταυτίζεται με όμορφες και χαρούμενες δραστηριότητες.

Ιχνογράφημα 34

Στη σύνθεση παρατηρούμε τρεις συμμετέχοντες: μια καρδιά και δυο ανθρώπινες φιγούρες. Κεντρικό στοιχείο είναι η καρδιά. Οι δυο φιγούρες είναι παρόμοιες γι' αυτό και δεν γίνεται διαχωρισμός ανάμεσα στο Νέο και στο Δεδομένο. Η Προβολή της καρδιάς επιτυγχάνεται μέσω της τοποθέτησής της στο Κέντρο του μεγάλου μεγέθους και της χρωματικής αντίθεσης κόκκινη καρδιά-γαλάζιο φόντο. Η μετωπική στάση των ατόμων συγκροτούν «απαίτηση» προς αναγνώριση. Τα ανύσματα των χεριών τους (Δρώντες), δημιουργούν τη δράση προς το στόχο (καρδιά), που μπορεί να ερμηνευτεί: δείτε την καρδιά, αγκαλιάζουμε την καρδιά. Ως κεντρικό στοιχείο της σύνθεσης αποτελεί το βασικό θέμα. Παράλληλα αποκτά Συμβολική Ιδιότητα στο πλαίσιο μιας συμβολικής Προσδιοριστικής Διαδικασίας: συμβολίζει την αγάπη, τη στοργή, τη φροντίδα. Η ειρήνη ταυτίζεται με την αξία της αγάπης και αναδεικνύεται από του ανθρώπινους συμμετέχοντες ως κεντρικό μήνυμα της σύνθεσης.

Ιχνογράφημα 35

Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Μια διαχωριστική γραμμή ορίζει το αριστερό από το δεξί τμήμα της σύνθεσης. Το αριστερό περιλαμβάνει έναν συμμετέχοντα και λειτουργεί ως Δεδομένο. Στο δεξί απεικονίζονται τέσσερις συμμετέχοντες και είναι το Νέο. Οι μετωπικές στάσεις των συμμετεχόντων, διαμορφώνουν «απαίτηση» προς αναγνώριση. Στα πρόσωπά τους καταδεικνύεται χαρούμενη διάθεση. Η επιλογή των χρωμάτων μπλε και κίτρινο έχει νατουραλιστική βάση: μπλε η θάλασσα, κίτρινη η αμμουδιά. Πρόκειται για μια ευχάριστη δραστηριότητα του ατόμου (μπάνιο στη θάλασσα).

Ιχνογράφημα 36

Σε παρατακτική διάταξη απεικονίζονται δυο ανθρώπινοι συμμετέχοντες, ένα δέντρο, μια πασχαλίτσα. Το δέντρο, η πασχαλίτσα, η πεταλούδα αποτελούν στοιχεία της φύσης. Οι δύο συμμετέχοντες είναι στο κέντρο της σύνθεσης και αποτελούν το βασικό θέμα. Η μετωπική στάση τους, διαμορφώνει «απαίτηση» προς αναγνώριση της χαρούμενης διάθεσης που καταδηλώνεται στα πρόσωπά τους. Ως θεατές συμμετέχουμε στη χαρά τους. Τα ανύσματα των χεριών τους, δημιουργούν μια διαδικασία δράσης ανάμεσα στους Δρώντες: παίζουμε μαζί, είμαστε φίλες. Τα στοιχεία της σύνθεσης δεξιά και αριστερά δεν διαχωρίζονται σε Νέο και Δεδομένα, αλλά δρουν Ως Περιθώρια, δηλαδή βοηθητικά στοιχεία που εξυπηρετούν το Κέντρο. Το παιχνίδι γίνεται στο φυσικό περιβάλλον.

Ιχνογράφημα 37

Στη γραμμή εδάφους και σε παρατακτική διάταξη τοποθετούνται οι περισσότεροι συμμετέχοντες. Το σπίτι, το δέντρο και τα υπόλοιπα στοιχεία αποτελούν το σκηνικό (εξωτερικός χώρος) και συνιστούν το χώρο-δράση για τους ανθρώπινους συμμετέχοντες της αναπαράστασης. Οι μετωπικές μορφές των ατόμων συγκροτούν μια απαίτηση προς αναγνώριση της χαρούμενης διάθεσης και της δράσης που εξελίσσεται μεταξύ τους. Τα ανύσματα των χεριών τους φανερώνουν μια μεταβατική διαδικασία αμφίδρομης δράσης. Θα μπορούσε να ερμηνευτεί: δίνουμε ο ένας το παιχνίδι στον άλλον. Ο κάθε συμμετέχων έχει το ρόλο του Δρώντα και του Στόχου. Οι συμμετέχοντες τέτοιων δομών ονομάζονται Διεπιδρώντες. Τα άτομα έχουν φυσική στάση, ενώ συνδηλώνεται κίνηση του ενός συμμετέχοντα προς τους άλλους, καθώς δίνεται έμφαση στα κάτω άκρα της μορφής. Η συνεργασία μεταξύ των ατόμων προκαλεί χαρούμενα συναισθήματα και αποτελεί το μήνυμα της σύνθεσης.

Ιχνογράφημα 38

Το θέμα εξελίσσεται σε όλη την επιφάνεια. Η κάθετη γραμμή του σπιτιού διαχωρίζει τη σύνθεση σε δυο μέρη, χαράσσοντας τα όρια ανάμεσα σε ένα λαμπερό, όμορφο και πολύχρωμο τοπίο (σπίτι, δέντρο, ήλιος, πεταλούδα) και τον χώρο όπου στέκονται οι δυο ανθρώπινοι συμμετέχοντες. Στο αριστερό τμήμα (Δεδομένο), οι δυο συμμετέχοντες σε μετωπική στάση συγκροτούν μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Ως θεατές αναγνωρίζουμε την χαρούμενη διάθεσή τους και τη συνδεσιμότητά τους, όπως καταδεικνύεται από τα ανύσματα που δημιουργούν τα χέρια τους. Στο δεξί τμήμα της σύνθεσης (Νέο), η

πολυχρωμία του τοπίου αναδεικνύει μια αίσθηση χαράς και γιορτής. Η τοποθέτηση σε κεφαλαιογράμματη γραφή της λέξης ειρήνη, αποτελούν το Ιδεώδες της σύνθεσης. Η ειρήνη παρουσιάζεται ως εξιδανικευμένη έννοια, το βασικό μήνυμα ενώ τα οπτικά στοιχεία της σύνθεσης ενεργούν ως επεξήγηση της έννοιας, δίνοντας περισσότερες πληροφορίες: η ειρήνη σημαίνει χαρά και τη φιλία μεταξύ των ατόμων.

Ιχνογράφημα 39

Το μεγαλύτερο μέρος της σύνθεσης καταλαμβάνει ένα σπίτι με υπερβολικά μεγάλο μέγεθος. Σύμφωνα με τη Meredieu, «το παιδί δεν ενδιαφέρεται να σεβαστεί τις αναλογίες των αντικειμένων και τους δίνει ένα συναισθηματικό μέγεθος». Η αξιολόγηση του χώρου ανταποκρίνεται σε επιταγές συναισθηματικές και όχι μετρικές (Ντε Μερεντιέ, 1981, σ. 67). Για τους Kress και Van Leween, το μέγεθος είναι παράγων Προβολής του στοιχείου για να προσελκύσει την προσοχή του θεατή και να καθορίσει τη σπουδαιότητά του και το «οπτικό» βάρος στη σύνθεση. Το ενδιαφέρον είναι στην καταδήλωση του σημαίνοντος-σπίτι και στο μέγεθος που αποδίδεται στη μορφή. Η συμπαραδήλωση είναι εκφραστική και συνεπάγεται υποκειμενική παρά αντικειμενική εμπειρία. Το σπίτι σημαίνει την ύπαρξη της οικογένειας, την ασφάλεια, τη συνοχή, τη θαλπωρή (Μπέλλας, 2009, σ. 94). Η διαφάνεια του σπιτιού αποκαλύπτει την οικογένεια που ζει εντός. Η μετωπική στάση των ατόμων συγκροτεί «απαίτηση» προς αναγνώριση της χαράς που αισθάνονται τα μέλη της οικογένειας.

Ιχνογράφημα 40

Στο κέντρο του ιχνογραφήματος απεικονίζεται μια καρδιά σε μεγάλο μέγεθος. Η κεντρικότητα του στοιχείου συνεπάγεται την ιδιαίτερη πληροφοριακή αξία του. Η χρωματική αντίθεση ανάμεσα στο έντονο κορεσμένο ροζ χρώμα και στα απαλά χρώματα του φόντου, αποτελεί παράγοντα Προβολής του στοιχείου. Η σπουδαιότητα και η σημασία που έχει για τον ιχνογράφο αναδεικνύεται μέσω της Προβολής. Παράλληλα η καρδιά λειτουργεί ως Φορέας συμβολικής αξίας: αγάπη, στοργή.

Ιχνογράφημα 41

Στο ιχνογράφημα παρατηρούμε τρεις συμμετέχοντες (ένας άνδρας, μια γυναίκα και μια καρδιά). Η σύνθεση χωρίζεται σε τρία μέρη: Περιθώριο, Κέντρο, Περιθώριο (επειδή τα δυο στοιχεία είναι παρόμοια δεν γίνεται διαχωρισμός σε Νέο και Δεδομένο). Ένας τρόπος συνδυασμού των τριών τμημάτων είναι το τρίπτυχο. Η καρδιά στο Κέντρο λειτουργεί ως

Ενδιάμεσος. Είναι το στοιχείο που ενώνει και συνδέει τους ανθρώπινους συμμετέχοντες. Η μετωπική στάση των ατόμων συγκροτεί μια «απαίτηση» προς αναγνώριση των συναισθημάτων τους. Στα πρόσωπά τους καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση. Τα ανύσματα που δημιουργούνται από τα χέρια τους, δημιουργούν μια μεταβατική δράση που μπορεί να ερμηνευτεί: είμαστε μαζί, αγαπιόμαστε. Η διεπιδραστική σχέση μεταξύ τους, τους καθιστά δρώντες και Στόχους ταυτόχρονα. Οι Διεπιδρώντες συνδέονται: αγαπάει ο ένας τον άλλον. Η καρδιά αποκτά συμβολική Ιδιότητα και συμβολίζει την αγάπη που ενώνει δυο ανθρώπους. Σε μια συμβολική Προσδιοριστική διαδικασία, οι άνθρωποι συμμετέχοντες είναι οι Φορείς της συμβολικής Ιδιότητας. Στο έργο που αναλύουμε, η καρδιά ορίζει την ταυτότητα των συμμετεχόντων (νύφη και γαμπρός) και το συναίσθημα της αγάπης που τους ενώνει. Για την Α. Κακίση, η εμφάνιση της καρδιάς στο παιδικό ιχνογράφημα υποδηλώνει τα πρώτα αισθηματικά σκιρτήματα του παιδιού (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 154). Το περιβάλλον είναι εξωτερικό και παραπέμπει σε ένα φυσικό τοπίο.

Ιχνογράφημα 42

Στη σύνθεση δημιουργείται ένα τρίπτυχο. Το στοιχείο σπίτι είναι σχεδόν στο Κέντρο της σύνθεσης και λειτουργεί ως συνδετικό στοιχείο. Ενώνει τους ανθρώπινους συμμετέχοντες που λειτουργούν ως Περιθώρια στην παρούσα σύνθεση. Η στάση των ατόμων είναι φυσική, αλλά παρατηρείται μια κίνηση-δράση από τους συμμετέχοντες, καθώς δίνεται έμφαση στα κάτω άκρα (τα πέλματα σχηματίζουν ορθή γωνία). Τα άτομα κατευθύνονται προς το σπίτι. Στη σύνθεση που αναλύουμε το σπίτι αναπαριστά ένα σχολείο. Το σπίτι ως θέμα έχει ευρύτερη σημασία: μπορεί να είναι ένα σχολείο, μια εκκλησία κ.ά. Τα οικοδομήματα δεν ξεχωρίζουν. Ιχνογραφούνται με το πρότυπο του σπιτιού (Μπέλλας, 2009, σ. 87). Η μετωπική στάση των ατόμων διαμορφώνει μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Ο θεατής αναγνωρίζει τη χαρούμενη διάθεση των παιδιών και την επιθυμία τους να πάνε στο σχολείο. Η διαφάνεια του σπιτιού αποκαλύπτει το εσωτερικό του σχολείου. Η ειρήνη σχετίζεται με θετικά συναισθήματα και με την επιθυμία των παιδιών να πάνε στο σχολείο.

Ιχνογράφημα 43

Στο κέντρο της σύνθεσης απεικονίζονται δυο άνθρωποι συμμετέχοντες και δυο καρδιές. Το λουλούδι και τα δυο μπαλόνια αξιολογούνται ως διακοσμητικά στοιχεία. Οι δυο φιγούρες ζωγραφισμένες πανομοιότυπα, εκτός από το μέγεθός τους (μαμά και κόρη), σε

μετωπική στάση διαμορφώνουν «απαίτηση» προς αναγνώριση. Τα ανύσματα που δημιουργούν τα χέρια τους αναπαριστούν τη σχέση τους σε μια μεταβατική δομή που είναι αμφίδρομη, καθώς κάθε συμμετέχων παίζει το ρόλο του Δρώντα και του Στόχου, δηλώνοντας τον διπλό τους ρόλο (Διεπιδρώντες). Η μετωπική γωνία φανερώνει την εμπλοκή του ιχνογράφου με τη σχέση των ατόμων (σχέση μητέρας-παιδιού, λόγω του διαφορετικού μεγέθους των μορφών), ενώ ταυτόχρονα εμπλέκει και τον θεατή να αναγνωρίσει την υπάρχουσα σχέση. Η τοποθέτησή τους στο κάτω μέρος της σύνθεσης (Πραγματικό), τους καθιστά ως μέρος της πραγματικότητας. Οι καρδιές τοποθετούνται στο πάνω μέρος της σύνθεσης ως το Ιδεώδες. Αποκτούν τη συμβολική αξία της αγάπης (αγάπη μητέρας-παιδιού), η οποία και παρουσιάζεται ως η εξιδανικευμένη ουσία της πληροφορίας που θέλει να μεταδώσει ο ιχνογράφος. Το έντονο κορεσμένο χρώμα (κόκκινο) του στοιχείου, υποκινείται από τη συμβατικότητα των χρωματικών κωδίκων που χρωματίζουν την καρδιά με κόκκινο.

Ιχνογράφημα 44

Το ιχνογράφημα εξελίσσεται σε όλη την επιφάνεια. Στο κέντρο της αναπαράστασης απεικονίζεται ένας συμμετέχων (μπαμπάς), ενώ τα υπόλοιπα στοιχεία (εργαλεία εργασίας) τον περιστοιχίζουν και λειτουργούν ως Περιθώρια. Η μετωπική στάση του ατόμου συγκροτεί «απαίτηση» προς αναγνώριση. Στο πρόσωπο του ατόμου καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση. Έχει φυσική στάση στην οποία συμπαραδηλώνεται κίνηση-δράση μέσα στο χώρο της εργασίας. Ο μπαμπάς ως στοιχείο κεντραρισμένο, αποτελεί το βασικό θέμα του ιχνογραφήματος. Τα Περιθώρια (εργαλεία) ζωγραφίζονται σε κυκλική διάταξη, είναι σχεδόν πανομοιότυπα και λειτουργούν ως βοηθητικά και εξαρτώμενα στοιχεία του Κέντρου. Η ειρήνη συνδέεται με την επαγγελματική απασχόληση και εργασία.

Ιχνογράφημα 45

Σε λευκό φόντο και σε όλη την επιφάνεια τοποθετούνται όλοι οι συμμετέχοντες. Ορισμένα στοιχεία ζωγραφίζονται στο άνω τμήμα της σύνθεσης (καρδιά, γάλα και ψωμί) και παρουσιάζονται ως το Ιδεώδες. Σε συμπαραδηλωτικό επίπεδο φανερώνονται οι ανάγκες του ανθρώπου για αγάπη και τροφή. Η κάλυψη των αναγκών (βασικών και κοινωνικών), είναι το κυρίαρχο θέμα της σύνθεσης. Στο κάτω τμήμα (Πραγματικό), τοποθετούνται τέσσερις ανθρώπινοι συμμετέχοντες. Τα στοιχεία είναι πλαισιωμένα και αποτελούν χωριστές μονάδες πληροφορίας. Ο λευκός χώρος ανάμεσα στα στοιχεία επιτυγχάνει την Πλαισίωση. Δυο εικόνες με δράση παρουσιάζονται: ένας συμμετέχων

είναι ξαπλωμένος, ο άλλος στέκεται όρθιος δίπλα του (ο μπαμπάς κοιτάζει το παιδί όταν κοιμάται) και η μαμά και το παιδί αγκαλιάζονται. Η δράση εντός της πλαισίωσης πραγματώνεται με άνυσματα. Στην πρώτη το άνυσμα δημιουργείται από τα βλέμματα των συμμετεχόντων (Αντιδρώντες) και μπορεί να ερμηνευτεί: σε αγαπώ, σε φιλώ. Στη δεύτερη εικόνα δημιουργείται από τα χέρια των συμμετεχόντων και ερμηνεύεται ως αγκαλιά. Η μετωπική στάση των μορφών συγκροτεί «απαίτηση» προς αναγνώριση. Στα πρόσωπα καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση. Ως θεατές αναγνωρίζουμε τις εκδηλώσεις τρυφερότητας και αγάπης μεταξύ τους, στο πλαίσιο των οικογενειακών σχέσεων.

Ιχνογράφημα 46

Η ύπαρξη διαχωριστικής γραμμής (κάθετη γραμμή του σπιτιού), χωρίζει τη σύνθεση σε δυο μέρη. Στο δεξί τμήμα (Νέο) απεικονίζεται ένα σπίτι. Στην περίπτωση μας το σπίτι ορίζεται από τον ιχνογράφο ως σχολείο. Είναι το στοιχείο στο οποίο ο θεατής οφείλει να προσέξει γιατί αποτελεί το βασικό θέμα της σύνθεσης. Η προβολή του στη σύνθεση λόγω μεγέθους αναδεικνύει τη σπουδαιότητα και τη σημασία που έχει το σχολείο για τον ιχνογράφο. Σε αντίθεση τα υπόλοιπα στοιχεία σχεδιάζονται σε μικρό μέγεθος. Στο αριστερό τμήμα (Δεδομένο), απεικονίζονται στη γραμμή βάσης και σε παρατακτική διάταξη: η μαμά, παιχνίδια, δέντρο, καρδιά, λουλούδι. Παρατηρούμε δυο στοιχεία να «πετούν στον αέρα (ένα παιδί και ένα δώρο)». Οι συμμετέχοντες θεωρούνται στοιχεία γνωστά στον θεατή. Στην συμπαραδήλωσή τους σημαίνουν τη φύση, την οικογένεια, την ανάγκη του παιδιού για παιχνίδι. Ο ιχνογράφος τα θεωρεί δεδομένα, στοιχεία της πραγματικότητας κάθε παιδιού. Η πολυχρωμία συνδηλώνει χαρούμενη διάθεση.

Ιχνογράφημα 47

Η γραμμή εδάφους και η γραμμή του ουρανού οριοθετούν το γραφικό χώρο. Δυο φιγούρες (παιδιά) απεικονίζονται να παίζουν μπάλα. Η μετωπική στάση των ατόμων διαμορφώνει «απαίτηση». Ο θεατής καλείται να αναγνωρίσει τη φιλική σχέση των παιδιών και την ανάγκη τους για παιχνίδι. Το χρώμα που κυριαρχεί είναι το κόκκινο. Θεωρείται ζεστό χρώμα που επενεργεί εσωτερικά, εγείρει συναισθήματα δύναμης, δράσης, ενεργητικότητας, χαράς, θριάμβου (Kandinsky, 1981, σ. 112).

Ιχνογράφημα 48

Η σύνθεση δομείται κατά μήκος των διαστάσεων του Κέντρου και του Περιθωρίου. Το κέντρο αν και είναι κενό αποτελεί τον αόρατο άξονα γύρω από τον οποίο περιστρέφονται

οι συμμετέχοντες. Είναι τοποθετημένοι σε κυκλική διάταξη. Η μετωπική στάση των ατόμων συγκροτεί μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Στα πρόσωπά τους καταδεικνύεται χαρούμενη διάθεση. Η επανάληψη των χρωμάτων στα μαλλιά και τα ρούχα (οπτική ρίμα), αποτελεί μηχανισμό σύνδεσης των συμμετεχόντων (Kress & van Leeuwen, 2010, σ. 315). Η συνδεσιμότητα των ατόμων συνδηλώνει την ομαδικότητα, τη συνύπαρξη και την ομόνοια μεταξύ τους. Σχεδιαστικά διακρίνουμε την ακτινωτή περιστροφή των μορφών (τα πρόσωπα περιστρέφονται γύρω από ένα σημείο και απεικονίζονται ξαπλωμένα). Η ειρήνη συνδέεται με θετικά συναισθήματα, καθώς και με την αξία της συνύπαρξης και της ενότητας μεταξύ των ανθρώπων.

Ιχνογράφημα 49

Σε λευκό φόντο απεικονίζονται πολύχρωμα λουλούδια. Σε κυκλική διάταξη δημιουργούν ένα στεφάνι. Η επανάληψη του ίδιου στοιχείου δεν προέρχεται από την πενία του παραστατικού κύκλου του ιχνογράφου, αλλά από την τάση του ιχνογράφου να αναζητεί αρμονία και ισορροπία στο σχέδιό του (Μπέλλας, 2009, σ. 78). Το κέντρο είναι κενό και λειτουργεί ως άρατος άξονας περιστροφής των στοιχείων (Περιθώρια). Σχεδιάζονται πανομοιότυπα, με ζεστά και σκούρα χρώματα. Η ειρήνη σχετίζεται με τη φύση.

Ιχνογράφημα 50, 51, 52, 53

Σε παρατακτική διάταξη πάνω στη γραμμή εδάφους σχεδιάζονται πανομοιότυπα λουλούδια. Όσον αφορά την επανάληψη του ίδιου θέματος στο σχέδιο, ο Θ. Μπέλλας αναφέρει ότι προέρχεται από μια γενικότερη τάση του παιδιού να αναζητά την τάξη, την ισορροπία και την αρμονία στα σχέδιά του. Ο ήλιος απεικονίζεται με ανθρωπόμορφα χαρακτηριστικά (ιχν. 50, 51). Αποκτά χαρούμενη ή λυπημένη διάθεση ανάλογα με την ψυχική διάθεση του παιδιού (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 83). Επάνω από τον ήλιο τα νήπια ζωγραφίζουν την «ταινία του ουρανού». Ένας γαλάζιος και καθαρός ουρανός έρχεται να επιστέψει το χαρούμενο τοπίο ενός φυσιολογικού παιδιού (Μπέλλας, 2009, σ. 108). Τα λουλούδια αποτελούν το βασικό θέμα των ιχνογραφημάτων. Η ειρήνη σχετίζεται με το φυσικό περιβάλλον.

Ιχνογράφημα 54

Οι συμμετέχοντες (πουλιά, λουλούδια), είναι κατανεμημένοι σε όλο τον γραφικό χώρο. Τα λουλούδια σχεδιάζονται σε παρατακτική διάταξη πάνω στη γραμμή εδάφους και στο κάτω τμήμα της σύνθεσης (Πραγματικό). Τα πουλιά τοποθετούνται στο άνω τμήμα ως το

Ιδεώδες. Είναι η ουσία της πληροφορίας που θέλει να μεταδώσει ο ιχνογράφος. Ο Θ. Μπέλλας, αναφέρει ότι τα πουλιά είναι σύμβολα ψυχικής υγείας, ευεξίας και αυτοπεποίθησης του παιδιού. Η πολυχρωμία συνδηλώνει χαρούμενη διάθεση. Για τους Kress και Van Leeuwen, η διαφοροποίηση (χρήση μέγιστα ποικίλης παλέτας) είναι μια από τις βασικές σημειωτικές παροχές και γίνεται σημαίνον της «τολμηρότητας», ενώ αντιπροσωπεύει τη σφοδρότητα των συναισθημάτων (Kress & van Leeuwen, 2010, σσ. 357-360). Στο ιχνογράφημα που αναλύουμε, το παιδί υποκινείται από το συναίσθημα και δεν περιορίζεται στη νατουραλιστική απόδοση των στοιχείων. Τα πουλιά και τα λουλούδια ως στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος σχετίζονται με την ειρήνη.

Ιχνογράφημα 55

Το ιχνογράφημα είναι δομημένο κατά μήκος του κάθετου άξονα (πάνω-κάτω). Στο άνω τμήμα της σύνθεσης ο ιχνογράφος ζωγραφίζει τέσσερις ανθρώπινους συμμετέχοντες, μια σειρά από καρδιές και ένα σκούτερ. Αναγνωρίζουμε την προσπάθεια του παιδιού να αναπαραστήσει χρονικά την εξέλιξη μιας διαδικασίας δράσης. Διακρίνουμε δυο στιγμιότυπα. Η δράση αναπαρίσταται με ανύσματα που δημιουργούνται από τα χέρια των συμμετεχόντων. Ξεκινώντας από δεξιά την ανάγνωση της εικόνας: ένα παιδί είναι πεσμένο στο έδαφος ενώ ένα άλλο είναι κοντά του. Στη συνέχεια τα παιδιά στέκονται το ένα δίπλα στο άλλο. Συμπεραίνουμε ότι το ένα παιδί βοήθησε και σήκωσε το άλλο. Η μετωπική στάση των παιδιών συγκροτεί «απαίτηση» προς αναγνώριση. Αναγνωρίζουμε το συναίσθημα της λύπης και της χαράς στα πρόσωπα των ατόμων. Οι καρδιές συμβολίζουν την αγάπη μεταξύ των ατόμων, που οδηγεί σε πράξη αλληλοβοήθειας. Στο άνω τμήμα παρουσιάζεται το Ιδεώδες της σύνθεσης. Πρόθεση του ιχνογράφου είναι να προβάλλει την αγάπη και την αλληλεγγύη, ως εξιδανικευμένη πληροφορία στην οποία ο θεατής καλείται να δώσει ιδιαίτερη σημασία. Στο κάτω τμήμα της σύνθεσης (Πραγματικό), απεικονίζονται δυο λουλούδια. Η γραμμή εδάφους και η γραμμή του ουρανού, οριοθετούν το γραφικό χώρο. Η πολυχρωμία συνδηλώνει χαρούμενη διάθεση.

Ιχνογράφημα 56

Πρόκειται για μια σύνθεση με έντονη την αίσθηση του Κέντρου. Δυο ανθρώπινοι συμμετέχοντες τοποθετούνται κεντρικά αποτελώντας το βασικό θέμα της σύνθεσης. Μια αφηγηματική δομή πραγματώνεται με ανύσματα που δημιουργούνται από τα χέρια των ατόμων. Η αναπαραστάση μπορεί να ερμηνευτεί: είμαστε φίλοι. Η μετωπική στάση των ατόμων διαμορφώνει μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Ένα χαρούμενο και ένα λυπημένο

παιδί κρατιούνται χέρι-χέρι. Έμφαση δίνεται στα κάτω άκρα του αριστερού συμμετέχοντα, που δηλώνουν κίνηση προς τον άλλον. Ίσως πρόκειται για μια πρόσκληση να γίνουν φίλοι και να παίξουν μαζί. Οι καρδιές στο κέντρο του ιχνογραφήματος αποκτούν συμβολική αξία, καθορίζοντας και το είδος της σχέσης των συμμετεχόντων. Η φιλία αναδεικνύεται ως βασικό μήνυμα της σύνθεσης. Η πολυχρωμία και τα μπαλόνια συνδηλώνουν μια χαρούμενη διάθεση. Το σπίτι και το λουλούδι συγκροτούν τον εξωτερικό χώρο στον οποίο εξελίσσεται η δράση.

Ιχνογράφημα 57

Ένα σπίτι τοποθετείται στο κέντρο του ιχνογραφήματος. Η προβολή του στοιχείου επιτυγχάνεται μέσω του μεγέθους, της χρωματικής αντίθεσης με το φόντο και της τοποθέτησής του στο άνω και αριστερό τμήμα της σύνθεσης (τα στοιχεία όχι μόνο γίνονται «βαρύτερα» όσο κινούνται προς το άνω μέρος αλλά και εμφανίζονται βαρύτερα όσο κινούνται προς τα αριστερά, λόγω της ασυμμετρίας στο οπτικό πεδίο). Είναι το οπτικά «βαρύτερο» στοιχείο της σύνθεσης υποδεικνύοντας την σπουδαιότητά του, σε σύγκριση με τα υπόλοιπα στοιχεία. Αντίθετα οι ανθρώπινοι συμμετέχοντες σχεδιάζονται σε μικρό μέγεθος και σε μακρινό πλάνο. Τα άνυσματα που δημιουργούνται από τα χέρια τους, πραγματώνουν μια σχέση μεταξύ τους, που ερμηνεύεται: είμαστε μαζί-είμαστε φίλοι. Το σπίτι θεωρούμε ότι είναι σχολείο, λόγω των πολλών ανθρώπινων συμμετεχόντων (παιδιά) στη σύνθεση και αποτελεί το κεντρικό μήνυμα. Άλλωστε ένα σπίτι μπορεί να λάβει πολλές ιδιότητες στο παιδικό ιχνογράφημα (Μπέλλας, 2009, σ. 89). Το μπλε χρώμα είναι το κυρίαρχο. Είναι το τυπικά ουράνιο χρώμα και αναπτύσσει σε βάθος το στοιχείο της ηρεμίας. Τα παιδιά πάνε στο σχολείο είναι το κεντρικό μήνυμα. Αποτελεί χώρο συνύπαρξης, συνεργασίας και ανάπτυξης σχέσεων με τους άλλους.

Ιχνογράφημα 58

Δυο ανθρώπινοι συμμετέχοντες απεικονίζονται στο αριστερό τμήμα της σύνθεσης σε λευκό φόντο. Το άνυσμα που δημιουργούν τα χέρια τους συνδέει τα δυο άτομα. Μια διαδικασία δράσης πραγματώνεται ανάμεσά τους. Η προβολή του ενός συμμετέχοντα λόγω μεγέθους, αναδεικνύει το σημαντικό ρόλο που έχει στη διαδικασία δράσης και τον ορίζει ως Δρώντα. Στο πρόσωπό του, καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση. Ο άλλος συμμετέχων είναι ο Στόχος (ξαπλωμένο παιδί). Το παιδί είναι λυπημένο και σηκώνει το χέρι του (ζητά βοήθεια). Οι μετωπικές στάσεις των ατόμων συγκροτούν απαίτηση προς αναγνώριση. Η αναπαράσταση μπορεί να μεταφραστεί: το ένα παιδί βοηθάει το άλλο να

σηκωθεί. Η παροχή βοήθειας και η φροντίδα σε κάποιον που την έχει ανάγκη, είναι το βασικό μήνυμα της σύνθεσης. Η ειρήνη αποκτά αξιακό περιεχόμενο και ταυτίζεται με την αλληλοβοήθεια.

Ιχνογράφημα 59

Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Με τη γραμμή του ουρανού και του εδάφους, ο ιχνογράφος οργανώνει το χώρο προκειμένου να διατάξει μέσα σε αυτόν τα στοιχεία. Όλοι οι συμμετέχοντες (λουλούδια και άνθρωποι) σχεδιάζονται σε παρατακτική διάταξη. Τα άτομα σχεδόν πανομοιότυπα, διαφέρουν στο μέγεθος (τα μέλη μιας οικογένειας βρίσκονται σε ένα κήπο με λουλούδια). Αναπαρίσταται μια δράση που πραγματώνεται από τα ανύσματα που δημιουργούν τα χέρια των ανθρώπων με τα λουλούδια (αγγίζουν τα λουλούδια), η οποία θα μπορούσε να μετακωδικοποιηθεί: φροντίζουν τον κήπο. Η μετωπική στάση των ατόμων διαμορφώνει μια «απαίτηση» προς αναγνώριση: όλοι είναι χαρούμενοι που φροντίζουν τον κήπο.

Ιχνογράφημα 60

Στο κέντρο της σύνθεσης απεικονίζεται μια ανθρώπινη φιγούρα. Ο άνθρωπος (σχεδιαστικά από τον Stern χαρακτηρίζεται άνθρωπος-μίσχος) είναι πολύ ψηλός. Το μέγεθος αποτελεί παράγοντα Προβολής του στοιχείου στη σύνθεση. Η έντονη πλαισίωση που δημιουργείται από γραμμές, τον παρουσιάζουν σαν να βρίσκεται σε κορνίζα. Η μετωπική στάση του ατόμου συγκροτεί μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Στο πρόσωπο καταδεικνύεται μια πολύ χαρούμενη διάθεση. Ένας χαρούμενος άνθρωπος είναι ο βασικός πρωταγωνιστής της αναπαράστασης. Η ειρήνη σχετίζεται με θετικά συναισθήματα και την ανθρώπινη ευτυχία.

Ιχνογράφημα 61

Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Στο κέντρο τοποθετείται ένα κορίτσι. Η μετωπική στάση της φιγούρας διαμορφώνει μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Το κορίτσι έχει το ρόλο του Δρώντα, σε μια δράση που πραγματώνεται από τα ανύσματα των χεριών της προς τις καρδιές. Αυτές αποτελούν τον Στόχο (το κορίτσι θέλει να πιάσει τις καρδιές). Σε ένα δεύτερο επίπεδο η ανάγνωση θα μπορούσε να μετακωδικοποιηθεί: επιθυμεί την αγάπη, επιδεικνύει την αγάπη. Οι καρδιές αποκτούν Συμβολική Ιδιότητα και γίνονται αντικείμενα που συνδέονται με συμβολικές αξίες: αγάπη, στοργή, φροντίδα. Στο πλαίσιο της συμβολικής Προσδιοριστικής Διαδικασίας, ο Φορέας των αξιών είναι το κορίτσι.

Κυρίαρχο χρώμα αναδεικνύεται το κόκκινο το οποίο εγείρει συναισθήματα δύναμης, ενεργητικότητας, χαράς, θριάμβου.

Ιχνογράφημα 62

Στο ιχνογράφημα απεικονίζονται πέντε ανθρώπινοι συμμετέχοντες στο Κέντρο, σε λευκό φόντο. Η παρατακτική διάταξη των ατόμων θεωρείται προσπάθεια οργάνωσης του αναπαραστατικού χώρου (Κούβου, 2016, σ. 156). Τα χέρια των συμμετεχόντων δημιουργούν ανύσματα που πραγματώνουν μια δράση: κρατιούνται χέρι-χέρι. Σε μια δεύτερη ανάγνωση η εικόνα συνδηλώνει την ομόνοια, τη φιλία, την ενότητα, την αλληλεξάρτηση μεταξύ των ανθρώπων. Η μετωπική στάση των ατόμων διαμορφώνει μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Ως θεατές αναγνωρίζουμε τη χαρούμενη διάθεση και τη σχέση επικοινωνίας και συνδεσιμότητας που υπάρχει μεταξύ των συμμετεχόντων. Η κεντρικότητα των στοιχείων παρουσιάζει όλες τις παραπάνω αξίες, ως το βασικό μήνυμα του ιχνογραφήματος. Πρόθεση του ιχνογράφου είναι να τις συσχετίσει με την ειρήνη.

Ιχνογράφημα 63

Στο Κέντρο της σύνθεσης απεικονίζεται ο πλανήτης Γη. Η κεντρικότητα του στοιχείου σημαίνει ότι αποτελεί τον βασικό πυρήνα της πληροφορίας που θέλει να μεταδώσει ο ιχνογράφος. Παρουσιάζεται στη μεσαία απόσταση, σαν να μπορεί ο θεατής να πιάσει το στοιχείο. Η καθαρότητα των χρωμάτων προσελκύει την προσοχή του θεατή στην «ομορφιά» του πλανήτη. Η προβολή λόγω μεγέθους, αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της ύπαρξης της Γης για τον άνθρωπο και η ύπαρξή της σχετίζεται με την ύπαρξη της ειρήνης.

Ιχνογράφημα 64

Το ιχνογράφημα έγινε από ένα αγόρι πέντε χρονών. Δυο ανθρώπινοι συμμετέχοντες απεικονίζονται στο κέντρο της σύνθεσης. Τα άτομα έχουν στάση στην οποία συνδηλώνεται κίνηση/δράση, καθώς δίνεται έμφαση στα κάτω άκρα. Η μετωπική στάση των ατόμων διαμορφώνει «απαίτηση» προς αναγνώριση. Στα πρόσωπα καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση. Αναπαρίσταται μια από τις αγαπημένες δραστηριότητες των αγοριών, το ποδόσφαιρο. Η ειρήνη συνδέεται με το παιχνίδι.

Ιχνογράφημα 65

Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Το σπίτι είναι ένα από τα προσφιλή θέματα των παιδιών. Το ενδιαφέρον στην καταδήλωση του σημαίνοντος είναι το μέγεθος.

Καταλαμβάνει όλη την επιφάνεια του γραφικού χώρου. Η συμπαραδήλωση είναι εκφραστική και συνεπάγεται υποκειμενική παρά αντικειμενική εμπειρία. Ο Μπέλλας, αναφέρει ότι το παιδί ζωγραφίζει κάποια αντικείμενα σε μεγάλο μέγεθος όταν επενδύει σε αυτά συγκινησιακή αξία και έχουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον και σημασία (Μπέλλας, 2009, σ. 180). Για τους Kress και Van Leeuwen, το μέγεθος αποτελεί παράγοντα προβολής του στοιχείου σε μια σύνθεση και καθορίζει το βαθμό σπουδαιότητάς του. Όσο μεγαλύτερο είναι το «οπτικό» βάρος του στοιχείου, τόσο μεγαλύτερη είναι και η προβολή του. Πρόθεση του ιχνογράφου είναι να αναδείξει τη μεγάλη σημασία που έχει το σπίτι για τον ίδιο. Το σπίτι συμβολίζει το καταφύγιο, την ασφάλεια, την οικογενειακή συνοχή και θαλπωρή (Μπέλλας, 2009, σ. 94). Παρατηρούμε το φαινόμενο της «διαφάνειας» ή «ακτινογραφίας», δηλαδή την πρόθεση του παιδιού να αναπαραστήσει κάτι που κανονικά είναι αόρατο. Τρεις ανθρώπινοι συμμετέχοντες (μια μητέρα και δυο παιδιά) απεικονίζονται γύρω από ένα μεγάλο τραπέζι. Το ενδιαφέρον στην καταδήλωση του τραπέζιου είναι το μέγεθος. Συνδηλώνει την κάλυψη της βασικής ανάγκης για φαγητό, της συγκέντρωσης και επικοινωνίας των μελών. Μια αφηγηματική διαδικασία δράσης πραγματώνεται μέσω του ανύσματος που δημιουργεί το χέρι της μητέρας (Δρών), με Στόχο τα δυο παιδιά, που μπορεί να μεταφραστεί: η μητέρα ταΐζει τα παιδιά. Η μετωπική στάση των ατόμων συγκροτεί «απαίτηση» προς αναγνώριση. Ως θεατές αναγνωρίζουμε τη χαρά της οικογένειας γύρω από το οικογενειακό τραπέζι.

Ιχνογράφημα 66

Δυο ανθρώπινοι συμμετέχοντες (παιδιά) τοποθετούνται στο κέντρο της σύνθεσης. Τα άτομα έχουν φυσική στάση στην οποία συμπαραδηλώνεται κίνηση-δράση, καθώς παρατηρούμε αλλαγές στα κάτω άκρα (γωνία των πελμάτων) και μια κλίση στο σώμα του αριστερού συμμετέχοντα. Η μετωπική στάση των παιδιών συγκροτεί μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Τα ανύσματα που δημιουργούν τα χέρια των συμμετεχόντων αποκαλύπτουν μια σχέση διεπίδρασης μεταξύ τους, που μπορεί να μεταφραστεί: παίζουμε μαζί. Το παιχνίδι εξελίσσεται σε εξωτερικό χώρο.

Ιχνογράφημα 67

Σε παρατακτική διάταξη απεικονίζονται τέσσερα σπίτια. Η επανάληψη ενός στοιχείου προέρχεται από την τάση του παιδιού να αναζητεί την τάξη, την ισορροπία και την αρμονία μέσα στα σχέδιά του (Μπέλλας, 2009, σ. 78). Το σπίτι αποτελεί το βασικό θέμα της σύνθεσης. Συμβολίζει την ασφάλεια την οικογενειακή συνοχή και θαλπωρή. Η

πολυχρωμία δημιουργεί μια αίσθηση χαράς και γιορτής. Το πράσινο χρώμα θεωρείται το κυρίαρχο. Θυμίζει την άνοιξη, τη βλάστηση και συμβολίζει την αναγέννηση της φύσης. Συμβολίζει τη χαρά και την αναγέννηση της ψυχής και του πνεύματος (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 137).

Ιχνογράφημα 68

Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Οι συμμετέχοντες (καρδιές) είναι τοποθετημένοι σε ένα είδος κύκλου γύρω από τον κεντρικό συμμετέχοντα (αστέρι). Το αστέρι είναι μεγάλο σε μέγεθος και με καθαρό έντονο κίτρινο χρώμα. Η κεντρικότητα του αστεριού, αναδεικνύει την συμβολική ιδιότητα που έχει: συμβολίζει την ελπίδα και την σταθερότητα. Οι καρδιές σε μικρότερο μέγεθος είναι χρωματιστές, περιστοιχίζουν το αστέρι και λειτουργούν ως Περιθώρια. Τα Περιθώρια είναι βοηθητικά στοιχεία. Έχουν συμβολικές αξίες: αγάπη, στοργή, τρυφερότητα. Σε συμπαραδηλωτικό επίπεδο η ύπαρξή τους στηρίζει την ελπίδα και την ανάγκη για σταθερότητα και την ύπαρξη της ειρήνης στον κόσμο.

Ιχνογράφημα 69

Ένα σπίτι-σχολείο τοποθετείται στο δεξί τμήμα της σύνθεσης και λειτουργεί ως το Νέο. Το σπίτι έχει μια ευρύτερη σημασία στο παιδικό ιχνογράφημα: είναι κάθε ανθρώπινη κατασκευή που ζωγραφίζεται από το παιδί, με την προϋπόθεση ότι στεγάζει ανθρώπους. Στην περίπτωσή μας είναι ένα «σπίτι-σχολείο», αφού στην κορυφή του έχει την ελληνική σημαία (Μπέλλας, 2009, σ. 89). Αυτό σημαίνει πως το σχολείο είναι το βασικό θέμα που ο θεατής οφείλει να προσέξει. Στο αριστερό τμήμα της σύνθεσης απεικονίζονται δυο ανθρώπινοι συμμετέχοντες. Παρουσιάζονται ως Δεδομένα, δηλαδή ως στοιχεία που η πληροφοριακή αξία τους είναι γνωστή στον θεατή και αποτελούν το σημείο αφετηρίας για το μήνυμα. Η μετωπική τους στάση διαμορφώνει «απαίτηση» προς αναγνώριση. Τα άτομα έχουν φυσική στάση στην οποία συμπαραδηλώνεται κίνηση/δράση: τα παιδιά πηγαίνουν στο σχολείο. Η κίνηση απεικονίζεται με αλλαγές στα κάτω άκρα (γωνία πελμάτων). Η ειρήνη συνδέεται με το σχολείο.

Ιχνογράφημα 70

Ο ιχνογράφος τραβάει τη «γραμμή εδάφους» και την «ταινία του ουρανού», προκειμένου να οργανώσει καλύτερα το χώρο και να διατάξει τα στοιχεία. Δυο συμμετέχοντες τοποθετούνται στο κέντρο της σύνθεσης. Η κεντρική θέση των στοιχείων

αναδεικνύει την ιδιαίτερη σημασία και τη σπουδαιότητα που έχουν για τον ιχνογράφο. Μια ανθρώπινη φιγούρα και ένα σπίτι αποτελούν το θέμα της σύνθεσης. Η μετωπική στάση του συμμετέχοντα συγκροτεί μια «απαίτηση» προς αναγνώριση: μας κοιτά και μας χαμογελά. Η γωνία είναι μετωπική. Στέκεται απέναντι στο θεατή, καλώντας τον να εμπλακεί και να συμμετάσχει στη χαρά που αισθάνεται. Το σπίτι, ένα από τα πιο προσφιλή θέματα στο παιδικό ιχνογράφημα τοποθετείται δίπλα στην ανθρώπινη φιγούρα. Το σπίτι συμβολίζει την οικογενειακή συνοχή και θαλπωρή, το καταφύγιο και την ασφάλεια. Η πολυχρωμία συνδηλώνει μια χαρούμενη διάθεση. Η ειρήνη σχετίζεται με το συναίσθημα της χαράς και την οικογένεια.

Ιχνογράφημα 71

Στη γραμμή εδάφους και σε παρατακτική διάταξη, ο ιχνογράφος τοποθετεί τα στοιχεία της σύνθεσης. Στο κέντρο απεικονίζεται ένας ανθρώπινος συμμετέχοντας (κορίτσι). Δεξιά και αριστερά απεικονίζονται δυο πασχαλίτσες. Στο τρίπτυχο που δημιουργείται δεν υπάρχει η έννοια του Δεδομένου και του Νέου, γιατί τα στοιχεία είναι ίδια. Η μετωπική στάση της φιγούρας, διαμορφώνει «απαίτηση» προς αναγνώριση. Θέλει να αναγνωρίσουμε τη χαρούμενη διάθεση που έχει και μας καλεί (μετωπική γωνία), να εμπλακούμε στην κατάσταση που βιώνει.

Ιχνογράφημα 72

Ένα κορίτσι (η Ειρήνη) απεικονίζεται στο κέντρο της σύνθεσης. Ο ιχνογράφος της δίνει φυσική υπόσταση (ανθρωπομορφισμός). Η μετωπική στάση της φιγούρας συγκροτεί μια «απαίτηση» προς αναγνώριση: ένα όμορφο κορίτσι μας κοιτά και χαμογελά. Το κυρίαρχο χρώμα είναι το άσπρο, το οποίο θεωρείται χρώμα της καθαρής χαράς, της άσπιλης αγνότητας, της ειλικρίνειας, της αθωότητας και της απλότητας (Kandinsky, 1981, σ. 111). Το άσπρο χρώμα χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει την ειρήνη, η οποία αποκτά και όλα τα θετικά χαρακτηριστικά του χρώματος.

Ιχνογράφημα 73

Στο ιχνογράφημα απεικονίζεται η ειρήνη σαν πριγκίπισσα με λαμπερό κίτρινο φόρεμα, περιτριγυρισμένη από καρδιές. Αν και αφηρημένη έννοια, προσωποποιείται και αποκτά ανθρώπινα χαρακτηριστικά και ιδιότητες. Η ανθρώπινη φιγούρα τοποθετείται στο κέντρο της σύνθεσης. Το ενδιαφέρον στην καταδήλωση, είναι το μεγάλο μέγεθος που αποδίδεται η μορφή και τα χέρια. Αυτό σημαίνει ότι το παιδί επενδύει στα συγκεκριμένα στοιχεία

μεγαλύτερη συγκινησιακή αξία και σημασία. Για τους Kress και Van Leeuwen, η προβολή των στοιχείων λόγω μεγέθους, αυξάνει το «οπτικό» βάρος των στοιχείων και καθορίζει τη σπουδαιότητά τους (Kress & van Leeuwen, 2010, σσ. 310-311). Οι καρδιές κατανέμονται με συμμετρικό τρόπο και λειτουργούν ως Περιθώρια στη σύνθεση. Δεν υπάρχει διαχωρισμός Νέου και Δεδομένου, αφού τα στοιχεία είναι ίδια. Τα χέρια της φιγούρας δημιουργούν ανύσματα, πραγματώνοντας μια δράση που θα μπορούσε να ερμηνευτεί: η ειρήνη αγκαλιάζει τις καρδιές. Συμβολίζουν την αγάπη, τη ζεστασιά, την αλληλεγγύη. Η ειρήνη ως έννοια συνδέεται με τις παραπάνω συμβολικές σημασίες. Το κίτρινο ως κυρίαρχο χρώμα στη σύνθεση, εκφράζει μια αίσθηση ελευθερίας. Θυμίζει τη ζέση και τη λαμπρότητα του φυσικού ήλιου (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 15).

Ιχνογράφημα 74

Στο άνω τμήμα της σύνθεσης, τοποθετούνται σε παρατακτική διάταξη πέντε έμψυχοι συμμετέχοντες. Αυτοί παρουσιάζονται ως το Ιδεώδες στη σύνθεση. Αυτό σημαίνει ότι εκφράζουν τη γενικευμένη ουσία της πληροφορίας. Στο κάτω τμήμα απεικονίζονται πέντε καρδιές και εμφανίζονται ως τα Πραγματικά στοιχεία που εκφράζουν συγκεκριμένες πληροφορίες σε σχέση με το βασικό θέμα της πληροφορίας. Οι συμμετέχοντες είναι κατανεμημένοι με συμμετρικό τρόπο και αυτό υποδηλώνει ότι η σχέση τους είναι ταξινομική. Πρόκειται για μια κλειστή ταξινομία, στην οποία οι υποκείμενοι συμμετέχοντες αποτελούν μέλη της ίδιας τάξης (ομάδα ανθρώπων ή παιδιών). Η μετωπική στάση των μορφών συγκροτούν μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Οι συμμετέχοντες μας κοιτούν και γελούν. Τα ανύσματα που δημιουργούνται από τα χέρια τους, αναπαριστούν μια δράση που μπορεί να ερμηνευτεί: πέντε χαρούμενα παιδιά ή πέντε άνθρωποι κρατιούνται χέρι-χέρι. Σε μια τέτοια δομή οι συμμετέχοντες βρίσκονται σε μια διαδικασία διεπίδρασης και επικοινωνίας μεταξύ τους. Σε ένα δεύτερο επίπεδο συνδήλωσης, η διάταξη των ατόμων (ο ένας δίπλα στο άλλον) σημαίνει την συνύπαρξη, την ομόνοια και την αδελφοσύνη μεταξύ των ανθρώπων. Οι καρδιές ως τα πραγματικά στοιχεία της σύνθεσης, συμβολίζουν την αγάπη που προκαλεί τις ειρηνικές σχέσεις των ανθρώπων.

Ιχνογράφημα 75

Στο κέντρο του ιχνογραφήματος απεικονίζεται ένα σπίτι με έντονα χρώματα (μπλε και κόκκινο), υπερυψωμένο σαν να είναι τοποθετημένο σε βάθρο. Στο σπίτι η καμινάδα καπνίζει, φανερώνοντας την παρουσία ανθρώπων. Αποτελεί ένδειξη οικογενειακής συνοχής και θαλπωρής: μέσα στο σπίτι υπάρχουν άνθρωποι που συμβιώνουν και έχουν

μέριμνα για τα κοινά τους προβλήματα. Η κεντρικότητα του στοιχείου και η προβολή του, λόγω του έντονου χρωματισμού αναδεικνύει τη σπουδαιότητα που έχει το θέμα για τον ιχνογράφο. Για τον Μπέλλα, το σπίτι έχει σημαντικό συναισθηματικό περιεχόμενο για το παιδί και συμβολίζει το καταφύγιο, την ασφάλεια και την ταυτότητα της καταγωγής. Σε ένα δεύτερο συνδηλωτικό επίπεδο, τα σημαινόμενα της συνοχής, της γαλήνης, της οικογενειακής ευτυχίας (οικογενειότητα) σημαίνουν ειρήνη.

Ιχνογράφημα 76

Στο ιχνογράφημα απεικονίζεται μια γυναικεία μορφή και δυο καρδιές. Πρόκειται για ένα τρίπτυχο. Δεν υπάρχει η έννοια του Δεδομένου και Νέου, αφού πρόκειται για δυο ίδιες καρδιές, δεξιά και αριστερά της ανθρώπινης φιγούρας. Η μετωπική στάση της μορφής συγκροτεί «απαίτηση» προς αναγνώριση. Αναγνωρίζουμε στο άτομο ότι είναι Φορέας μιας Κτητικής Ιδιότητας (φοράει στέμμα), που δημιουργεί την οπτική αντίληψη μιας βασίλισσας. Η ειρήνη προσωποποιείται και αποκτά βασιλικές ιδιότητες.

Ιχνογράφημα 77

Τρεις ανθρώπινοι συμμετέχοντες (παιδιά) απεικονίζονται στο δεξί τμήμα της σύνθεσης. Στο αριστερό τμήμα ο ιχνογράφος ζωγραφίζει ένα σχολείο. Αυτό σημαίνει ότι είναι το Δεδομένο στοιχείο, δηλαδή είναι θέμα οικείο και γνωστό στο θεατή. Παρουσιάζεται ως θέμα κοινής λογικής (όλα τα παιδιά πηγαίνουν στο σχολείο). Τα παιδιά που πηγαίνουν στο σχολείο είναι το Νέο στοιχείο στη σύνθεση. Αυτό σημαίνει ότι ο θεατής οφείλει να δώσει ιδιαίτερη προσοχή και να αναγνωρίσει το δικαίωμα των παιδιών να πάνε στο σχολείο. Στα πρόσωπά τους καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση. Η μετωπική στάση των ατόμων διαμορφώνει «απαίτηση» προς αναγνώριση.

Ιχνογράφημα 78

Το θέμα ιχνογραφείται σε όλη την επιφάνεια. Στο κέντρο και αριστερά απεικονίζεται μια τσουλήθρα που καταλήγει σε μια πισίνα. Οι ανθρώπινοι συμμετέχοντες (παιδιά), δημιουργούν ανύσματα με τα μέλη του σώματος, που πραγματώνουν μια διαδικασία δράσης σε μια αφηγηματική αναπαράσταση που μπορεί να ερμηνευτεί ως: παιχνίδια στην πισίνα. Η πολυχρωμία συνδηλώνει μια χαρούμενη διάθεση, δημιουργεί μια αίσθηση χαράς, γιορτής και πανηγυριού (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 132). Η μετωπική στάση των ατόμων συγκροτεί μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Αναγνωρίζεται η χαρά τους και η επιθυμία τους για παιχνίδι και διασκέδαση.

Ιχνογράφημα 79

Στο σχέδιο παρατηρούμε έξι ανθρώπινους συμμετέχοντες. Παρατάσσονται ο ένας δίπλα στον άλλο (παρατακτική διάταξη), κάθετα στη γραμμή εδάφους και κάτω από την ταινία του ουρανού. Η μετωπική στάση των ατόμων διαμορφώνει μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Στα πρόσωπα καταδηλώνεται χαρούμενη διάθεση. Τα άνυσματα που δημιουργούν τα χέρια των συμμετεχόντων, πραγματώνουν μια διαδικασία δράσης σε μια αφηγηματική αναπαράσταση που μπορεί να ερμηνευτεί: είμαστε φίλοι, είμαστε ομάδα, περνάμε καλά. Τα άτομα κρατιούνται μεταξύ τους χέρι-χέρι, γεγονός που φανερώνει ένα πνεύμα ομαδικότητας, ομόνοιας, αλληλεξάρτησης. Η εικόνα έχει μετωπική γωνία. Αυτό δηλώνει ότι ο ιχνογράφος «εμπλέκεται» με τους αναπαριστώμενους συμμετέχοντες και κατά συνέπεια και εμείς ως θεατές. Αναγνωρίζουμε τη χαρά και τη διάθεσή τους να είναι μαζί και να περνούν καλά. Το μεσαίο μακρινό πλάνο, καθορίζει ένα είδος κοινωνικής απόστασης ανάμεσα σε μας και στους συμμετέχοντες, που μας επιτρέπει να θεωρούμε τους ανθρώπους σαν εμάς και σαν να ήταν φίλοι μας.

Ιχνογράφημα 80

Στο κέντρο του ιχνογραφήματος απεικονίζονται δυο ανθρώπινοι συμμετέχοντες. Μας κοιτάζουν και γελούν. Το άνυσμα που δημιουργείται από τα χέρια τους, ενώνει τους συμμετέχοντες. Συστήνεται μια αμφίδρομη μεταβατική διαδικασία μεταξύ των συμμετεχόντων. Ως Διεπιδρώντες φαίνεται να επηρεάζουν ο ένας τον άλλον σε μια σχέση αλληλεπίδρασης που μπορεί να ερμηνευτεί ως φιλία. Η μετωπική στάση των ατόμων συγκροτεί μια «απαίτηση» προς αναγνώριση. Καλούμαστε να αναγνωρίσουμε την χαρούμενη διάθεση και τη φιλική σχέση που υπάρχει μεταξύ τους. Στη φυσική στάση των ατόμων συμπαραδηλώνεται μια κίνηση-δράση, καθώς παρατηρείται κλίση στο σώμα τους που μπορεί να ερμηνευτεί: τρέχουμε και παίζουμε μαζί. Η πολυχρωμία συνδηλώνει μια αίσθηση χαράς και πανηγυριού.

2.3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στο δείγμα που συγκεντρώσαμε (80 στον αριθμό), διακρίνουμε τα τρία σημειωτικά πεδία: το συντακτικό, το σημαντικό και το πραγματιστικό. Στη συντακτική ανάλυση παρουσιάζουμε στοιχεία για τη μορφή, το χρώμα, τον χώρο, το σενάριο. Στη σημαντική ανάλυση εντοπίζουμε τις σημασίες των σημείων και τα σημασιολογικά πλέγματα. Στο πραγματιστικό αναζητούμε τους τρόπους με τους οποίους τα σημεία χρησιμοποιούνται και

ερμηνεύονται, διαπιστώνοντας ότι τα παιδιά δεν αγνοούν τα συμφραζόμενα της φράσης «πως καταλαβαίνεις την ειρήνη;», όπως διαφαίνεται στη χρήση των συνδηλώσεων και των κωδίκων.

Στην έρευνα συμμετείχαν 80 νήπια. Από το σύνολο των υποκειμένων το 58% ήταν κορίτσια και το 42% ήταν αγόρια (πίνακας 1).

Πίνακας 1: Κατανομή των Νηπίων κατά Φύλο

ΦΥΛΟ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Κορίτσια	46	58 %
Αγόρια	34	42 %
Σύνολο	80	100 %

Από το σύνολο των υποκειμένων που συμμετείχαν στην έρευνα, το 62% προήλθε από τον νομό Καστοριάς, ενώ το 38% των νηπίων προήλθε από το νομό Φλωρίνης (πίνακας 2).

Πίνακας 2: Κατανομή των Νηπίων κατά Νομό

ΝΟΜΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Καστοριάς	50	62 %
Φλώρινας	30	38 %
Σύνολο	80	100 %

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Μορφές/Κίνηση/Θέση /κατεύθυνση

Όπως προκύπτει από τον **πίνακα 3**, από το σύνολο (80) των παιδικών ιχνογραφημάτων, στα 60 εντοπίζονται ανθρώπινες μορφές μαζί με άλλα στοιχεία (λουλούδια, σπίτια κ.α.), ενώ στα υπόλοιπα 20 ιχνογραφήματα απεικονίζονται στοιχεία όπως: λουλούδια, ήλιος (π.χ. ιχν. 50), σπίτια (π.χ. ιχν. 15), σύμβολα (καρδιές π.χ. ιχν.19), πουλιά, ο πλανήτης Γη (π.χ. ιχν. 63). Σύμφωνα με την F. de Meredieu, ένα από τα κύρια θέματα του παιδικού ρεπερτορίου στα ιχνογραφήματα των παιδιών είναι ο άνθρωπος. Αυτό συμβαίνει γιατί πρώτον, προβάλλει το δικό του σωματικό σχήμα όπως το βιώνει. Κατά δεύτερον, οφείλεται στον ανθρωπομορφισμό της παιδικής ψυχοσύνθεσης. Αποτελεί την εικόνα-μήτρα της παιδικής γραφής (Ντε Μερεντιέ, 1981, σσ. 54-59). Τυχόν ατέλειες στο σχήμα αποδίδονται στο στάδιο εικαστικής εξέλιξης των παιδιών που μελετάμε. Η παράλειψη μερών του σώματος σε ορισμένα ιχνογραφήματα, για ορισμένους ερευνητές είναι αποτέλεσμα σχεδιαστικών παραγόντων, όπως η φύση της γραμμής, ο σχεδιαστικός χώρος, ο κανόνας ότι κάθε μέλος του σώματος έχει τον δικό του χώρο μη επιτρέποντας την επικάλυψη (Κούβου, 2016, σ. 83). Επισημαίνονται οι αναπαραστάσεις ομάδων ανθρώπων σε παρατακτική (ιχν. 57, 62, 74, 79) ή κυκλική διάταξη (ιχν. 1, 3, 28, 48). Στην ομαδική αναπαράσταση ατόμων επιδιώκεται η τάξη και η συμμετρία, ενώ διαπιστώνεται η επανάληψη της ίδιας ιχνογραφικής μορφής και η εξάλειψη λεπτομερειών στο σχέδιό τους (Μπέλλας, 2009, σσ. 72-75). Η διάταξη ως τρόπος οργάνωσης των μορφών στον σχεδιαστικό χώρο, συνδέει τους συμμετέχοντες με ανύσματα και δημιουργεί αφηγηματικές διαδικασίες, στις οποίες πραγματώνονται σχέσεις αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών και μπορούν να ερμηνευτούν ως σχέσεις ενότητας, ομόνοιας, αδελφοσύνης.

Πίνακας 3: Μορφές

ΜΟΡΦΕΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Ανθρ. μορφές και άλλα στοιχεία	60	75 %
Άλλα στοιχεία	20	25 %
Σύνολο	80	100 %

Οι ανθρώπινες μορφές στην πλειονότητα είναι σταθερές (45%), ενώ σε ποσοστό 15% συμπαραδηλώνεται κίνηση - δράση (ιχν. 2, 18, 37, 42, 69), καθώς δίνεται έμφαση στα κάτω και άνω άκρα των μορφών (πίνακας 4).

Πίνακας 4: Κίνηση Ανθρώπινης Μορφής

ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΜΟΡΦΗ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Ακίνητη	45	75 %
Σε κίνηση	15	25 %
Σύνολο	60	100 %

Στο δείγμα που παρουσιάζουμε, αναγνωρίζουμε ότι το σύνολο (60%) των μορφών είναι σε μετωπική στάση. Αυτού του είδους η οπτική διάταξη δημιουργεί μια οπτική μορφή άμεσης απευθυντικότητας και συνιστά μια «απεικονιστική πράξη» (Kress & van Leeuwen, 2010, σ. 192). Οι άνθρωποι συμμετέχοντες απευθύνονται στο θεατή και συγκροτούν μια «απαίτηση» προς αναγνώριση της συναισθηματικής τους κατάστασης (χαρά - ευτυχία), ενώ ταυτόχρονα καλούν τον θεατή να σχετιστεί μαζί τους. Η επαφή εδραιώνεται μέσω του βλέμματος όταν οι αναπαριστώμενοι συμμετέχοντες κοιτάζουν τον θεατή. Πρόκειται για μια «οπτική πρόσκληση» ο θεατής να εμπλακεί, να συλλογιστεί και να αναγνωρίσει τα μηνύματα των αφηγηματικών αναπαραστάσεων που πραγματώνονται στο ιχνογράφημα.

Το σπίτι είναι ένα άλλο στερεότυπο μετά την ανθρώπινη φιγούρα. Απεικονίζεται ως αναπαράσταση σε 14 ιχνογραφήματα. Ενδιαφέρον στην καταδήλωση του στοιχείου είναι το μεγάλο μέγεθος (ιχν. 10, 39, 65). Αυτό αποδεικνύει το ενδιαφέρον των ιχνογράφων για το στοιχείο-σπίτι. Τα παιδιά συνηθίζουν να ζωγραφίζουν μεγαλύτερα τα στοιχεία στα οποία επενδύουν μεγαλύτερη συγκινησιακή αξία (Μπέλλας, 2009, σ. 80). Για την Ουρ. Κούβου, το μέγεθος στο σχέδιο υποδεικνύει την αφηγηματική και ψυχολογική σημασία που έχει το συγκεκριμένο στοιχείο (Κούβου, 2016, σ. 132). Το σπίτι απεικονίζεται σύμφωνα με το πρότυπο: ένα τρίγωνο για τη στέγη του και ένα όρθιο παραλληλόγραμμο για το δόμο. Η ύπαρξη καμινάδας που καπνίζει (π.χ. ιχν.26,61,75) είναι ένδειξη οικογενειακής συνοχής και θαλπωρής, συντροφικότητας και αγάπης. Σημαίνει ότι υπάρχουν άνθρωποι που συμβιώνουν και μεριμνούν για τα κοινά τους προβλήματα (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 153 και Μπέλλας, 2009, σ. 94).

Όσον αφορά τη θέση των στοιχείων και την τοποθέτησή τους στο σχεδιαστικό χώρο, παρατηρείται ότι το θέμα απεικονίζεται στο κέντρο 45 φορές, στο κάτω τμήμα 10, πάνω και κάτω 8 (ιχν. 5, 12, 14, 16, 21, 23, 33, 45), αριστερά-δεξιά 7, αριστερά-δεξιά και κέντρο 5, στο άνω τμήμα 2 (ιχν. 55, 57), κέντρο και αριστερά 2 (ιχν. 17, 18), κέντρο και δεξιά 1 (ιχν. 74). Σε ορισμένα ιχνογραφήματα το θέμα καλύπτει όλη την επιφάνεια (ιχν. 3, 39, 54, 65, 79). Σύμφωνα με την γραμματική του οπτικού σχεδιασμού, στο επίπεδο της κειμενικής μεταλειτουργίας, οι παραπάνω πληροφορίες όταν αφορούν τη χρήση του οριζόντιου άξονα της εικόνας, αναφέρονται στο «δεδομένο» γνωστικό υλικό (αριστερό τμήμα) και στο «Νέο» (δεξιά τμήμα). Στην κάθετη δομή της εικόνας αναφέρονται στο «Πραγματικό» (κάτω τμήμα), ως πληροφοριακό υλικό για το θέμα και στο «Ιδεώδες» (άνω τμήμα), ως την εξιδανικευμένη ουσία της πληροφορίας. Διαπιστώνεται ότι στα περισσότερα ιχνογραφήματα γίνεται σημαντική χρήση του Κέντρου. Τα στοιχεία που τοποθετούνται στο κέντρο αποτελούν τον πυρήνα της πληροφορίας σχετικά με την ειρήνη, ενώ τα υπόλοιπα στοιχεία δρουν επικουρικά και αναφέρονται ως Περιθώρια (Kress & van Leeuwen, 2010, σ. 303). Για τον Θ. Μπέλλα, το βασικό στοιχείο της αναπαράστασης τοποθετείται στο κέντρο και γύρω από αυτό ο ιχνογράφος οργανώνει το σχέδιο του (Μπέλλας, 2009, σ. 78).

Χώρος

Σχετικά με τη σκηνοθέτηση των ιχνογραφημάτων, στα 20 έργα δεν υπάρχει σκηνικό. Τα στοιχεία της σύνθεσης αναπαριστώνται με φόντο το λευκό της σελίδας. Στα υπόλοιπα 60 έργα, επιλέγεται το φυσικό/αστικό, το σχολικό και το οικογενειακό περιβάλλον. Το φυσικό περιβάλλον σε 24 συνθέσεις λειτουργεί ως κώδικας. Έτσι στα ιχνογραφήματα που προβάλλονται εικόνες από τη φύση (λουλούδια, χορτάρι, ήλιος, πουλιά, δέντρα, ουράνιο τόξο), η ειρήνη σχετίζεται με τη φύση (ιχν. 6, 12, 49, 50, 51, 52, 53, 54). Σε 22 έργα το φυσικό περιβάλλον επιλέγεται ως χώρος-δράσης και αναψυχής του παιδιού με την οικογένειά του (π.χ. ιχν. 35) και με τους φίλους του (π.χ. ιχν. 47). Επίσης, το φυσικό περιβάλλον λειτουργεί ως σκηνικό όπου απεικονίζεται το σύμβολο της καρδιάς, ως συνδήλωση της αξιακής σημασίας της ειρήνης (π.χ. ιχν. 24).

Ο εργασιακός χώρος (π.χ. ιχν. 44), επιλέγεται από ένα παιδί ως συνδήλωση της ανθρώπινης ανάγκης για δημιουργικότητα και εργασία. Για τον ίδιο λόγο, το σχολικό περιβάλλον επιλέγεται σε 6 έργα (π.χ. ιχν. 77), στα οποία τα νήπια απεικονίζουν σχολικά κτίρια ως συνδήλωση της ανάγκης τους για μόρφωση και εκπαίδευση. Το αστικό

περιβάλλον χρησιμοποιείται από τα νήπια σε 3 περιπτώσεις. Απεικονίζεται μια συνοικία (σπίτια, δρόμοι, παιδική χαρά, π.χ. ιχν. 26) ή σπίτια σε παρατακτική διάταξη (ιχν. 15, 67). Στα έργα αυτής της κατηγορίας η ειρήνη σχετίζεται με όμορφες εικόνες σπιτιών σε πόλεις, όπου η ζωή κυλά ήσυχα και αρμονικά. Το οικογενειακό περιβάλλον, ως εσωτερικός ή εξωτερικός χώρος σπιτιού και ως συνδήλωση της οικογενειακής θαλπωρής και ασφάλειας, χρησιμοποιείται από τα νήπια σε 4 περιπτώσεις (π.χ. ιχν. 65).

Υπογραφή

Οι αναφορές στο μεγαλύτερο ποσοστό (77%) είναι χωρίς υπογραφή, καθώς οι Νηπιαγωγοί έγραφαν τα αρχικά των νηπίων προκειμένου να εξασφαλιστεί η ανωνυμία τους. Μόνο τρία παιδιά έχουν υπογράψει τα σχέδια (ιχν. 8, 38, 74). Στο ιχνογράφημα 38 ο ιχνογράφος γράφει τη λέξη ειρήνη σε κεφαλαιογράμματη γραφή στο πάνω μέρος του σχεδίου. Η τοποθέτηση της υπογραφής ή και άλλου σημαίνοντος στο πάνω μέρος, παρουσιάζει το «ιδεώδες», ενώ αυτό που τοποθετείται στο κάτω μέρος είναι το «Πραγματικό», που παρουσιάζει συγκεκριμένες πληροφορίες για το θέμα της σύνθεσης.

Σενάριο

Στις περισσότερες συνθέσεις των ιχνογραφημάτων (62), παρατηρείται η ύπαρξη σεναρίου (**πίνακας 5**). Πιο συγκεκριμένα, σε αρκετά ιχνογραφήματα απεικονίζεται ένα όμορφο φυσικό τοπίο. Τα δέντρα, τα όμορφα λουλούδια, η λίμνη, τα πουλιά, το ουράνιο τόξο, ένας λαμπερός κίτρινος ήλιος, πεταλούδες, συστήνουν το περιβάλλον δράσης μέσα στο οποίο τα παιδιά μόνα τους (ιχν. 11, 13, 14, 33) ή με φίλους παίζουν (ιχν. 36) ή μαζί με την οικογένειά τους κάνουν διακοπές (ιχν. 59). Σε κάποιες περιπτώσεις ο ήλιος και τα σύννεφα αποδίδονται ανθρωπομορφικά με μάτια, μύτη και στόμα (ιχν. 5, 41). Επάνω από τον χαρούμενο ήλιο, συνήθως το παιδί ζωγραφίζει την «ταινία του ουρανού». Η παρουσία του ήλιου στο παιδικό ιχνογράφημα ταυτίζεται με τη συγκινησιακή θερμότητα του παιδιού, με τη ζωτικότητα του, τη δύναμή του και την παρώθησή του για δράση (Μπέλλας, 2009, σσ. 108-109).

Σε άλλη ομάδα ιχνογραφημάτων, αναπαρίστανται οικογενειακές σχέσεις και οικογενειακές στιγμές (παιχνίδι, εκδηλώσεις αγάπης, οικογενειακό τραπέζι). Σημαντικό είναι το φαινόμενο της «διαφάνειας» ή «ακτινογραφία», το οποίο παρατηρείται στις αναπαραστάσεις των σπιτιών (ιχν. 39, 65). Το νήπιο απεικονίζει στοιχεία που βρίσκονται στο εσωτερικό, όπως τα έπιπλα και τα μέλη της οικογένειας που κανονικά δεν θα έπρεπε

να φαίνονται. Για την Ουρ. Κούβου, η παροχή πληροφοριών για το εσωτερικό εικονογραφεί την πρόθεση των παιδιών να δώσουν πληροφορίες δομής, σημαντικές στις συγκεκριμένες αφηγήσεις (Κούβου, 2016, σσ. 126-127). Επίσης, φανερώνει τη χαρούμενη εικόνα που έχουν συγκρατήσει για το σπιτικό περιβάλλον. Στα έργα που αναλύουμε αναδεικνύεται η οικογενειακή συνοχή και η αγάπη μεταξύ των μελών.

Πίνακας 5: Ύπαρξη Σεναρίου

ΣΕΝΑΡΙΟ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Ύπαρξη	52	65 %
Απουσία	28	35 %
Σύνολο	80	100 %

Σε άλλες περιπτώσεις το σενάριο σχετίζεται με σκηνές από την καθημερινή ζωή των νηπίων όπως: τα παιδιά πηγαίνουν στο σχολείο (ιχν. 42) ή παίζουν στην παιδική χαρά (ιχν. 25). Συχνά απεικονίζονται ομάδες χαρούμενων παιδιών σε παρατακτική ή σε κυκλική διάταξη γύρω από τη Γη, με σημεινόμενο την ενότητα, την ομόνοια και την αδελφοσύνη μεταξύ των ανθρώπων (ιχν. 4, 79). Σε άλλες οπτικές συνθέσεις (ιχν. 24, 41), αναγνωρίζουμε την καρδιά ως σύμβολο αγάπης και την ταύτιση της ειρήνης με την αγάπη.

Σε άλλα έργα η ειρήνη προσωποποιείται και αποκτά φυσική υπόσταση με ανθρώπινα χαρακτηριστικά και ιδιότητες. Στο σενάριο η γίνεται βασίλισσα, κορίτσι, όμορφη πριγκίπισσα (ιχν. 61, 71, 72, 73, 76). Από την άλλη ο πόλεμος όταν προσωποποιείται είναι άγριος και άσχημος (ιχν. 22). Σε μια περίπτωση (ιχν. 44), απεικονίζεται ο χώρος εργασίας του πατέρα, συσχετίζοντας την ειρήνη με τη δυνατότητα εργασίας και άσκησης επαγγέλματος. Τέλος σε κάποια ιχνογραφήματα το σενάριο περιλαμβάνει σκηνές αλληλοβοήθειας (ιχν. 55, 58), ενώ σε μια περίπτωση αφορά δυο ανθρώπους διαφορετικού χρώματος να στέκονται ο ένας δίπλα στον άλλο, με σημεινόμενο την ισότητα και την αποδοχή της διαφορετικότητας (ιχν. 7).

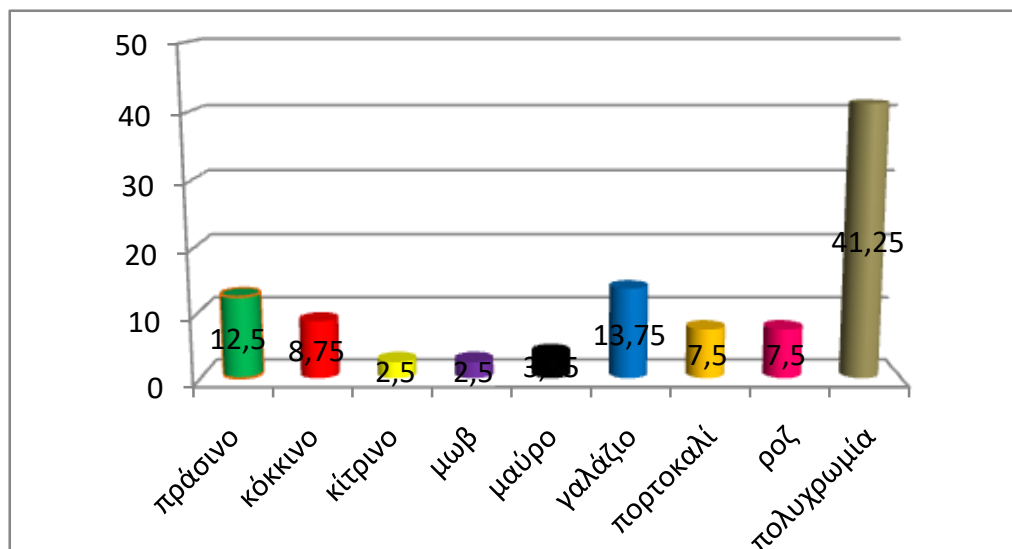
Χρώμα

Το σημαίνον/χρώμα που κυριαρχεί στα περισσότερα ιχνογραφήματα (33) είναι το πολύχρωμο (πίνακας 6). Για τους Kress και Leeuwen, η χρωματική διαφοροποίηση

(πολυχρωμία), δηλαδή η χρήση μιας ποικίλης παλέτας γίνεται σημαίνον της «τολμηρότητας». Η χρωματική παλέτα των νηπίων αποτελείται από: κόκκινο, κίτρινο, πράσινο, μωβ, μπλε, πορτοκαλί, φούξια, καφέ. Στο πλαίσιο της διαπροσωπικής μεταλειτουργίας, η πολυχρωμία χρησιμοποιείται προκειμένου να στείλει μηνύματα σχετικά με την ειρήνη, ως μια κατάσταση χαράς, γιορτής. Για την Α. Κακίση, η πολυχρωμία δημιουργεί αίσθηση χαράς, πανηγυριού και λούνα παρκ (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 13). Στα υπόλοιπα έργα, το μπλε εντοπίζεται σε 27 από τα 80 ιχνογραφήματα, το πράσινο σε 25, το κίτρινο σε 22, το φούξια σε 15, το κόκκινο και το καφέ σε 14, το πορτοκαλί σε 10, το μαύρο σε 8 και το μωβ σε 5. Σε δυο ιχνογραφήματα, το σημαίνον χρώμα είναι το δίχρωμο: επιλέγεται ο συνδυασμός μαύρο-πορτοκαλί, κίτρινο-μπλε. Στο ιχνογράφημα 72, διαπιστώνεται η ιδεολογική/αναπαραστατική λειτουργία του χρώματος (το φόρεμα που φοράει το κοριτσάκι που το λένε Ειρήνη είναι άσπρο), υποδηλώνοντας τη χρωματική συμβολική ταυτότητα της ειρήνης. Σύμφωνα με τον Kandinsky, το άσπρο χρώμα είναι το σύμβολο της αγνότητας και της καθαρής χαράς. Το μπλε είναι το τυπικό ουράνιο χρώμα και αναπτύσσει σε βάθος το στοιχείο της ηρεμίας. Το πράσινο θυμίζει την άνοιξη, την αναγέννηση της φύσης και συμβολίζει τη χαρά και την αναγέννηση της ψυχής και του πνεύματος (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 137). Το κίτρινο θυμίζει τη ζέστη και τη λαμπρότητα του ήλιου, ενώ έχει την χρωματική δύναμη να κεντρίζει και να διεγείρει τον άνθρωπο. Το κόκκινο είναι το χρώμα της έντασης, της χαράς, του θριάμβου, της ενεργητικότητας, της αποφασιστικότητας. Το καφέ θεωρείται το κατεξοχήν γήινο χρώμα. Το φούξια ως ανάμειξη του κόκκινου και του άσπρου, λαμβάνει τα παραπάνω χαρακτηριστικά του κόκκινου και από το άσπρο την αίσθηση της αγνότητας και της χαράς. Το πορτοκαλί δηλώνει ζεστή συμπεριφορά και ηρεμία, ενώ προσδίδει μια υγιή αίσθηση. Το μαύρο και το μωβ, κρύβουν κάτι το θλιβερό και συμβολίζουν το πένθος και τη θλίψη (Kandinsky, 1981, σσ. 104-115). Το χρώμα ως στοιχείο με εκφραστική δύναμη, σε μια σύνθεση λειτουργεί σε δυο επίπεδα: α) στο γνωσιολογικό μεταδίδει πληροφορίες με περιγραφικούς όρους (π.χ. τα φύλλα αλλάζουν χρώμα) και με συμβολικούς όρους (π.χ. το χρώμα των σημαίων) β) στο συγκινησιακό επίπεδο προκαλεί διαθέσεις και συναισθήματα (Σιβροπούλου, 2003, σσ. 150-151). Το παιδί επιλέγει τα χρώματα με βάση την ηλικία, την ψυχολογική κατάσταση, το χαρακτήρα και το γεωγραφικό περιβάλλον (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, σ. 130).

Πίνακας 6: Συχνότητα Εμφάνισης Χρωμάτων

ΧΡΩΜΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Πολυχρωμία	33	41,25 %
Γαλάζιο	11	13,75 %
Πράσινο	10	12,5 %
Κόκκινο	7	8,75 %
Πορτοκαλί	6	7,5 %
Ροζ	6	7,5 %
Μαύρο	3	3,75 %
Κίτρινο	2	2,5 %
Μωβ	2	2,5 %
Σύνολο	80	100 %

Γράφημα 1: Συχνότητα Εμφάνισης Χρωμάτων

ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Συνολικά επεξεργαστήκαμε 80 ιχνογραφήματα, από τα οποία προέκυψαν 148 αναφορές. Διαμορφώθηκαν 8 θεματικές κατηγορίες, σύμφωνα με τα επίπεδα της σημειωτικής. Αυτές αναγνωρίζονται ως πολιτισμικές μονάδες, δηλαδή ως σημασιολογικά περιεχόμενα της έννοιας της ειρήνης, όπως προέκυψαν από την ανάλυση των ιχνογραφημάτων. Τα σημααινόμενα της ειρήνης προβάλλονται στις επιμέρους κατηγορίες:

1^η θεματική κατηγορία: συναίσθημα-χαρά: τα ιχνογραφήματα αυτής της κατηγορίας απεικονίζουν ανθρώπους σε μετωπική στάση, με ζωγραφισμένο στο πρόσωπό τους ένα χαμόγελο. Το χαμόγελο ως έκφραση προσώπου στο σύνολο των μορφών, αποτελεί ένδειξη της ευτυχίας, της ευχαρίστησης, της ικανοποίησης και της φιλικής διάθεσης προς τους άλλους (Frijda, 1986, pp. 48-49). Η μετωπική στάση των μορφών στην πλειοψηφία των ιχνογραφημάτων, διαμορφώνουν «απαίτηση» προς αναγνώριση της χαρούμενης διάθεσης, ενώ ταυτόχρονα προκαλούν τον θεατή να εμπλακεί συναισθηματικά και να αναγνωρίσει ότι η ειρήνη είναι η συνθήκη για την προσωπική ευτυχία και την ευημερία σε παγκόσμιο επίπεδο.

2^η θεματική κατηγορία: αξίες: η κατηγορία αυτή αναφέρεται στις ηθικές και ανθρωπιστικές αξίες όπως: αγάπη, ομόνοια, ενότητα, ισότητα, συνεργασία, αλληλεγγύη, αποδοχή.

3^η θεματική κατηγορία: ανθρώπινες ανάγκες: αναφέρεται στις ανάγκες που χρειάζεται να ικανοποιήσει ο άνθρωπος όπως: φυσικές, γνωστικές, κοινωνικές και ανάγκες ασφάλειας. Ο Α. Maslow, ιεράρχησε τις ανθρώπινες ανάγκες σε κατηγορίες, από τις οποίες εντοπίσαμε τις παρακάτω ως αναπαραστάσεις/σημαινόμενα της ειρήνης: τις φυσικές ανάγκες (εξασφάλιση τροφής), τις ανάγκες ασφάλειας (επιθυμία για εργασία και εξασφάλιση στέγης), τις κοινωνικές ανάγκες (ικανοποίηση του αισθήματος του ανήκειν, οικογενειακές σχέσεις, ανάγκη ψυχαγωγίας και διασκέδασης) και γνωστικές ανάγκες (επιθυμία για γνώση και πνευματική ολοκλήρωση). Σε αυτή τη θεματική ξεχωρίσαμε τις κατηγορίες: *τροφή, σχολείο, σπίτι και οικογένεια, εργασία, αναψυχή-διασκέδαση.*

4^η θεματική κατηγορία: φύση: απεικονίζονται στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος όπως: λουλούδια, δέντρα, σύννεφα, ουράνιο τόξο, λίμνη και θάλασσα, πουλιά, πλανήτης Γη.

5^η θεματική κατηγορία: σύμβολα: απεικονίζονται το διεθνές σύμβολο της ειρήνης⁴ και η καρδιά ως σύμβολο της αγάπης, της στοργής και της τρυφερότητας (Dictionary). Η χρήση των συμβόλων λειτουργεί ως ένα είδος οπτικής γλώσσας, προκειμένου να επικοινωνήσει ένα μήνυμα. Τα σύμβολα είναι σημεία τα οποία συνδέονται συνειρμικά με μια αφηρημένη έννοια και αναπαριστούν την έννοια (Greek Language). Ο συμβολισμός αντανακλά μια μορφή σχέσεως μεταξύ των σημαινόντων και των σημαινομένων. Στην περίπτωση των συμβόλων, το σημαίνον δεν ομοιάζει με το σημαινόμενο αλλά είναι αυθαίρετο, ώστε η σχέση πρέπει να διδαχθεί (Chandler). Η προβολή του συμβόλου στο κέντρο των ιχνογραφημάτων και η απόδοσή του σε μεγάλο μέγεθος σε ένα ιχνογράφημα (ιχν. 8), αναδεικνύει τη σπουδαιότητα του συμβόλου για τον ιχνογράφο (Kress & van Leeuwen, 2010, σ. 310, Μπέλλας, 2009, σ. 80).

6^η θεματική κατηγορία: παιχνίδι: αφορά την αγαπημένη δραστηριότητα των παιδιών το παιχνίδι με φίλους στο σχολείο, στην παιδική χαρά.

7^η θεματική κατηγορία: διαπροσωπικές σχέσεις-φιλία: προβάλλονται αναπαραστάσεις κυρίως παιδιών με κάποιον φίλο στο πλάι τους στο φυσικό περιβάλλον, στην αυλή του σχολείου.

8^η θεματική κατηγορία: προσωποποίηση της ειρήνης και του πολέμου: η ειρήνη και ο πόλεμος αν και αφηρημένες έννοιες, αποκτούν φυσική υπόσταση και ανθρώπινα χαρακτηριστικά. Η ειρήνη παρουσιάζεται ως βασίλισσα (ιχν. 76), ως μια όμορφη πριγκίπισσα (ιχν. 73) ή ως κοριτσάκι (ιχν. 71 και ιχν. 72). Ο πόλεμος είναι μια μορφή άσχημη, θυμωμένη, χωρίς πόδια και χέρια (ιχν. 22). Η απόδοση ζωής και ανθρώπινων χαρακτηριστικών (ανιμισμός), σε άψυχα αντικείμενα και αφηρημένες έννοιες, αποτελεί χαρακτηριστικό της προεγνωσιολογικής σκέψης των παιδιών της ηλικίας στην οποία αναφερόμαστε, σύμφωνα με τον Piaget (Piaget, 2007, p. 169). Η προσωποποίηση της ειρήνης οφείλεται στον ανθρωπομορφισμό της παιδικής ψυχοσύνθεσης, στην τάση του νηπίου να «εμψυχώνει» και να σχεδιάζει τα πάντα κατά την εικόνα και ομοίωσή του (Ντε Μερεντιέ, 1981, p. 55).

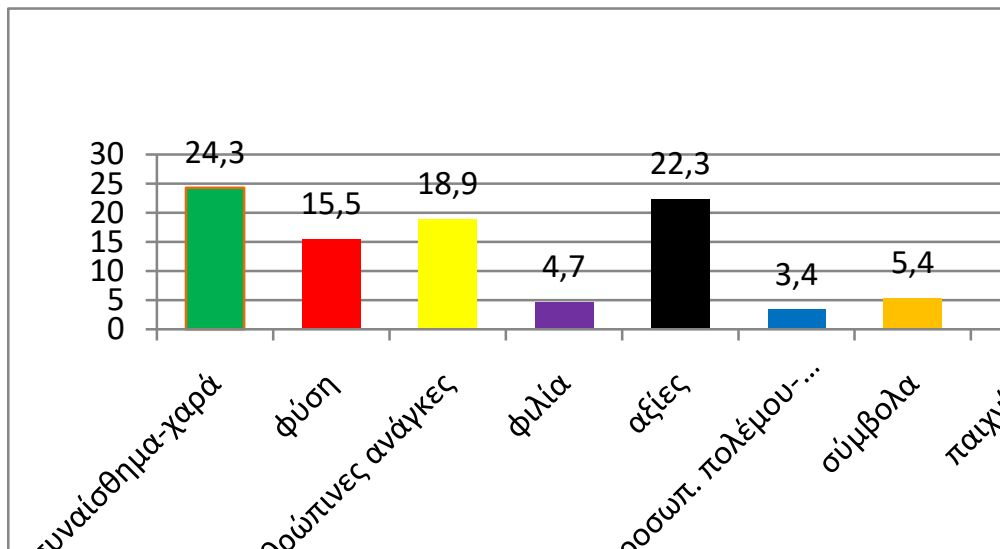
Από τον **πίνακα 7** προκύπτει ότι οι περισσότερες αναφορές (24,3%), αφορούν τη θεματική *συναίσθημα-χαρά* και τη θεματική *αξίες* (22,3%). Σχετικά μεγάλο είναι το ποσοστό που αναφέρεται στη θεματική *ανθρώπινες ανάγκες* (18,9%) και στη θεματική

⁴ Σύμβολο της Ειρήνης: Σχεδιάστηκε από τον Gerald Holtom το 1958 ως σύμβολο κατά των πυρηνικών όπλων. Από το 1960 χρησιμοποιείται ως σύμβολο για το κίνημα της ειρήνης (Τομπέα, 2016).

φύση (15,5%). Με το ίδιο ποσοστό (5,4%), παρουσιάζονται οι θεματικές σύμβολα και παιχνίδι. Με μικρό ποσοστό εμφανίζονται οι θεματικές διαπροσωπικές σχέσεις-φιλία (4,7%) και προσωποποίηση ειρήνης-πολέμου (3,4%).

Πίνακας 7: Συχνότητα Εμφάνισης Θεματικών Κατηγοριών

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Συναίσθημα - Χαρά	36	24,3 %
Αξίες	33	22,3 %
Ανθρώπινες ανάγκες	28	18,9 %
Φύση	23	15,5 %
Σύμβολα	8	5,4 %
Παιχνίδι	8	5,4 %
Διαπροσωπικές Σχέσεις - Φιλία	7	4,7 %
Προσωποποίηση Πολέμου - Ειρήνης	5	3,4 %
Σύνολο	80	100 %

Γράφημα 2: Συχνότητα Εμφάνισης Θεματικών Κατηγοριών

Τα κορίτσια αποδίδουν στην ειρήνη την έννοια της χαράς (30,5%) και την ταυτίζουν με αξίες (ηθικές και ανθρωπιστικές) σε ποσοστό 29,5%.ποσοστό (9%). Τη συσχετίζουν με τη

φύση και τις ανθρώπινες ανάγκες (12,5%). Προσδίδουν στην ειρήνη και στον πόλεμο φυσική υπόσταση και ανθρώπινα χαρακτηριστικά σε ποσοστό 5,5%. Στις θεματικές κατηγορίες *παιχνίδι* και *φιλία* αναφέρονται με ποσοστό 4%. Στην θεματική, *σύμβολα* αναφέρονται με ποσοστό 1,5% (πίνακας 8).

Πίνακας 8: Θεματικές Κατηγορίες που Αναφέρονται τα Κορίτσια

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Συναίσθημα-χαρά	22	30,5 %
Αξίες	21	29,5 %
Φύση	9	12,5 %
Ανθρώπινες ανάγκες	9	12,5 %
Προσωποποίηση ειρήνης-πολέμου	4	5,5 %
Φιλία	3	4 %
Παιχνίδι	3	4 %
Σύμβολα	1	1,5 %
Σύνολο αναφορών	72	100 %

Τα αγόρια συσχετίζουν την ειρήνη κυρίως με τις ανάγκες του ανθρώπου (27%). Επίσης, τη συνδέουν με τη χαρά και την ευτυχία σε ποσοστό 20%, ενώ τη συσχετίζουν λιγότερο με τη φύση (16,5%), με αξίες (13%), με το παιχνίδι (9%) και με τη φιλία (2%). Την αναπαριστούν συμβολικά σε ποσοστό 6%, ενώ δεν την απεικονίζουν με ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά (0%) (πίνακας 9). Παρατηρείται ότι και τα δυο φύλα συσχετίζουν την ειρήνη με την χαρά και την ανθρώπινη ευτυχία. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα κορίτσια την συνδέουν με αξίες ενώ τα αγόρια την θεωρούν απαραίτητη συνθήκη προκειμένου να ικανοποιηθούν οι ανθρώπινες ανάγκες.

Πίνακας 9: Θεματικές Κατηγορίες που Αναφέρονται τα Αγόρια

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Ανθρώπινες ανάγκες	15	27 %
Συναίσθημα	11	20 %
Φύση	9	16,5 %
Αξίες	7	13 %
Σύμβολα	6	11 %
Παιχνίδι	5	9 %
Φιλία	2	3,5 %
Προσωποποίηση ειρήνης-πολέμου	0	0 %
Σύνολο αναφορών	55	100 %

Στη 2^η θεματική διακρίναμε τις ηθικές αξίες (αγάπη) και τις ανθρωπιστικές αξίες (ομόνοια, ενότητα, αδελφοσύνη, ισότητα και συνεργασία, αλληλεγγύη-αλληλοβοήθεια). Η αγάπη αναπαρίσταται με το σύμβολο της καρδιάς (ιχν. 1, 19, 24, 27, 34, 40). Παρουσιάζονται διαφορετικοί τύποι αγάπης: μεταξύ μητέρας και παιδιού, μεταξύ των φίλων και μεταξύ των ανθρώπων (ιχν. 1). Η εικονική καταδήλωση είναι δυνατή: κυκλική διάταξη των ανθρώπων γύρω από το πλανήτη Γη ή παρατακτική διάταξη των μορφών. Οι χωρικές σχέσεις συνδηλώνουν την ενότητα, την ομόνοια και σε ένα δεύτερο επίπεδο σημασιοδότησης, την οικουμενικότητα των αξιών. Αξίζει αναφοράς το μοναδικό ιχνογράφημα στο οποίο ο ιχνογράφος ανέδειξε την ισότητα και τη φιλία ανάμεσα στους ανθρώπους, ανεξαρτήτως χρώματος (ιχν. 7). Στον **πίνακα 10** παρουσιάζονται οι κατηγορίες και οι υποκατηγορίες των θεματικών αξιών. Αναφορικά με τις αξίες, φαίνεται ότι τα παιδιά συσχετίζουν την ειρήνη περισσότερο με την αγάπη (60,6%). Οι ανθρωπιστικές αξίες εμφανίζονται με ποσοστό 39,4% και προσδιορίζονται ως ομόνοια-ενότητα (27,3)%, αλληλεγγύη (6,1%), συνεργασία (3%) και ισότητα-αποδοχή (3%).

Πίνακας 10: Συχνότητα Εμφάνισης Αξιών

ΑΞΙΕΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Αγάπη	20	60,6 %
Ομόνοια - Ενότητα - Αδελφосύνη	9	27,3 %
Αλληλεγγύη - Αλληλοβοήθεια	2	6,1 %
Ισότητα - Αποδοχή	1	3 %
Συνεργασία	1	3 %
Σύνολο	33	100 %

Στην 3^η θεματική, ξεχωρίσαμε τις κατηγορίες:

σπίτι-οικογένεια: τα ιχνογραφήματα αυτής της κατηγορίας απεικονίζουν το οικοδόμημα σπίτι (ένα ή πολλά σπίτια σε παρατακτική διάταξη ιχν. 15 και ιχν. 67). Επιπλέον αναπαρίστανται οικογένειες στο εσωτερικό των σπιτιών ή στο φυσικό περιβάλλον.

σχολείο: προβάλλεται το οικοδόμημα σπίτι με την ελληνική σημαία ως σημαινόμενο του σχολείου.

αναψυχή: απεικονίζονται τα παιδιά σε στιγμές διασκέδασης, με τους γονείς στην παραλία η στην πισίνα.

εργασία: στο ιχνογράφημα απεικονίζεται ένας πατέρας στο εργασιακό του περιβάλλον (ιχν. 44).

τροφή: αφορά τη βασική ανάγκη του ανθρώπου για τροφή. Απεικονίζονται διάφορα τρόφιμα (ιχν. 45) και ένα στρωμένο οικογενειακό τραπέζι (ιχν. 65), όπου η μητέρα φροντίζει και ταΐζει τα παιδιά της.

Στον **πίνακα 11** καταγράφεται η συχνότητα αναφοράς των κατηγοριών της τρίτης θεματικής.

Πίνακας 11: Συχνότητα Εμφάνισης Κατηγοριών της Θεματικής Ανθρώπινες Ανάγκες

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Σπίτι - Οικογένεια	14	50 %
Σχολείο	6	21,4 %
Αναψυχή - Διασκέδαση	5	17,9 %
Τροφή	2	7,1 %
Εργασία	1	3,6 %
Σύνολο	28	100 %

Διαπιστώνεται ότι η κατηγορία *σπίτι-οικογένεια*, έχει τις περισσότερες αναφορές (50%), ενώ οι κατηγορίες *σχολείο* και *αναψυχή* παρουσιάζουν ποσοστά (21,4%) και (17,9%) αντίστοιχα. Αναφέρονται με μικρότερο ποσοστό οι κατηγορίες *τροφή* (7,1%) και *εργασία* (3,6%). Η αναπαράσταση του σπιτιού στο οπτικό δείγμα συνδηλώνει την οικογενειακή συνοχή και θαλπωρή και την ταυτότητα της καταγωγής (Μπέλλας, 2009, p. 94). Το σπίτι ως σύμβολο του οικογενειακού περιβάλλοντος, αποτελεί για το παιδί το προσωπικό του σύμπαν, το καταφύγιό του. Λειτουργεί ως μυθικός χώρος. Εμπνέει την ασφάλεια και τη σιγουριά (Κακίση-Παναγοπούλου, 2006, p. 152, Ντε Μερντιέ, 1981, p. 79). Η ύπαρξη του οικογενειακού περιβάλλοντος εμφανίζεται ως πρωταρχική ανάγκη στα ιχνογραφήματα. Το παιδί εκτός από την αίσθηση ασφάλειας, αισθάνεται ότι ανήκει σε μια ομάδα, αναπτύσσει σχέσεις με τα μέλη της οικογένειας, ενώ ικανοποιεί την ανάγκη να προσφέρει και να δέχεται αγάπη και στοργή.

Κώδικες

Οι κώδικες αποτελούν «ερμηνευτικά τεχνάσματα», προκειμένου να προσδιορίσουμε την έννοια του σημείου. Στο δείγμα που μελετάμε, οι κυρίαρχοι κώδικες που εντοπίσαμε και ορίζουν το πλαίσιο επικοινωνίας, μέσα στο οποίο τα σημαίνοντα και τα σημαίνόμενα συνδυάζονται και αποδίδουν το νόημα της ειρήνης είναι:

- *Ο κώδικας φυσικού περιβάλλοντος*, όπου προβάλλονται τα δέντρα, τα λουλούδια, το ουράνιο τόξο, τα πουλιά, η λίμνη, ο πλανήτης Γη.

- *Ο συμβολικός κώδικας*, όπου προβάλλονται σημεία-σύμβολα (διεθνές σύμβολο της ειρήνης, καρδιά), που συνδέονται συνειρμικά με αφηρημένες έννοιες και τις αναπαριστούν.
- *Ο κώδικας προσωποποίησης*, εντοπίζεται όπου η ειρήνη και ο πόλεμος προβάλλονται ως πρόσωπα με ανθρώπινες ιδιότητες και συμπεριφορές.
- *Ο κώδικας δραστηριοτήτων-παιχνίδι*, όπου προβάλλεται η αγαπημένη δραστηριότητα των παιδιών το παιχνίδι.
- *Ο κώδικας αξιών*, όπου προβάλλονται πράξεις αλληλεγγύης, συνεργασίας, ομόνοιας.
- *Ο κώδικας διαπροσωπικών σχέσεων-φιλία*, όπου προβάλλονται οι φιλικές σχέσεις των παιδιών.
- *Ο κώδικας αναγκών*, εντοπίζεται στα έργα όπου προβάλλονται οι ανθρώπινες ανάγκες (τροφή, οικογένεια, στέγη, σχολείο, εργασία, διασκέδαση).
- *Ο συναισθηματικός κώδικας*, εντοπίζεται στα ιχνογραφήματα όπου απεικονίζονται χαρούμενοι άνθρωποι και παιδιά.

Τα νήπια σκηνοθετούν τις εικόνες με βάση γνωστικά δίπολα που λειτουργούν στο σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον (Βαμβακίδου, Γκόλια, & Ζυγούρη, 2005, pp. 6-7). Η ειρήνη προσεγγίζεται σε σχέση με τον πόλεμο (υπενθυμίζουμε ότι το θέμα «ειρήνη» στο Νηπιαγωγείο αναπτύσσεται συνήθως με αφορμή τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου). Ως θέμα κρύβει μέσα του αντιθετικά ζεύγη που εδράζονται στην παιδική σκέψη ως: καλό-κακό, δυνατό-αδύνατο, νίκη-ήττα. Οι δυαδικές αντιθέσεις στο πλαίσιο της θεωρίας του στρουκτουραλισμού, αποτελούν τη βάση των θεμελιακών «συστημάτων ταξινόμησης» μέσα στις κουλτούρες (Chandler). Κάθε σημασιολογικό πεδίο οργανώνεται γύρω από έναν άξονα, θετικό vs αρνητικό. Αφορά ένα ζεύγος αντιθέτων ειρήνη vs πόλεμος, στο οποίο θα εντοπίσουμε μια σχέση εναντιότητας μεταξύ των όρων. Στο σύνολο του οπτικού κειμένου εμφανίζεται μόνο η μια πλευρά του σημασιολογικού άξονα των κωδίκων που ορίζουν την σημασιολογική δομή της ειρήνης (χαρά, ικανοποίηση αναγκών, φιλικές σχέσεις, υιοθέτηση αξιών, φυσικό περιβάλλον, παιχνίδι, σύμβολο ειρήνης). Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο άλλος πόλος υπάρχει έστω και αν δεν εμφανίζεται αναπαραστατικά (λύπη, μη ικανοποίηση αναγκών, μη φιλικές σχέσεις, μη υιοθέτηση αξιών, καταστροφή φυσικού περιβάλλοντος, απουσία παιχνιδιού, σύμβολα πολέμου). Η δυαδική σχέση αντίθεσης που

αναπαρίσταται στο οπτικό δείγμα είναι: προσωποποίηση ειρήνης vs προσωποποίηση πολέμου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Το ιχνογράφημα έχει μια λειτουργία αφηγηματική, γιατί μεταφέρει το μήνυμα του δημιουργού (Μπέλλας, 1975, p. 18). Έτσι, όταν το παιδί ζωγραφίζει «αφηγείται εικαστικά», θέλει να μιλήσει, θέλει να «διηγηθεί» κάτι, αναπαριστώντας όσα γνωρίζει, χρησιμοποιώντας μια σειρά από σημεία. Στην παρούσα εργασία, το παιδικό ιχνογράφημα αποτέλεσε υλικό σημειωτικής ανάλυσης και διερεύνησης των αναπαραστάσεων που έχουν τα νήπια για την ειρήνη, όπως αυτές διαμορφώνονται στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης των υποκειμένων με το κοινωνικό περιβάλλον (οικογένεια, σχολείο, ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον). Η διαδικασία σχεδίασης είναι μια πορεία από το οικείο προς το μη οικείο, σε συνδυασμό με την προβολή των βιωμάτων (Kyridis, Vamvakidou, & Bessas, 2003, σ. 12). Αυτό αιτιολογεί τα νήπια, να βλέπουν και να αναπαριστούν διαφορετικά ως υποκειμενικότητες το ίδιο θέμα. Η αλλαγή των σημειωμένων οφείλεται στο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον και παρά τις διαφορές των ζωγραφικών σημείων, εντοπίζεται ως κοινό χαρακτηριστικό η απόδοση της θετικής έννοιας της ειρήνης στο σύνολο των ιχνογραφημάτων. Οι αναφορές των νηπίων, προσεγγίζουν στη θετική διάσταση της ειρήνης, ενώ δεν γίνεται αναφορά στην έννοια της «αρνητικής ειρήνης», ως απουσία του πολέμου. Δίνεται έμφαση σε θετικά συναισθήματα, συμπεριφορές, αξίες και σχέσεις που προσδιορίζουν την έννοια της θετικής ειρήνης.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, η ειρήνη συσχετίζεται κυρίως με το συναίσθημα της χαράς. Η ειρήνη εμφανίζεται ως κατάσταση στην κοινωνική ζωή του ανθρώπου, που προκαλεί συναισθήματα χαράς και δημιουργεί τις συνθήκες για κοινωνική ευημερία και προσωπική ευτυχία. Τα μέλη μιας ειρηνικής κοινωνίας είναι χαρούμενα και αναπτύσσουν θετικά συναισθήματα, λόγω του δημοκρατικού τρόπου λειτουργίας της κοινωνίας, της νοοτροπίας (υιοθέτηση αξιών, στάσεων, συμπεριφορών που βασίζονται στη μη βία και στο σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας), των οικονομικών (οικονομική ασφάλεια και ανάπτυξη) και κοινωνικών συνθηκών (κοινωνική δικαιοσύνη, ισότητα, ασφάλεια) που συνιστούν την κοινωνία αυτή (TOV, DIENER, NG, Kesebir, & Harter, 2009).

Συνδέεται με το παιχνίδι και την ανάπτυξη θετικών διαπροσωπικών σχέσεων (φιλικές σχέσεις). Παρουσιάζεται ως συνθήκη για την ικανοποίηση των βασικών αναγκών (τροφή και εξασφάλιση στέγης), των κοινωνικών αναγκών (οικογενειακοί δεσμοί, μάθηση και γνώση, αναψυχή και διασκέδαση, άσκηση εργασίας). Σε πολλά ιχνογραφήματα τα νήπια αναπαριστούν στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος και φυσικά φαινόμενα και σχετίζουν την ειρήνη με τη φύση. Σε άλλα σχέδια η ειρήνη προσωποποιείται, αποκτά ανθρώπινη μορφή και ιδιότητες. Σε άλλες συνθέσεις οι ιχνογράφοι αναπαριστούν την ειρήνη με το παγκόσμιο σύμβολό της.

Επιπλέον, καταδεικνύεται το αξιακό περιεχόμενο της ειρήνης, περιλαμβάνοντας την ηθική αξία της αγάπης για τον άνθρωπο, ως πηγή των ανθρωπιστικών αξιών. Η τοποθέτηση της καρδιάς ως σύμβολο της αγάπης στο κέντρο των συνθέσεων και ταυτόχρονα το μεγάλο μέγεθος του στοιχείου, αναδεικνύει την συγκινησιακή επένδυση των ιχνογράφων στο στοιχείο και προβάλλει την αγάπη ως κεντρικό μήνυμα και πληροφορία. Στο δείγμα που συγκεντρώθηκε αναδεικνύονται περισσότερο οι ανθρωπιστικές αξίες της ομόνοιας και της αδελφοσύνης σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ περιορίζονται οι αναφορές σε αξίες όπως η αλληλεγγύη, η ισότητα και η συνεργασία. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι, σε ένα μόνο ιχνογράφημα προβάλλεται το σημειώμενο της ισότητας ως πυρήνας της πληροφορίας και η ικανότητα του ιχνογράφου να εμπεδώνει βασικές αξίες που πρεσβεύουν ένα πολιτισμό ειρήνης. Διαπιστώθηκε ότι τα κορίτσια αναφέρονται στην ηθική και ανθρωπιστική διάσταση της ειρήνης περισσότερο, ενώ τα αγόρια ερμηνεύουν την ειρήνη ως μια κατάσταση που λειτουργεί ως προϋπόθεση για την ικανοποίηση των βασικών και κοινωνικών αναγκών. Κοινό σημείο αναφοράς των δυο φύλων είναι η σύνδεση της ειρήνης με θετικά συναισθήματα, όπως χαρά και ευτυχία. Αν και το μικρό δείγμα της έρευνας δεν επιτρέπει τη γενίκευση των αποτελεσμάτων, επιβεβαιώνει τα συμπεράσματα προηγούμενων ερευνών (Cooper 1965, Hakvoort και Oppenheimer 1994, Haakvoort 1996, Walker και Myers-Bowman και Myers Walls 2000, Cynthia S. Sunal και Kellys Sunal, Πλιόγκου Β. Παπαθανασίου Μ. και Σακκά 2000), ότι τα παιδιά ηλικίας 5-6 ετών, συνδέουν την ειρήνη με θετικά συναισθήματα, ευχάριστες δραστηριότητες, φιλικές σχέσεις.

Στην εφαρμογή της σημειωτικής μεθόδου στην οπτική επικοινωνία, η συστηματοποίηση των συμφραζομένων των σημείων (κοινωνία και αξιακές αντιλήψεις), αποκαλύπτει το κοινωνικό συγκείμενο και την επίδρασή του στον τρόπο που τα νήπια ερμηνεύουν την ειρήνη. Διαπιστώνεται ότι στο Νηπιαγωγείο η ειρήνη προσεγγίζεται κυρίως ως μια

κατάσταση χαράς και ευτυχίας των ανθρώπων πάνω στη Γη, ενώ παράλληλα παρουσιάζεται ως αξία, κυρίως με ηθικό περιεχόμενο. Δίνεται έμφαση στην αγάπη σε διαπροσωπικό επίπεδο, ως βάση ανάπτυξης των ανθρωπιστικών αξιών που αναφέρονται στην ομόνοια και στην αδελφοσύνη και εντοπίζεται η οικουμενική διάσταση των παραπάνω, για την επίτευξη της παγκόσμιας ειρήνης. Δεν καταφέρνει να μεταδώσει και να εμπνεύσει στα νήπια άλλες αξίες όπως ισότητα, αποδοχή στη διαφορετικότητα, συνεργασία σε διαπροσωπικό επίπεδο.

Η προώθηση αξιών όπως ο αμοιβαίος σεβασμός, η αμοιβαία κατανόηση και η ανοχή στα παιδιά μικρής ηλικίας στο επίπεδο των διαπροσωπικών σχέσεων, μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο στην καλλιέργεια νέων αντιλήψεων περί ειρήνης και ειρηνικής συμβίωσης (Oppenheimer, 1995, σ. 395). Αυτές οι αξίες αποτελούν τη βάση για την αποδοχή της διαφορετικότητας στο πλαίσιο της σχολικής ζωής. Η ανεκτικότητα του διαφορετικού ως εσωτερική δύναμη, ισοδυναμεί με την δεκτικότητα και τον σεβασμό της αξιοπρέπειας του «άλλου». Αντικείμενο της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο νηπιαγωγείο, μπορεί να αποτελέσει η ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ των παιδιών και η ανάπτυξη της ικανότητας μη βίαιης επίλυσης των συγκρούσεων, αναπτύσσοντας στρατηγικές όπως η διαπραγμάτευση, η συνεργασία των αντιμαχόμενων πλευρών και ο συμβιβασμός. Η ανάπτυξη του αισθήματος της ισότητας και της δικαιοσύνης, καθώς και η ανάδειξη της σχέσης αλληλεξάρτησης, αποτελούν ικανότητες για την ανάπτυξη ειρηνικών στάσεων και συμπεριφορών, στο επίπεδο της τάξης και αργότερα στο επίπεδο της κοινωνικής και πλανητικής προοπτικής (Γεωργόπουλος και Alfonso, 2014). Οι διδασκόμενοι θα πρέπει να κατανοήσουν σταδιακά ότι κόσμος στον οποίο ζουν στηρίζεται στην αλληλεπίδραση μεταξύ των ατόμων, κοινωνικών ομάδων και λαών, σε μια οικολογική και κοινωνική αλυσίδα της ειρήνης (Βαμβακίδου, 2001, σ. 6). Στη διαμόρφωση ενός ειρηνικού τρόπου ζωής και γενικότερα στην οικοδόμηση και διατήρηση της ειρήνης, ουσιαστικό ρόλο διαδραματίζει η προσχολική ηλικία και η εκπαίδευση που θα δεχθούν τα παιδιά σε αυτή τη χρονική περίοδο (Alfonso, 2014).

Η παρούσα έρευνα διερεύνησε τις αντιλήψεις των νηπίων για την ειρήνη και την αξιακή της διάσταση. Οι απαντήσεις των νηπίων στο βασικό ερώτημα της έρευνας συγκροτεί ένα πλούσιο γλωσσικό υλικό για ανάλυση λόγου. Περαιτέρω έρευνα που θα ερευνούσε τις αντιλήψεις των νηπίων για την ειρήνη και τον πόλεμο θα ήταν ενδιαφέρουσα, αφού η δυαδική αντίθεση των εννοιών ίσως οδηγούσε τα παιδιά στη σύγκρισή τους, με αποτέλεσμα να προκύψουν διαφορετικά αποτελέσματα σε σχέση με το εννοιολογικό

περιεχόμενο της ειρήνης. Επίσης, προτείνουμε την πραγματοποίηση της έρευνας σε πανελλήνιο επίπεδο με τη συμμετοχή περισσότερων μαθητών και άλλων ηλικιακών ομάδων (μαθητές Δημοτικού, Γυμνασίου). Μια τέτοια έρευνα θα μπορούσε να οδηγήσει λόγω του εύρους της σε γενικεύσιμα αποτελέσματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

- Arnheim, R. (1997). *Οπτική Σκέψη*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Arnheim, R. (2005). *Τέχνη και Οπτική Αντίληψη*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Barthes, R. (2007). *Εικόνα-Μουσική-Κείμενο*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Barthes, R. (1979). *Μυθολογίες*. Αθήνα: Ράππας.
- Boklund-Λαγοπούλου, Κ. (1980). *Σημειωτική και Κοινωνία*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Chandler, D. (n.d.). *Σημειωτική για Αρχάριους*. Ανάκτηση Ιούνιος 22, 2018, από <https://www.ellopos.gr/semiotics/>
- Earth Charter, H. (n.d.). *Ο Καταστατικός Χάρτης της Γης*. Ανάκτηση Δεκέμβριος 19, 2017, από http://earthcharterhellas.blogspot.gr/p/blog-page_17.html
- Eco, U. (1994). *Θεωρία Σημειωτικής*. Αθήνα: Γνώση.
- Gloton, R. (1976). *Η Τέχνη στο Σχολείο*. Αθήνα: Νικόδημος.
- Goodnow, J. (1988). *Τα Παιδιά Σχεδιάζουν*. Αθήνα: Κουτσούμπος.
- Hall, S. (2017). *Το Έργο της Αναπαράστασης*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Houssaye, J. (2000). *Δεκαπέντε Παιδαγωγοί*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Kandinsky, W. (1981). *Για το Πνευματικό στην Τέχνη*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Kress, G., & van Leeuwen, T. (2010). *Η Ανάγνωση των Εικόνων*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Kyridis, A., Vamvakidou, I., & Bessas, T. (2003, Ιανουάριος). *Ο Τούρκος και ο Έλληνας στη ζωγραφική των νηπίων. Σημειωτική ανάλυση του εθνικού «άλλου» στη νηπιακή ζωγραφική*. Ανάκτηση Ιούλιος 11, 2018, από https://www.researchgate.net/publication/274669443_O_Tourkos_kai_o_Ellenas_ste_zographike_ton_nepion_Semeiotike_analyse_tou_ethnikou_allou_ste_nepiake_zographike
- Language, G. (n.d.). *Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα*. Ανάκτηση Ιούλιος 17, 2018, από http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?lq=%CF%83%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CE%BB%CE%BF
- Ong, W. (1997). *Προφορικότητα και εγγραμματοσύνη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Rohrs, H. (1984). *Το Κίνημα της Προοδευτικής Εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Schirrmacher, R. (2008). *Τέχνη και Δημιουργική Ανάπτυξη των Παιδιών*. Αθήνα: Έλλην.

- Βαθάκου, Ε. (2014). *Παγκόσμια Αλληλεγγύη και Δημοκρατική Συμμετοχή*. Αθήνα: Ελληνική Πλατφόρμα για την Ανάπτυξη.
- Βαμβακίδου, Ι. (2001). *Η Αγωγή για την Ειρήνη στο Σχολείο*. Ανάκτηση Μάρτιος 30 2018, από https://www.researchgate.net/publication/273762654_E_Agoqe_gia_ten_Eirene_sto_Scholeio
- Βαμβακίδου, Ι., Γκόλια, Π., & Ζυγούρη, Ε. (2005). Τα Νήπια Ζωγραφίζουν την Τηλεόραση. Στο Ο. Κωνσταντινίδου-Σέμογλου, *Εικόνα και Παιδί*. Θεσσαλονίκη: Cannot Not Design Publication.
- Βαμβακίδου, Ι., Δασκαλάκη, Ν., Γκόλια, Π., Κασίδου, Σ., Κεραμυδά, Μ., Παναγιωτίδου, Σ., και συν. (n.d.). *Αναπαραστάσεις της γυναίκας ηρωίδας και όρια στην παιδική ζωγραφική*. Ανάκτηση Ιούνιος 18, 2018, από http://semiotics.nured.uowm.gr/pdfs/VAMVAKIDOU_Representations_of_heroins_in_childrens_drawings.pdf
- Βαρβαρούσης, Π. (1986). *Η Ιδέα της Ειρήνης*. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Βέικος, Θ. (1987). *Ειρήνη και Πόλεμος*. Αθήνα.
- Βώρος, Φ. (1997). *Η Φιλοσοφία της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος.
- Γάκης, Π., Παρτσαδάκης, Σ., & Τσελεπή, Μ.-Ρ. (2013, Νοέμβριος). *Καλλιεργώντας... τις αξίες ζωής στην εκπαίδευση*. Ανάκτηση Απρίλιος 20, 2018, από <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/openedu/article/viewFile/528/505>
- Γεωργόπουλος, Α. (n.d.). *Ειρήνη και Εκπαίδευση*. Ανάκτηση Ιούλιος 14, 2018, από http://users.auth.gr/~ageorgop/files/spoydes_irinis.pdf
- Γεωργόπουλος, Α. (2006). *Περιβαλλοντική Ηθική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γιαλλουρίδης, Χ. (2017, Ιανουάριος 1). *Η Σημερινή της Κυριακής*. Ανάκτηση Δεκέμβριος 4, 2017, από <http://www.sigmalive.com/simerini/politics/392575/anazitontas-tin-eirini-epi-tis-gis>.
- Δασκαλάκης, Ν., & Βαμβακίδου, Ι. (2007). Αναπαράσταση της γυναίκας όσον αφορά στο στερεότυπο του φύλου: Κοινωνιοσημειωτική ανάγνωση παιδικών ιχνογραφημάτων. *Η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και οι Προκλήσεις της Εποχής μας* (σσ. 975-984). Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Ελευθερίου, Π. (2009). *Αντιλήψεις για τα Άτομα με Αναπηρία*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Ζάχαρης, Δ. (1997). *Η Εξέλιξη της Παιδικής Ιχνογράφησης*. Ιωάννινα.
- Ινστιτούτο, Π. (n.d.). *Γενικό Μέρος*. Ανάκτηση Ιούνιος 21, 2018, από http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/1Geniko_Meros.pdf
- Ινστιτούτο, Π. (n.d.). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο*. Ανάκτηση Μάιος 7, 2018, από https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ECD151/27deppsaps_Nipiagogiou.pdf

- Κακαβούλης, Α. (2009). *Ηθική Ανάπτυξη και Αγωγή*. Αθήνα: Ιδιωτική.
- Κακίση-Παναγοπούλου, Λ. (2006). *Κι Όμως Ζωγραφίζουν*. Αθήνα: Συμμετρία.
- Καραφύλλης, Γ. (2008). *Αξιολογία και Παιδεία*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Κάρτσακα, Ε., & Χριστοδούλου, Α. (2010). Το Γλωσσικό Μήνυμα στη Ζωγραφική των Εφήβων. *Εικαστική Παιδεία* (26).
- Κομνηνού, Ι. (2001). *Η Διδασκαλία των Αξιών στην Εκπαίδευση*. Ανάκτηση Απρίλιος 16, 2018, από <http://users.sch.gr/ikomninou/xasoo.pdf>
- Κούβου, Ο. (2016). *Παιδικό Σχέδιο*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κρότι, Ε., & Μάνι, Α. (2003). *Πώς να ερμηνεύουμε τα παιδικά σχέδια*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Λαγόπουλος, Α., & Βοκλουντ-Λαγοπούλου, Κ. (2016). *Θεωρεία Σημειωτικής*. Αθήνα: Πατάκης.
- Μακρής, Σ. (2007). *Η Διαπολιτισμική Παιδαγωγική ως Αγωγή για την Ειρήνη: Το μοντέλο των δικαιωμάτων του παιδιού: Προς μία παιδαγωγική των δικαιωμάτων του παιδιού ή προς μίας διαπολιτισμική αγωγή της ειρήνης;*. 4ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα: «Σχολείο Ίσο για Παιδιά Άνισα» (σσ. 31-37). Αθήνα: ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.
- Μάντογλου, Ά., & Μελέτης, Κ. (2013). *Επιστημονικός Λόγος Περί Κοινωνικών Αναπαραστάσεων Και Ιδεολογιών*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Μαρκαντώνης, Ι. (1977). *Παιδεία Ειρήνης*. Αθήνα: Κολλάρος.
- Μοντεσσόρι, Μ. (1986). *Παιδαγωγικό Μανιφέστο*. Αθήνα: Γλάρος.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2003, Απρίλιος 6). *Το Βήμα*. Ανάκτηση Δεκέμβριος 4, 2017, από <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=150348>
- Μπάτσιος, Γ. (1995). *Η Αγωγή Ειρήνης και το Μάθημα των Θρησκευτικών στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.
- Μπάτσιος, Γ. (1995). *Η Αγωγή Ειρήνης και το Μάθημα των Θρησκευτικών στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυρίδη.
- Μπέλλας, Θ. (2009). *Το Ιχνογράφημα του Παιδιού*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπέλλας, Θ. (1975). *Το Ιχνογράφημα ως Μέσο Διαγνωστικό της Προσωπικότητας*. Αθήνα: Ηράκλειτος.
- Μπενβενίστ, Μπαρτ, Ντεριντά, Πιρς, & Φουκώ. (1981). *Κείμενα Σημειολογίας*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Μπέσσας, Τ. (1993). *Η Ορθοδοξία ως Πρόταση Ζωής*. Αθήνα: Ακρίτας.
- Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, Κ. (1983, Ιούνιος 15). Τι είναι η Σημειωτική;. *Διαβάζω* (71), σσ. 15-23.

- Μπονίδης, Κ. (1998). *Έρευνα των προδιαγραφών της διδασκαλίας στην ελληνική πρωτοβάθμια εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Μπονίδης, Κ. (2014). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική της Ειρήνης: Ορισμός και ιστορική ανασκόπηση*. Ανάκτηση Μάρτιος 28, 2018, από <https://opencourses.auth.gr/modules/units/?course=O CRS325&id=3622>
- Ντε Μερντιέ, Φ. (1981). *Το Παιδικό Σχέδιο*. Αθήνα: Υποδομή.
- Ντιούι, Τ. (1982). *Το Σχολείο και η Κοινωνία*. Αθήνα: Γλάρος.
- Παπαδόπουλος, Ν. (2005). *Λεξικό της Ψυχολογίας*. Αθήνα: Σύγχρονη Εκδοτική.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2004). *Για έναν πολιτισμό ειρήνης*. Θεσσαλονίκη: Έδρα UNESCO Α.Π.Θ.
- Παπαδοπούλου, Δ. (1990). *Εκπαίδευση για την Ειρήνη και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*. Θεσσαλονίκη: Εργαστήριο Εκπαίδευσης για την Ειρήνη.
- Παπαντωνίου, Φ., & Ράδου, Ε. (n.d.). Εισαγωγή της Σύγχρονης Τέχνης στο Νηπιαγωγείο: Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα στην Πινακοθήκη της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. *Μακεδόν*, 7.
- Παπάς, Α. (2004). *Σύγχρονη Θεωρία και Πράξη της Παιδείας* (Τόμ. ΙΙ). Αθήνα: Δελφοί.
- Πασχαλίδης, Γ. (1996). Σημείων Αγωγή/Σημεία Αγωγής. Στο Σ. Καμαρούδης, & Ε. Χοντολίδου, *Σημειωτική και Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Πλατσίδου, Μ. (2001). Τα ηρωικά πρότυπα των παιδιών. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων* (5).
- Πυργιωτάκης, Ι. (2009). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σακαλάκη, Μ. (1984). *Κοινωνικές Ιεραρχίες και Σύστημα Αξιών*. Αθήνα: Κέδρος.
- Σακκά, Δ., Παπαθανασίου, Μ., & Πλιόγκου, Β. (2005). *Όταν τα παιδιά μιλούν για τον πόλεμο και την ειρήνη...*. Ανάκτηση Ιούνιος 17, 2018, από https://www.academia.edu/6374691/Όταν_τα_παιδιά_μιλούν_για_τον_πόλεμο_και_την_ειρήνη
- Σιβροπούλου, Ρ. (2003). *Ταξίδι στον Κόσμο των Εικονογραφημένων Μικρών Ιστοριών*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σιλιγάρης, Χ. (2001). *Κοινωνικοποίηση στο Σχολείο: Θεσμοί, αξίες, και πρότυπα συμπεριφοράς στα σχολικά εγχειρίδια. Η Γλώσσα μου*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Σπινούζα, Μ. (2013). *Πολιτική Πραγματεία*. Αθήνα: Πατάκη.
- Στερν, Ά. (1992). *Κατανόηση της Παιδικής Τέχνης*. Αθήνα: Δίπτυχο.
- Σωτηρίου, Κ. (1957, Ιανουάριος 20). *Τα Ιδανικά της Νεολαίας*. Ανάκτηση Μάιος 12, 2018, από <http://arxeiokdsotiriou.blogspot.com/2014/11/20-1-1957-10-2-1957-8-10-1958-10-6-1059.html>
- Ταβουλάρη, Ζ. (2013). *Η διερεύνηση των αξιών στο μάθημα της γλώσσας στο δημοτικό σχολείο*. ΕΚΠΑ.

- Τόμας, Γ., & Σιλκ, Ά. (1997). *Η Ψυχολογία του Παιδικού Σχεδίου*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Τομπέα, Ε. (2016, Φεβρουάριος 22). *Η Ιστορία του Σήματος της Ειρήνης*. Ανάκτηση Ιούλιος 11, 2018, από <http://socialpolicy.gr/2016/02/η-ιστορία-του-σήματος-της-ειρήνης.html>
- Τριαντάρη, Σ. (2012). *Η Φιλοσοφία του Πραγματισμού στην Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σταμούλη.
- Τσέκου, Α. (2015). Τα σχολικά βιβλία των Θρησκευτικών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (1974-2006). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ Φιλοσοφική Σχολή.
- Τσούλιας, Ν. (2009, Νοεμβρίου 29). *Παιδείας Εγκώμιον*. Ανάκτηση Απρίλιος 18, 2018, από <https://anthology.wordpress.com/2011/06/03/%CE%AD-%CF%8E-%CE%AF/>
- Φράγκος, Χ. (1986). *Επίκαιρα Θέματα Παιδείας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Φρομ, Έ. (1990). *Πειθαρχία και Ελευθερία*. Αθήνα: Γλάρος.
- Χλωπτσιούδης, Δ. (2010). *Ανθρωπισμός, ο μετανεωτερικός ατομισμός φθείρει τις ουμανιστικές αξίες*. Θεσσαλονίκη.
- Χριστοδούλου, Α. (2008). *Ανάλυση και Αξιοποίηση της Εικόνας στην Ελληνική Γλώσσα* (Τόμ. ΙΙΙ). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.
- Χριστοδούλου, Α. (2012). *Παιδεία, Εκπαίδευση, Αξίες*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Χριστοδούλου, Α. (2007). *Σημειωτική και Σχολικά Εγχειρίδια*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

- Academy, N. P. (n.d.). *5 Spheres of Peace*. Ανάκτηση Δεκέμβριος 20, 2017, από <https://www.nationalpeaceacademy.us/about-us/5-spheres-of-peace>
- Alfonso, S. (2014). *Peace Education in Early Childhood Education*. Ανάκτηση Ιούλιος 20, 2018, από <http://www.infactispax.org/volume8dot2/Alfonso.pdf>.
- Anning, A., & Ring, K. (2004). *Making Sense of Children's Drawings*. New York: McGraw-Hill Education.
- Atask, I. (2009). *development education review*. Ανάκτηση Δεκέμβριος 15, 2017, από <https://www.developmenteducationreview.com/issue/issue-9/peace-studies-and-social-change-role-ethics-and-human-agency>:
- Bajaj, M. (2008). *Encyclopedia of Peace Education*. Charlotte: Information Age Publishing, Inc.
- Brooks, M. (2005). *Drawing as a Unique Mental Development Tool for Young Children: Interpersonal and Intrapersonal Dialogues*. Ανάκτηση Ιούνιος 4, 2018, από <https://journals.sagepub.com/doi/10.2304/ciec.2005.6.1.11>:

- Brooks, M. (2009). *What Vygotsky can teach us about young children drawing*. Ανάκτηση Απρίλιος 29, 2018, από <https://www.semanticscholar.org/paper/What-Vygotsky-can-teach-us-about-young-children-Brooks/Odd36409a7e7aae7d17d0f5e7d993b43cba96fcb>:
- Calleja, J., & Perucca, A. (1999). *Peace Education. Contexts and Values*. Lecce: Pensa Multimedia.
- Cambridge Dictionary. (n.d.). *Cambridge Dictionary*. Ανάκτηση Δεκέμβριος 4, 2017, από <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/peace>
- Case, C., & Dalley, T. (1990). *Working with Children in Art Therapy*. London: Psychology Press.
- Christie, D. (2012). *The Encyclopedia of Peace Psychology*. Oxford: Willey-Blackwell.
- Danesh, H. (2011). Education for Peace Reader. *Education for Peace Integrative Curriculum* (4).
- Delors, J. (2013, Μάρτιος 20). *The treasure within: Learning to know, learning to do, learning to live together and learning to be*. Ανάκτηση Ιούλιος 18, 2018, από http://www.ooscimena.org/uploads/1/wysiwyg/Delors_article_review_of_education_2013.pdf
- Dictionary, S. (n.d.). *Dictionary of Symbolism*. Ανάκτηση Ιούλιος 16, 2018, από <http://www.umich.edu/~umfandsf/symbolismproject/symbolism.html/?PHPSESSID=4b115707328e8059c1572761f3acf528>
- Duckworth, C. (2009, Ιανουάριος). *Maria Montessori's Contribution to Peace Education*. Ανάκτηση Μάρτιος 27, 2018, από https://www.researchgate.net/publication/251440750_Maria_Montessori%27s_Contribution_to_Peace_Education
- Edwards, B. (2012). *Drawing on the Right Side of the Brain: The Definitive*. New York: Penguin.
- Farokhi, M., & Hashemib, M. (2011). *The Analysis of Children's Drawings: Social, Emotional, Physical, and Psychological aspects*. Ανάκτηση Απρίλιος 22, 2018, από <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042811022580#!>
- Frijda, N. (1986). *The Emotions*. New York: Cambridge University Press.
- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research* , 27 (3), 293.
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace and Research. *Journal of Peace and Research* , 6 (3), 183.
- Grewal, B. S. (2003, Αύγουστος 30). *Johan Galtung: Positive and Negative Peace*. Ανάκτηση Μάρτιος 26, 2018, από http://www.academia.edu/744030/Johan_Galtung_Positive_and_Negative_Peace
- Hakvoort, I. (2009, Νοέμβριος 18). *Children's Conceptions of Peace and War: A Longitudinal Study*. Ανάκτηση Ιούνιος 28, 2018, από https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15327949pac0201_1

- Hall, E. (2009). *Mixed messages: the role and value of drawing in early education*. Ανάκτηση Μάιος 24, 2018, από <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09669760903424507?journalCode=ciey20>
- Harris, I. (2004). Peace Education Theory. *Journal of Peace Education* , 1 (1), 12.
- Harris, I., & Lee Morrison, M. (2003). *Peace Education*. North Carolina: McFarland.
- Hope, G. (2008). *Thinking and Learning Through Drawing: In Primary Classrooms*. California: SAGE.
- Howlett, C., & Cohan, A. (2016, Οκτώβριος 23). *John Dewey: His Role in Public Scholarship to Educate for Peace*. Ανάκτηση Μάρτιος 26, 2018, από <http://hipatiapress.com/hpjournals/index.php/hse/article/view/2097/pdf>
- Inglehart, R. (2015). *The Silent Revolution*. Princeton University Press.
- Katz, D. (1960, Ιανουάριος 1). *The Functional Approach To The Study Of Attitudes*. Ανάκτηση Απρίλιος 15, 2018, από http://psych.colorado.edu/~chlo0473/teaching/2015_F/articles/Katz_1960.pdf
- Kester, K. (2010). Education for Peace. *Peace and Conflict Review* , 4 (2).
- Lewis, M., Haviland-Jones, J., & Feldman Barrett, L. (2008). *Handbook of Emotions*. New York: The Guilford Press.
- Lourenço, O. (1996, Οκτώβριος). *Research on Children and Peace: A Portuguese Example*. Ανάκτηση Ιούνιος 26, 2018, από https://www.researchgate.net/publication/297255352_RESEARCH_ON_CHILDREN_AND_PEACE_A_PORTUGUESE_EXAMPLE
- Lowenfeld, V. (1964). *Creative and mental growth*. New York: Macmillan .
- Malchiodi, C. (1998). *Understanding Children's Drawings*. New York: The Guilford Press.
- Matsuo, M. (2007). *Concept of Peace in Peace Studies: A Short Historical Sketch* . Ανάκτηση Δεκέμβριος 18, 2017, από <http://home.hiroshima-u.ac.jp/heiwa/Pub/E20/conceptofpeace.pdf>
- Matthews, J. (2003). *Drawing and Painting: Children and Visual Representation*. London: SAGE.
- Matthews, J. (1998). *The Art of Childhood and Adolescence: The Construction of Meaning*. London: Falmer Press.
- McLernon, F., & Cairns, E. (2006, Μάιος 1). *Children's attitudes to war and peace: When a peace agreement means war*. Ανάκτηση Ιούνιος 2, 2018, από <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0165025406066763>
- Montessori, M. (1971). *Peace and Education*. India: The Theosophical Publishing House.
- Nations, U. (2015, Σεπτέμβριος 18). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development* . Ανάκτηση Ιούνιος 4, 2018, από http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/L.1&Lang=E

Oppenheimer, L. (1995, Δεκέμβριος). *Peace, But What About Social Constraints?* Ανάκτηση Ιούλιος 13, 2018, από https://www.researchgate.net/publication/232832079_Peace_But_What_About_Social_Constraints

Piaget, J. (2007). *The Child's Conception of the World*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Piaget, J. (1972). *To Understand Is To Invent*. New York: Grossman Publishers.

Rateau, P., Moliner, P., Guimelli, C., & Abric, J.-C. (2012, Ιανουάριος). *Social representation theory*. Ανάκτηση Απρίλιος 20, 2018, από https://www.researchgate.net/publication/292251059_Social_representation_theory

Raviv, A., Oppenheimer, L., & Bar-Tal, D. (1999). *How Children Understand War and Peace*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Ring, K. (2001). *Young children drawing: the significance of the context*. Ανάκτηση Μάιος 27, 2018, από <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/00001927.htm>

Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press .

Schwartz, S. (2005, Ιανουάριος). *Basic Human Values: An Overview*. Ανάκτηση Μάιος 14, 2018, από https://www.researchgate.net/publication/237364051_Basic_Human_Values_An_Overview

Soundy, C. (2012). *Searching for Deeper Meaning in Children's Drawings*. Ανάκτηση Απρίλιος 24, 2018, από <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00094056.2012.643718?needAccess=true&instName=University+of+Western+Macedonia>

Szymanski Sunal, C., Kelley, L., & Sunal, D. (2012). *What Does Peace Mean? Kindergarteners Share Ideas*. Ανάκτηση Μάιος 9, 2018, από http://www.socstrpr.org/wp-content/uploads/2013/01/06477_no1.pdf

TOV, W., DIENER, E., NG, W., Kesebir, P., & Harter, J. (2009). The Social and Economic Context of Peace and Happiness. Στο R. Wyer, C. Chi-Yue, & H. Ying-Yi, *In Understanding Culture: Theory, Research, and Application* (σσ. 239-255). New York: Psychology Press.

UNESCO. (2009). *Education and the Search for a Sustainable Future*. Ανάκτηση Μάρτιος 26, 2018, από <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000179121>

Vriens, L. (2003). Education for Peace: Concepts, Contexts and Challenges. Στο Y. Iram, & H. Wahrman, *Education of Minorities and Peace Education in Pluralistic Societies*. London: Greenwood Publishing Group.

Walker, K., Myers-Bowman, K., & Myers-Walls, J. (2008). *Supporting Young Children's Efforts toward Peacemaking: Recommendations for Early Childhood Educators*. Ανάκτηση Ιούνιος 19, 2018, από <https://link.springer.com/article/10.1007/s10643-007-0190-7>

Walker, K., Myers-Bowman, K., & Myers-Walls's, J. (2011, Απρίλιος). *Understanding War, Visualizing Peace: Children Draw What They Know*. Ανάκτηση Ιούνιος 5, 2018, από

https://www.researchgate.net/publication/261588448_Understanding_War_Visualizing_Peace_Children_Draw_What_They_Know

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αρχικά του ονόματος

Φύλο: αγόρι κορίτσι

Ηλικία:

Πως καταλαβαίνεις την ειρήνη;

Γράψτε μια πρόταση.....